

Francisco Suárez S. I.
De Fide. Secunda Pars

Roma 1583

Edición
del
DR. KARL DEURINGER

Disputatio sexta¹: De poenis infidelium.

Haec disputatio maxime solet versari de haereticis, quia ad illos certe² maiori ex parte spectat, tamen quia³ locum etiam⁴ habet in omnibus aliis⁵ infidelibus, praecipue apostatis et ad non apostatas nonnihil etiam pertinet, de omnibus breviter dicemus.

Quaestio prima: Utrum infideles non apostatae possint ab Ecclesia puniri.

G p. 314 /Supponitur distinctio infidelium subditorum et non subditorum principibus christianis.

Et ideo⁶ dico primo: Nulli infideles non apostatae ab Ecclesia⁷ puniri possunt propter infidelitatem.

El communis et certa conclusio^{7a} ex illo⁸ 1 ad Cor. 5[12]: *de his, qui foris sunt, nihil ad nos* et ad Rom. 14[4]: *tu quis es, qui iudicas alienum servum.*

Unde sumitur fundamentum, quia Ecclesia non habet iurisdictionem in huiusmodi infideles. Videantur⁹ omnia dicta disputatione praecedenti, nam¹⁰ hoc confirmant.

1 sexta) om. K; vigesima secunda
D 2 certe) om KOG 3 quia) om.
K D 4 etiam) om. K O 5 aliis) om.

K O 6 et ideo) om. K D O 7 ab
Ecclesia) om. O 7a et - conclusio)
om. K 8 ex illo) iuxta id K 9 vi-

Ex quibus¹¹ dico secundo: Principes christiani et tota Ecclesia non potest punire / ulla peccata directe et per se infidelium horum non subditorum sibi.

Conclusio¹² est certa ac praecedens¹³ et habet idem fundamentum¹⁴, quia isti principes¹⁵ non habent vim directivam et consequenter neque coactivam in huiusmodi homines¹⁶. Dico autem *directe, formaliter et per se*¹⁷, quia aliis titulis possunt interdum privare huiusmodi infideles aliquibus bonis, ut dicemus et praecipue si per iniurias contra illos principes aut¹⁸ Ecclesiam commissas fiant subditi/iurisdictioni et potestati vindicativae.

Sed obiici¹⁹ potest²⁰, quia expedit universi gubernationi²¹, ut sit in republica²² aliqua suprema²³ potestas, ad quam spectat vis²⁴ punire peccata, item licet principi non habenti superiorem vindicare iniuriam factam alteri principi simili²⁵, ergo et licebit regi christiano²⁶ vindicare iniurias factas Deo.

Respondetur ad primum²⁷ in unaquaque gente et²⁸ republica²⁹ eam potestatem esse apud supremum principem illius reipublicae, quodsi ille male se gerat, reipublicae habent potestatem in illum; si tamen omnes in malo consentiant, vindicta remittenda³⁰ est Deo, qui est vindex in omnibus³¹, 1 ad Tess. 4[6] et ad Hebr. 11[6] neque enim potuit humano modo commodius universus³² mundus gubernari.

deantur) vide D 10 nam) quae O 11 ex quibus) om. K 12 conclusio) sententia O; om. K 13 ac praecedens) om. K 14 fundamentum) add. cum praecedenti K 15 isti principes) om. K 16 homines) infideles O 17 formaliter - se) etc. K; om. G; et - se) om. O 18 illos - aut) om. K O G 19 obiici) dici G 20 sed -

potest) om. O 21 universi gubernationi) universo D 22 republica) ea K; eo D G 23 suprema) om. O 24 vis) vim O; om. K D G 25 principi simili) om. O 26 christiano) om. K 27 ad primum) primo O 28 gente et) om. O 29 et republica) om. O 30 remittenda) relinquenda D 31 in omnibus) om. K O 32 universus)

Ad secundum vero primo: Falsum est assumptum, nisi id fiat ex consensu et commissione alterius principis, quam non habent christiani principes a Deo ³³.

Secundo: non fuit expediens nec necessarium, ut supra D f. 215 r in simili dicebamus, praecipue quia in vindicanda / isto modo una iniuria Dei ³⁴ infinitae aliae committerentur ³⁵.

Dico igitur³⁶ tertio: Princeps christianus potest in his infidelibus sibi subditis ea peccata punire, quae sunt contra naturae legem et ipsius principis et bonum reipublicae.

Haec est certa et ³⁷ patet ex contrario fundamento, quia quoad haec habent hi principes ³⁸ coactivam vim et directivam in hos infideles / Vide de hoc ³⁹ dist. 54 Decreti et G p. 315 K f. 19r cap. / Ad fidem 23 q. 5. ^{mp}

Solum advertendum, ut princeps possit punire haec peccata, quae sunt contra naturae legem, oportere prius esse cautum lege ipsius principis et poena sancitum ⁴⁰ ut talis lex naturalis in suo regno observetur, quia nisi hoc factum sit, qui contra illam legem peccat ⁴¹, non deliquit ⁴² contra oboedientiam debitam illi ⁴³ principi neque contra leges ⁴⁴ proprias ⁴⁵ illius regni et ideo non debet puniri. Unde si princeps christianus prohiberet idololatriam inter infideles subditos sibi ⁴⁶, non posset eos punire propter idololatrias ante commissas, sed solum propter illas, quas post illam legem latam committunt et ita servatum est semper in Ecclesia et erit clarior in materia de legibus.

om. K 33 a Deo) ad eos O 34 isto-
Dei) ista iniuria O 35 committeren-
tur committerent D; committentur O
36 igitur) om. K O G 37 est - et)
om. K D O 38 habent - principes)
habet iste princeps K 39 de hoc)

om. K. O; hoc his G 40 et - sanc-
citur) om. K D O 41 peccat) D
42 delinquit) delinquunt D 43 illi)
om. K D 44 leges) poenas O 45
propriis) debitas O 46 sibi) om.
K O 47 blasphemando - infidelita-

^{mp}) Decretum Gratiani I d.54 et II causa 23 q.5 c.33 (Corpus Iuris Canonici, ed. FRIEDBERG, I 206-14; gsg).

D f. 215 v / *Dico quarto*: Principes christiani possunt punire
 O f. 354 v / quoscumque infideles directe inferentes iniurias religioni
 nostrae vel blasphemando vel persequendo fideles vel solli-
 citando inimicum ad infidelitatem ⁴⁷.

Ita ⁴⁸ divus THOMAS q. 10 art. 8 et est communis theolo-
 gorum, de qua de ⁴⁹ videri possunt multa ⁵⁰ 23 q. 8 et prae-
 terea ⁵¹ 13. cap. Deuteronomii [13-15] est optimum pro hac
 re ⁵².

Ratio vero ⁵³ est, quia unaquaeque istarum iniuriarum
 est gravissima et quaelibet respublica habet ex iure naturali
 ius ad depellendas et vindicandas iniurias ⁵⁴, quoniam alias
 neque mundus conservari in pace neque supremi principes
 in officio contineri possent. Unde per huiusmodi crimen et
 iniuriam is, qui illam committit, pertinere censetur iam ⁵⁵
 ad forum alterius principis at vero respublica christiana
 non debet esse in hoc deterioris conditionis.

Advertendum est autem ⁵⁶ hoc ius non generaliter et ⁵⁷
 indifferenter ad quemcumque christianum principem per-
 tinere, sed ad eum, contra quem in se vel in suis subditis
 iniuriae factae sunt ⁵⁸. Si autem esset vel contra universa-
 lem Ecclesiam vel certe contra aliquos supremos principes,
 quos infideles omnino iam ⁵⁹ deleverunt ⁶⁰ et occupaverunt
 D f. 216 r eorum terras, unde ipsi se iam vindicare non possunt, / tunc
 huiusmodi ius residere videtur ⁶¹ vel apud supremum ⁶²
 G p. 376 imperatorem vel apud eum, cui tale ius summus Pontifex
 concesserit ⁶³ / vel certe apud eum, qui primo illud ⁶⁴ ius
 occupaverit ⁶⁵ et causam alterius assumpserit ⁶⁶, quod ne

tem) blasphemantes etc. O 48 ita)
 om. K 49 est - re) om. O 50 vide-
 ri - multa) om. K O 51 praeterea)
 om. K O G 52 est - re) om. K O 53
 vero) om. K O 54 ius - iniurias)
 potentiam vindicandi iniuriam O 55
 iam) om. K O G 56 est autem) om.
 G 57 generaliter et) om. K O 58
 iniuriae sunt) iniuria facta sit O

59 iam) om. K O 60 deleverunt)
 exstinxerunt D 61 videtur) potest O
 62 supremum) om. K 63 concesserit)
 concessit O; concesseret G 64
 illud) om. K D G 65 occuparevit oc-
 cupavit K G 66 assumpserit) assum-
 psit K G 67 dissidia) discordiae O
 68 et sententiae) om. K O G 69 ad-
 videntur) in toto corpore Ecclesiae

dissidiae⁶⁷ oriantur, sine voluntate et sententia⁶⁸ Pontificis summi faciendum non est. Unde ad eum spectat distribuere haec iura, quando non sunt propria alicuius principis, sed quasi ad universalem Ecclesiam pertinere videntur⁶⁹.

Sed obiiciet aliquis⁷⁰: ergo licebit Ecclesiae vindicare idolatriam in his infidelibus, quia est magna blasphemia contra nostram religionem.

Respondeo breviter⁷¹ infra de blasphemia⁷² q. 94 art. 3 ad 2 negando sequelam, quia idolatria non directe fit ad inferendum nobis iniuriam, unde qui sic peccat, vere non peccat contra iustitiam nobis debitam⁷³, sed solum indirecte dicitur quadam blasphemia

Quaestio secunda⁷⁴: An⁷⁵ possit Ecclesia iuste⁷⁶ hos⁷⁷ infideles⁷⁸ non subditos privare⁷⁹ communicatione fidelium⁸⁰.

O f. 355 r / Dupliciter haec intelligi potest privatio:

D f. 216 v Uno modo⁸¹ / ex parte fidelium, quibus talis⁸² interdicitur communicatio⁸³.

Altero modo⁸⁴ ex parte ipsorum infidelium, si in ipsos directe⁸⁵ possit ferri prohibitio vel⁸⁶ in poenam infidelitatis⁸⁷ vel alio titulo.

Rursus communicatio haec potest hoc loco⁸⁸ tripliciter⁸⁹ distingui: Prima est haec exterior humana et civi-

videntur residere O 70 obiiciet aliquis) dices KO 71 breviter) om. KOG 72 de blasphemia) om. KOG 73 nobis debitam) respectu nostri D 74 quaestio secunda) quaeritur secundo K 75 an) utrum G 76 iuste) om. KDO 77 hos) om. KG 78 infideles) add. non apostatas D 79 privare) punire O 80 fidelium) cum fide-

libus G 81 uno modo) primo D 82 talis haec D 83 talis - communicatio) interdicitur communicare cum infidelibus O 84 altero modo) secundo D; aliter G 85 directe) om. KO 86 si - vel) ex prohibitione videlicet O; vel) om. DG 87 infidelitatis) om. D 88 hoc loco) hic G; om. KO 89 tripliciter) triplex KG

lis⁹⁰ communicatio^{90a}. Secunda est communicatio infidelium⁹¹ in operibus religiosis christianorum⁹². Tertia est participatio fidelium cum infidelibus in operibus infidelitatis eorum.

Iam⁹⁸ dico primo: Haec tertia communicatio iure divino positivo et naturali prohibita est fidelibus.

Patet primo⁹⁴ 1 ad Cor. 10 [20]: *nolo vos fieri socios daemoniorum.*

Secundo sunt quamplurimi⁹⁵ canones de hac re: 69 et 70 Apostolorum et⁹⁶ in *Sexta Synodo*^{ma} 15, 60, et 65, idem⁹⁷ in Concilio ANCYRANO^{mr} LAODICENSI^{ms} a cap. 37. et sequentibus⁹⁸, BRACARENSI^{mt} et can. 72 et 75, qui in secundo tomo^{mu} conciliorum habentur⁹⁹ post illud concilium¹ et in decretis 26 q. 5^{mv} multa habentur de hac re².

Ratione constat³, quia huiusmodi participatio est cooperatio in opere intrinsece malo.

Dico secundo hos infideles nobiscum communicare in sacramentis vel communibus orationibus prohibitum nobis⁴ est non iure naturali aut divino, sed positivo.

90 humana - civilis) manens K; om.
O 90a communicatio) corr. ex ex-
communicatio K; om. O 91 infide-
lium) om. K D O 92 religiosis chris-
tianorum) om. K O 93 iam) om. K O
94 primo) om. K D O 95 quamplu-

rimi) infiniti O 96 quamplurimi - et)
om. D 97 idem) om. K 98 et se-
quentibus) om. K D G 99 habentur)
referentur G 1 post - concilium) in
fine illius concilii O 2 multo - re)
om. K O 3 ratione constat) ratio na-

mq) *SEXTA SYNODUS* (Constantinopolitanum III., a.680) c.15 (revera: 11), 60, 65
(Lud. BAIL: *Summa omnium conciliorum*, Padova 1701, tom. I, 334; 339;
340).

mr) *ANCYRANUM* (a.314) c.1 (MANSI 2,514).

ms) *LEODICENSE* (a.320) a c.37 (MANSI 2,514).

mt) *BRACARENSE* (II., a. 563) c.15 (MANSI 9,778).

mu) Petrus CRABBE: *Concilia omnia*, tom. 2, Köln 1551, 227.

mv) *Decretum Gratiani II causa 26 q.5* (*Corpus Iuris Canonici*, ed. FRIED-
BERG, I 1027-36).

Haec habentur⁵ ex consuetudine Ecclesiae, quae non
 G p. 377 celebrat sacrificia / coram his infidelibus // neque pro eis
 D f. 217 r publice orat nisi semel in anno⁶ feria sexta parasceves⁷
 Unde institutus est in Ecclesia ordo ianitorum, quorum offi-
 cium est arcere hos⁸ infideles ab Ecclesia maxime tempore
 sacrificii et orationum communium.

Ratio vero⁹ huius prohibitionis¹⁰ est, ut haec¹¹ quae
 sancta sunt, decentissime¹² fiant, item etiam¹³ quia oratio-
 nes communes peculiariter deputatae sunt ad mutuum com-
 municationem fidelium et profectum eorum. Dico autem
 haec¹⁴ non esse ex natura rei¹⁵ prohibita, quia non sunt
 intrinsece mala, unde orationes privatae possunt fieri pro
 his infidelibus et coram ipsis¹⁶; intelligendum autem est,
 dummodo ipsi non admittantur ad illicitam cooperationem
 vel participationem sacramentorum, nam hoc per se malum
 est, ut satis ex se¹⁷ constat¹⁸.

Dico tertio: Communicatio humana et exterior cum
 infidelibus per se indifferens est nec est generaliter prohi-
 bita et interdum potest esse / bona et nonnumquam etiam¹⁹
 K f. 19 v mala.

Probantur singula breviter¹⁹; primum et secundum²⁰
 ex Paulo 1 ad Cor, 7 [12], ubi vult coniugem fidelem com-
 municare et²¹ manere cum infideli / seclusa iniuria creato-
 ris²² et c. 10[27] permittit fidelibus²³ cum infidelibus²⁴
 comedere, ut exponit²⁵ CHRYSOSTOMUS^{mw} ibi hom. 25 et
 sentit divus THOMAS hic²⁶ art. 9 argumento primo.

turalis est K; ratio est G 4 nobis)
 om. G 5 haec habentur) habetur
 K; ita habetur O 6 semel - anno)
 om. D G 7 parasceves) hebdomadae
 sanctae G 8 hos) om. D O G 9 ve-
 ro) om. K O 10 huius prohibitionis)
 om. K D G 11 haec) om. K 12 de-
 centissime) sanctissime K; rectissi-

me O 13 item etiam) om. K; etiam)
 om. O G 14 haec) om. K 15 rei)
 sua D 16 et - ipsis) om. K D O 17
 satis ex se) om. D G 18 ut - const-
 tat) om. K 19 etiam) om. K D G
 19a breviter om. K O G 20 primum-
 secundum) om. K 21 communicare
 et) om. K D O 25 exponit) om. K G

mw) CHRYSOSTOMUS: Hom. 25 in 1 ad Cor. 10 (27; PG 61,205).

Confirmatur, quia intollerabile esset et impossibile infideli converti ad fidem, si statim deberet²⁷ se abstinere ab
D f. 217 v omni conversatione / aliorum infidelium.

Et hinc patet tertia pars: nam potest hoc fieri bono fine, maxime si sit²⁸ propter conversionem infidelium, ut habetur cap. *Quam sit laudabile* de Iudaeis et Saracenis²⁹ mx et ex GREGORIO I.³⁰ my lib. 3 ep. 26 et GREGORIO II. mz in ep. ad Saxones.

Ultima pars constat primo: nam ratione periculi potest esse illicita haec communicatio ex illa regula: qui amat periculum etc., quod quidem³¹ periculum esse potest vel infidelitatis vel alterius peccati et illo praecepto prohibetur communicatio tunc, cui contrarium est peccatum, cuius periculum imminet, unde eadem species malitiae in tali communicatione reperitur et eadem ratione interdum lex positiva prohibens talem communicationem potest esse iusta et obligans in conscientia, quae si data sit³², obligat singulos etiamsi in particulari³³ cesset hoc³⁴ periculum, quia obligatio legis non cessat cessante fine legis tantum³⁵ in particulari et negative, ut dicitur infra³⁶ suo loco³⁷ et huiusmodi leges sunt³⁸ multae, ut in³⁹ concilio TOLETANO QUARTO^{na} QUINTO^{nb} et DECIMO QUINTO^{nc} AGATENSInd cap.

G p. 318

26 hic) om. K, G. 27 deberet) tene-
retur K O 28 maxime - sit) praeci-
pue K 29 et Saracenis) om. K G
30 I) om. K D O 31 quidem) om.

K G 32 data sit) feratur K; 34
hoc) om. K O G 35 tantum) om. O
36 infra) om. D G 37 ut - loco)
om. O 38 sunt) habentur O 39 ut

mx) Decretales Gregorii IX. lib.5 tit.6 c.10 (Corpus Iuris Canonici, ed. FRIEDBERG, II 774-75).

my) GREGORIUS: Registrum lib.3 ep.26 (lib.4 ep.26; PL 77, 695).

mz) GREGORIUS II.: Ep. ad Saxones (Ep. 7; PL 89, 505).

na) TOLETANUM QUARTUM (a.633): c.60; 62; 63 (MANSI 10, 634).

nb) TOLETANUM QUINTUM, revera: Toletanum sextum (a.638) c.3 (MANSI 10, 663).

nc) TOLETANUM XV., revera: Toletanum XIV. (a.684) c.10 (MANSI 11, 1090).

nd) AGATHENSE (a.505) c.40 (MANSI 8, 331).

40, VENETO^{ne} cap. 12, AURELIANENSI TERTIO^{nf} cap. 13, MATISCONENSI⁴⁰ PRIMO^{ng} cap. 15, videantur⁴¹ dicta supra⁴² 8⁴³ q. 1, praecipue⁴⁴ ut filii vel servi⁴⁵ conversi ad fidem non maneant sub cura vel dominio infidelium. Prohibentur etiam matrimonia fidelium cum infidelibus et hoc primo⁴⁶ et maxime cum haereticis, ut infra dicemus⁴⁷ / propter maius periculum⁴⁸, deinde cum Iudaeis, quia maximo odio persequuntur fidem nostram. Unde in SEXTA SYNODO^{nh} supra⁴⁹ etiam habitatio cum illis vetatur⁵⁰ et uti eorum artibus⁵¹, praecipue quae pertinent ad corpus ut⁵² medicina⁵³ et lavari simul in iisdem balneis cum illis,⁵⁴ quae postea extensa sunt ad Saracenos praecipue⁵⁵ in cap. *Iudaei* secundo De Iudaeisⁿⁱ.

Intelligenda autem sunt haec de communicatione quadam permanente et quasi utrimque voluntaria per modum amicitiae⁵⁶, nam alia, quae est per modum superioris potestatis ut⁵⁷ servitutis et dominii, licita est, potest enim O f. 356 r fidelis habere servum in / fidelem et cum illo communicare, quantum⁵⁸ oportet. De communicatione vero⁵⁹ matrimonii⁶⁰ dicedum est suo loco, videte SORUM in 4 d. 39^{nk} et divum ANTONIUM 2. p. tit. 12 c. 3, sed ista omnia, ut videtis⁶¹, directe cadunt in ipsos fideles⁶².

in) om. K D G 40 Matisconensi) Ratisbonensi D O 41 videantur) vide D O 42 dicta supra) om. K D G 43 8) om. O 44 praecipue) praecipitur D G 45 vel servi) om. O 46 primo) praecipue O G 47 dicemus) dicetur G; om. K O 48 propter periculum) om. K O G 49 supra) om. O 50 vetatur) prohibetur D 51 artibus) arte

O 52 quae - ut) om. K O. G 53 praecipue - medicina) om. O; medicinis K 54 cum illis) om. D 55 praecipue) om. O 56 per - amicitiae) om. K O G 57 superioris - ut) om. K O G 58 quantum) quando O 59 vero) autem D; om. K G 60 matrimonii) per matrimonium D 61 ut videtis) om. K D G 62 in-fideles

ne) VENETUM c.12; Petrus CRABBE: Concilia omnia, tom. 1, Köln 1551, 948.

nf) AURELIANENSE III. (a.540) c.13 (MANSI 9,15).

ng) MATISCONENSE I. (a.582) c. 15 (MANSI 9,934).

nh) SEXTA SYNODUS (Constantinopolitanum III., a.680) c.11 (Lud. BAIL: Summa conciliorum omnium, Padova 1701, tom. I, 334).

ni) Decretales Gregorii IX. lib. 5 tit.6 c.5 (Corpus Iuris Canonici, ed. FRIEDBERG, II 773).

nk) Dominicus Soro: In 4 d.39 (ed. Salamanca 1560, 304).

Unde dico quarto: Non potest Ecclesia directe obligare hos infideles non apostatas⁶³ non communicare⁶⁴ cum infidelibus neque hoc eis imponere in poenam infidelitatis, indirecte vero potest interdum id efficere praecipue circa infideles sibi temporaliter subditos.

D f. 218 v

Ita⁶⁵ est intelligendus / divus THOMAS [9-10] in art. 9. Et prima pars per se satis patet⁶⁶ ex dictis quaestione et etiam⁶⁷ disputatione praecedenti, quia illa prohibitio vel poena⁶⁸ requirit iurisdictionem et Ecclesia non habet illam.

Alia pars declaratur et probatur, quia si periculum fidelium esset evidens nec posset satis illi subveniri⁶⁹ per prohibitionem factam fidelibus, posset princeps christianus arcere huiusmodi infideles etiam non subditos alias, ne diversentur in suis provinciis nec cum fidelibus negotient, idque ratione dominii et iurisdictionis, quam in suo regno⁷⁰ habent. Nam ratione illius iurisdictionis⁷¹ potest statuere, quidquid ad bonum regimen necessarium sibi⁷² fuerit, item id⁷³ potest titulo quasi naturalis defensionis. Ex quo satis constat hoc magis habere locum, si infideles sint subditi, imo in his probabile est, cum possint puniri propter aliqua⁷⁴ peccata, ut supra dictum est⁷⁵ exilio verbi gratia vel carcere, posse etiam directe puniri hac poena privationis omnis communicationis cum fidelibus non propter infidelitatem, sed propter alia crimina, in quibus subiiciuntur principibus christianis, tametsi haec poena numquam sit fere⁷⁶ in usu.

ad fideles D 63 non apostatas) om.
K O G 64 non communicare) ne
communicent O 65 ita) iuxta haec
G 66 patet) constat D 67 etiam) om.
K O G 68 vel poena) om. K 69 sub-
veniri) provideri D O 70 suo regno)

suas regiones O 71 iurisdictionis)
om. K O G 72 sibi) om. G 73 item
id) idem etiam D 74 aliqua) alia K
75 ut - est) om. O G; dictum est)
om. K 76 fere) om. K O G 77 quaes-
tio tertia) quaeritur tertio K; om.

nl) ANTONINUS: Summa moralis 2.p. tit.12 c.3.

D f. 219 r
G p. 379

/Quaestio tertia⁷⁷: Utrum possint isti infideles non subditi privari dominio et iurisdictione christianorum⁷⁸.

Divus Thomas q. 10 art. 10.

Suppono primo hos infideles esse capaces domini et iurisdictionis, ut suo loco dicitur⁷⁹. Vide⁸⁰ SOTUM^{nm} in 4 De iustitia q. 2 et VICTORIA^{no} supra⁸¹ relectione De Indis, CONRADUM^{np} De contractibus p. 1 q. 7 et WALDENSEM^{nq} lib. 2 Doctrinalis fidei⁸² c. 81.

O f. 356 v / Suppono secundo dominio aliarum rerum praeterquam⁸³ hominum⁸⁴ non posse hos infideles privari neque etiam iurisdictione in suos infideles, ut ostendetur⁸⁵ in materia de bello⁸⁶. Hic ergo solum est dubium de dominio et iurisdictione⁸⁷ circa christianos.

Dico primo: Infideles hoc solo, quod infideles sunt, non sunt incapaces domini et iurisdictionis in christianos homines, sed possunt vel retinere hoc⁸⁸ vel etiam denuo acquirere.

Est conclusio⁸⁹ certa et communis: divus THOMAS [9-10] art. 10 et theologi in 2 d. 44 et 45, INNOCENTIUS et alii cononistae tenent⁹⁰ in cap. *Nisi cum pridem*. De re-

O 78 christianorum) in christianos O; quam habent in fideles G 79 ut - dicitur) om. K 80 vide) videte O G 81 supra) om. K O G 82 fidei) om. K D 83 praeterquam) praeter G 84

praeterquam hominum) exceptis hominibus D 85 ostendetur) ostendimus D; om. K 86 bello) legibus D 87 et iurisdictione) om. O 88 hoc) om. K G 89 conclusio) om. K O 90

nm) Dominicus SOTO: De iustitia et iure lib. 4 q.2 a.1 (ed. Salamanca 1553, 288).

no) Franciscus de VICTORIA: Relectio de Indis (Obras de Francisco de Victoria, ed. BAC, Madrid 1960, 655-56).

np) Conradus KÖLLIN: De contractibus p.1 q.17.

nq) WALDENSIS (Thomas Netter) Doctrinale antiquitatum fidei lib.2 c.81 (ed. Venezia 1571, 399-401).

nuntiatione^{nr} DRIEDO^{ns} lib. 3 De libertate christiana c. 9 sub finem, SONNIUS^{nt} tract. 5 Demonstrationum c. 21, ANTONINUS^{nu} 2 p. tit. 1 c. 15 et SOTO supra⁹¹ et NAVARRUS^{nv} c. 17 numero 10⁹² et Summistae communiter verbo *furtum*.

Et probatur primo: 1 Petr. 2[18]: *subditi estote non solum bonis, sed etiam discolis*⁹³, ad Eph. 6[5], ad Col. 3[22], 1 ad Tim. 6[9] et 3[1]: *quicumque sunt sub iugo servi* lect. 94 [1 Tim. 6,1] et clare loquitur de christianis servis infidelium et ad Rom. 13[1-7] quasi ex professo impugnat Paulus errorem contrarium, ut divus THOMAS advertit ibi, colligitur etiam⁹⁵ ex illo⁹⁶ Matth. 22[21]: *red-dite, quae sunt caesaris, caesari*⁹⁷.

Secundo: Hanc fuisse perpetuam Ecclesiae traditionem colligi potest ex verbo⁹⁸ Polycarpi martyris⁹⁹ apud EUSEBIUM^{nw} lib. 4 c. 15 /: *sic, inquit, instituti sumus, ut principibus et potestatibus a Deo ordinatis honorem debitum exhibeamus*¹, idem AUGUSTINUS^{nx} q. 35 Novi et Veteris Testamenti et 5 De civitate c. 27.

Tertio ratione: Quia certum est iure gentium hominem posse habere dominium et iurisdictionem in alium homi-

tenent) om. K D O 91 supra) om. K O 92 número 104) número 204 D 93 non - discolis) etc. K G; om. O 94 etc.) om. K O 95 etiam) om. K O

96 illo) om. K D G 97 caesari) om. D O 98 verbo) verbis D 99 martyris) om. K D 1 exhibeamus) praebeamus K; add. et colliguntur [?]

nr) Decretales Gregorii IX. lib.1 tit.9 c.10 (Corpus Iuris Canonici, ed. FRIEDBERG, II 107-12).

ns) Ioannes DRIEDO: De libertate christiana lib. 3 c.9 (Opera, Louvain 1553, tom. IV, f.106 B).

nt) Franciscus SONNIUS: Demonstrationes religionis christianae ex verbo Dei, tract.5 c.21 (revera: 10; Antwerpen 1557. f.124 r-v).

nu) ANTONINUS: Summa moralis 2.p. tit.1 c.15.

nv) Martinus de AZPILCUETA: Enchiridion sive manuale confessoriorum, Genova 1585, 271.

nw) EUSEBIUS: Hist. Eccl. lib.4 c.15 (PG 20, 351).

nx) AUGUSTINUS: Quaestiones Veteris et Novi Testamenti q.35 (PL 35, 2236); De civitate Dei lib.5 c.27 (PL 41,173), nihil refert ad rem).

nem; infideles autem non sunt incapaces huius domini et iurisdictionis, quia non fundatur in fide, fideles autem non sunt iure divino excepti, nullibi enim habetur tale ius

Confirmatur, quoniam alias hoc ipso, quod servus vel subditus infidelis vel provincia² converteretur ad fidem, maneret liber et infideles amitterent suos principatus et dominia, quod est et contra communem sensum / omnium fidelium et esset magnum obstaculum fidei, faceret enim illam valde odiosam³.

Contra conclusionem hanc refertur OSTIENSIS in cap. *Super his De voto*^{ny} / et ALBERUS⁴ PELAGIUS^{nz} prologo⁵ lib. 1 De Planctu Ecclesiae 13. cap., qui saltem post Christi advertum dicunt infideles esse privatos hoc iure ex illo Matth. 17[25]: *ergo liberi sunt filii* et est sermo de libertate a tributo solvendo, unde et ad Gal. 5[13] christiani dicuntur vocati in libertatem et 1 ad Cor. 6[1] reprehenduntur fideles, qui causas⁶ agebant apud iudicem infidelem.

Ratio esse potest, quia hoc pertinet ad dignitatem christianam, quae insinuat in cap. 1 De Iudaeis et lege ultima CODICE^{oa} De episcopis et clericis.

Haec sententia est error⁷ vel proxime accedit propter ea, quae adduximus⁸ nec supra⁹ illa Scripturae¹⁰ testimonia sunt ad rem; nam hic¹¹ Christus Dominus tantum loquitur de se ipso et ut plurimum extendi potest ille locus¹² ad personas ecclesiasticas, ut alibi¹³ dicitur¹⁴, Paulus vero

principes infideles D 2 vel provincia) *om.* K D O 3 faceret - odiosam) *om.* K O G 4 Alberus) Alverus O 5 prologo) *om.* D 6 causas) causam K D 7 error) erronea D 8

ea - adduximus) dicta supra G; adduximus) diximus K 9 supra) *om.* K D O 10 Scripturae) *om.* K O G 11 hic) *om.* D O G 12 is locus) *om.* K G 13 alibi) suo loco G 14 dicitur)

ny) Decretales Gregorii IX. lib.3 tit.34 c.8 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II 593-94).

nz) Alvarus PELAGIUS: De planctu Ecclesiae libri duo, Venezia 1560, f.3 v.

oa) CODEX IUSTINIANUS I 3, 57 (CORPUS IURIS CIVILIS, ed. KRÜGER, II, 1905, 38-39.

in priori loco¹⁵ tantum loquitur de libertate a peccato et a iugo legis antiquae et servilis timoris, ut alias ex AUGUSTINO diximus¹⁶. In secundo vero¹⁷ loco reprehendit christianos, qui cum possint adire iudicem christianum¹⁸ ad-eunt¹⁹ infidelem, non quia sit intrinsece malum, ipse enim appellavit ad caesarem. Act. 25[11], sed quia est indecens et periculosum.

Ad congruentiam respondetur²⁰ nihil urgere, quia mul-to magis expediebat, ut ius gentium et naturae integrum maneret et non violaretur per se²¹ et ut²² non daretur scandalum infidelibus neque occasiones iniusti belli²³.

O f. 357 v /Dico secundo: Non potest Ecclesia directe et^{23a} per se²⁴ privare hos principes infideles iurisdictione et do-minio, quod iuste habent in christianos.

Ita tenent plures ex doctoribus²⁵ citatis et DURANDUS^{ob} in 2 d. 44 q. 3, SILVESTER^{oc} verbo *infidelis* q. 7 et plane²⁶ sequitur ex praecedenti, quia isti infideles iure divino non privantur hac potestate²⁸ et Ecclesia nullam potestatem coactivam²⁹ habet in illos, ut iam³⁰ dictum est.

Secundo: si possent privari, vel hoc esset in poenam vel quia non sunt vere³¹ domini et uterque titulus est iniustus et falsus³², neque alius verisimilis fingi potest.

dicemus D; om. K 15 in - loco) in primo D; om. G 16 ut - diximus) om. K 17 vero) om. K 18 christia-num) fidelem O 19 adeunt) accedunt K; adeant O 20 repondetur) dico K 21 et non - se) om. K O G 22 ut) om. K O 23 bellij) add. Tenz den kteryz gest bil 12 dwa nastij miesicze prasintze letha 1583/ w kteryz gest geho svatost papezka utzinila/ dewa-tenaste kardinalu. Papez gest / bil Rzehorz 13. tehoz gmena. Hic tex-

tus, in lingua bohémica conscriptus, sic interpretatur: Eodem dei, qui fuit 12 mensis decembris anni 1583, quo Sua Sanctitas Papa nominavit 19 cardinales. Papa Gregorius XIII huius nominis. O 23a directe et) po- testate directa D 24 et - se) om. K O 25 doctoribus) om. K 26 plane) om. K O 27 praecedenti) praecedentibus K 28 hac potestate) hoc dono D 29 coactivam) iurisdictionis D 30 iam) om. K O 31 vere) veri O 32 et fal-

ob) DURANDUS a Sancto Porciano: In IV sent. libros quaestionum plurimarum resolutiones, Paris 1508, f.232 v - 233 v.

oc) Silvester PRIERIAS: Summa summarum, ed Antwerpen 1579, tom. II, 30.

Tertio: coniux infidelis teste Paulo³³ non potest directe privari potestate in coniugem fidelem, si velit per se³⁴ perseverare absque iniuria creatoris, ergo similiter³⁵.

Quarto a simili³⁶: si princeps idolatra haberet subditos lege naturali colentes unum³⁷ Deum, non posset privari sua potestate ab alio principe colente unum Deum stando in lege naturae, ergo similiter in proposito³⁸. Nam est proportionalis ratio³⁹; nam si talis potestas esset in Ecclesia⁴⁰, colligenda esset ex naturali aliqua consequentia et ratione, nam specilis concessio nulla est.

Contrarium huic conclusioni⁴¹ sentire videtur divus THOMAS [2.2. q.10 a.10], qui dicit posse Ecclesiam subtrahere fideles / a iurisdictione infidelium hoc solo⁴² titulo, quod infideles sunt⁴³, qui titulus plane indicat loqui de directa potestate⁴⁴, unde subdit Ecclesiam⁴⁵ saepe non uti hac potestate, ne sequantur scandala⁴⁶ et dicit etiam⁴⁷ hanc potestatem esse publicam, non privatam, quae omnia convenire videntur in directam potestatem et non tantum in indirectam.

Confirmatur ratione⁴⁸, quia licet Ecclesia non habeat directam potestatem in principes infideles, habet tamen in subditos fideles et hac ratione potest directe circa illos efficere, quidquid ad bonum animarum illorum necessarium est, Nihilominus⁴⁹ conclusio posita⁵⁰ vera est et ut explicetur, dico tertio⁵¹.

sus) om. K O G 33 teste Paulo) om. O 34 per se) om. K O G 35 similiter) om. K O 36 a simili) om. K D 37 unum) unicum D; verum G 38 similiter - proposito) hic K 39 proportionalis ratio) proportio O; eadem proportio G 40 esset in Ecclesia) danda esset Ecclesiae D 41 huic conclusioni) om. K O G 42 solo) om.

K O 43 sunt) sint G 44) loqui - potestate) potestatem directam K 45 Ecclesiam) add. interdum et K 46 ne - scandala) timore scandali K O 47 etiam) om. K 48 confirmatur ratione) confirmo rationem K; ratione) om. O 49 nihilominus) sed O 50 posita) mea [nostra?] K 51 dico tertio) om. D 52 potest) posset D O

Dico tertio: Ecclesia habet quamdam indirectam potestatem ad privandum infideles hoc dominio et iurisdictione in christianos, qua uti potest⁵² fere semper⁵³ moraliter, nisi scandala vel maiora mala timeantur⁵⁴.

Ostenditur primo⁵⁵: si isti infideles abuntantur sua potestate vel dominio cogendo vel quovis modo inducendo fideles ad infidelitatem aut illos / tali periculo constituendo. Nam tunc ipsi christiani habent naturale ius se defendendi vel fugiendo vel quacumque ratione possint⁵⁶, nam si possunt defendere vitam corporis, multo magis animae, quod verum est, etiamsi iustissimo titulo vel contractu⁵⁷ sint subditi etiam iuramento firmato⁵⁸. Nam haec omnia intelliguntur semper salvo Dei honore / et fidei et propriae animae salute⁵⁹, ergo in eo casu⁶⁰ potest Ecclesia iustissime adiuvere istos christianos et iuvare^{60a} tuendo illos⁶¹.

Confirmatur ex illo simili: Nam hac ratione potest etiam coniux fidelis privare virum⁶² infidelem suo iure, scilicet⁶³ illo iure⁶⁴ abutatur.

Secundo huic conditioni⁶⁵ addendum propterea⁶⁶ est hoc incommodum christianorum subditorum infidelibus moraliter semper accidere, illud enim est morale periculum quod frequentius accidit; videmus autem experientia subditos facile inclinari in eam sectam vel⁶⁷ religionem, quam principes amplectuntur. / Praeterea praeter hoc periculum est aliud etiam frequens, et⁶⁸ commune⁶⁹ aliorum peccatorum contra legem naturalem. Deinde sunt alia multa damna et incommoda contraria et paci reipublicae / et consequenter animarum saluti, quia ubi principes non sunt fideles, semper excitantur aemulationes et seditiones fal-

53 fere semper) frequenter 54 timeantur) timerentur O G 55 primo) om. K 56 quacumque - possint) alia quavis ratione K 57 vel contractu) om. K 58 firmato) om. K O 59 salute) om. K O 60 in casu) tunc K G 60a iuvare) liberare D 61 iu-

vare tuendo) tueri O G; tuendo) om. K 62 virum) om. K D G 63 scilicet) om. K O G 64 iure) om. K D G 65 huic conditioni) om. K O G 66 propterea) om. K O 67 sectam vel) om. K O O 68 etiam frequens et) om. G 69 et commune) om. K O

sorum ministrorum deorum contra catholicos, habet autem Ecclesia ius in his⁷¹ omnibus defendendi suos fideles, quod ius multo est maius, quam ius temporalis principatus.

Praeterea ultimo potest hoc explicari et confirmari aliter⁷², quia Pontifex habet ius⁷³ ad regendum omnes fideles spiritualiter et indirecte habet ius in omnes principes temporales, ne ius suum / spirituale impediatur, ut in materia de legibus⁷⁴ ostendimus⁷⁵. Cum autem principes sunt infideles, numquam moraliter loquendo permittunt suos christianos subditos regi et gubernari a Pontifice et in spiritualibus et in temporalibus, prout ad spiritualia necessaria sunt, ergo hoc titulo possunt uti sua potestate etc. et⁷⁶ quia haec omnia moraliter fere semper eveniunt, ubi est infidelitas, ideo divus THOMAS moraliter etiam⁷⁷ loquens solum titulum infidelitatis allegavit, ex quo intelligitur etiam⁷⁸ verissimum esse hanc potestatem per se loquendo⁷⁹ esse in Pontifice et non privatam.

Sed ut hoc et praxis huius conclusionis⁸⁰ melius intelligatur, advertendum est: si loquamur de dominio / et servitute propria, facilius rem expediri. Nam, ut dicunt iuristae, servitus odiosa est et multis de causis facile⁸¹ dissolvi potest. Vide⁸² SILVESTRUM⁸³ od verbo *servitus* q.5. Haec igitur servitus communiter contrahitur iure belli, homines autem capti in bello, licet teneantur oboedire dominis, quamdiu capti et servi sint⁸⁴ et vi non possint⁸⁵ cogere dominos ad libertatem recuperandam, tamen, et ego opinor, semper possunt⁸⁶ fugere, ut dicam latius^{86a} in

70 scilicet) om. D O G 71 his) om. K D 72 et - aliter) om. K O G 73 ius) add. temporalis principatus G 74 in legibus) infra O 75 ostendimus) diximus O; ostendatur G 76 uti - et) om. K D G 77 etiam) om. K D 78 etiam) om. K 79 per - lo-

quando) om. K O G 80 et - conclusionis) om. K O G 81 facile) om. K D 82 vide) videte G 83 vide Silvestrum) Silvester O 84 capti - sint) serviunt K; sint) sunt O 85 possint) possunt K O 86 possunt licet O 86a latius) om. G 87 ut - bello) om. K O;

materia de bello⁸⁷, unde constat hoc licere christianis, qui sunt servi isto titulo, tamen potestas Ecclesiae publica⁸⁸
 D f. 22 v praeter hoc habet /, quod possit⁸⁹ hoc⁹⁰ praecipere christianis servis, ut voluntarie non maneant in tali servitute, sed quacumque ratione possint⁹¹, evadant. Deinde si servitus sit contracta hoc titulo, quo iam non liceat servo
 O p. 383 fugere, ut si se venundedit⁹², poterit nihilominus⁹³ / Ecclesia ferre generalem legem, si ita expediat bono communi, ut omnes christiani se liberent ab hac servitute, quacumque ratione possunt et tunc obligabit lex omnes in particulari, licet finis eius cesset fortasse in illo particulari, quia non cessat obligatio, poterit etiam tunc⁹⁴ cogere dominos infideles, ut eam libertatem concedant, sed prius, si fieri posset⁹⁵, solvendum esset illis condignum pretium, si habent iustum titulum, quia non est, cur illo priventur, cum necessarium id⁹⁶ non sit ad salutem christianorum.

Si vero loquimur de iurisdictione, duobus modis possunt fideles ab illa liberari:

Uno modo⁹⁷ mutando domicilium et transeundo ad regiones christianorum principum⁹⁸ et hoc licet etiam auctoritate⁹⁹ propria¹ privata, imo si impedirentur, possent se defendere, quia ius manendi in tali republica non est ita strictum, quin possit aliquis illi renuntiare et alio emigrare², maxime ob maius vel quasi³ necessarium⁴ scilicet⁵ animae.

D f. 223 r / Alius modus est ut ipsi fideles⁶ maneant in suis provinciis et^{6a} domibus⁷ et principes infideles priventur et hoc difficilius est et durius⁸, unde in individuo et⁹ parti-

bello) legibus D 88 Ecclesiae publica) Pontificis K O 89 posit) potest K O 90 hoc) om. K D 91 possint) possunt K O 92 venundedit) O 93 nihilominus) in his omnibus O 94 tunc) om. K G 95 si - posset) om. O 96 necessarium id) om. O 97 uno modo) primo O 98 transeundo - principium) om. O; regiones - principum)

christianos K; regionem christianorum G 99 auctoritate) potestate K 1 propria) om. K O G 2 et - emigrare) om. K 3 quasi) ipsi D 4 vel necessarium) om. K O 5 scilicet) om. D O G 6 fideles) om. K D G 6a provinciis et) om. O G 7 et domibus) om. K 8 et durius) om. G; durius) 13 in - partibus) om. K O G

culari¹⁰ numquam hoc¹¹ est efficiendum¹², nisi praecedant manifestae iniuriae; oporteret etiam numerum christianorum esse maximum in huiusmodi partibus, quia si sunt pauci, facilius ipsi possunt transmigrare, quapropter O f. 359 r in particulari¹⁴ hoc semper / pendet ex prudentia. Et est conclusio de subditis¹⁵.

Dico quarto: Principes christiani non solum indirecte, sed etiam directe possunt hos¹⁶ infideles sibi subditos privare omni dominio et iurisdictione¹⁷ in christianos.

Est conclusio¹⁸ divi THOMAE et communis¹⁹.

Et probatur primo ex usu Ecclesiae Extra de Iudaeis cap. *Iudaei* secundo^{oe} et aliis²⁰ et dist. 54^{of} habentur²¹ multa capitula²² de hac re²³ et in Concilio TOLETANO TERTIO^{og} c.14, TOLETANO QUARTO^{oh} c.64, habetur cap. *Constituit* 17 q.4^{oi} item in concilio MATISCONENSI PRIMO^{ok} c.13, item GREGORIUS^{ol} lib.2 ep.35 et lib.5 ep.31.

Rationem hanc reddit divus THOMAS, quia Iudaei, inquit, sunt servi Ecclesiae, quam etiam habent Pontifices in cap. *Etsi Iudaeos* De Iudaeos^{om} ubi OSTIENSIS illam^{23a}

14 in particulari) om. O 15 et est - subditis) om. K O G 16)hos) om. K D G 17 et iurisdictione) om. K D 18 conclusio) om. K D O 19 et com-

munis) om. K O 20 et aliis) om. G 21 habentur) sunt K G; per O 22 capitula) iura D 23 de - re) om. K O 23a illam) eam K; om. D O 24 ri-

oe) Decretales Gregorii IX. lib.5 tit.6 c.5 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II 773).

of) Decretum Gratiani I d.54 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, I 206-14).

og) TOLETANUM III. (a.589) c.14 (MANSI 9, 996).

oh) TOLETANUM IV. (a.633) c.64 (c.65; MANSI 10, 635).

oi) Decretum Gratiani II causa 17 q.4 c.31 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II 823).

ok) MATISCONENSE I. (a.582) c.13 (MANSI 10, 934).

ol) GREGORIUS: Registrum lib.2 ep.35 (lib.3 ep.35; PL 77,631; nihil refert ad rem); lib.5 ep.31 (lib.6 ep.32; PL 77, 324).

om) Decretales Gregorii IX. lib.5 tit.6 c.13 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II 775-76).

interpretatur de servitute rigurosa²⁴ ut mancipia,²⁵ sed non recte, nam verius est, ut notavit²⁶ Soro^{on} in 4 d.5 art.10, Iudaeos non esse servos²⁷ ut mancipia, sed ut sub-
D f. 223 v diti²⁸ tributarii, / ut loquitur²⁹ AUGUSTINUS^{op} Ps.57 et 58.

Et ratio est, quia nullo titulo habetur illa³⁰ servitus, quia ius belli, quem gesserunt cum Romanis fecit illos tributarios, non mancipia, alias possent vendi et ad libitum privari omnibus bonis, quod est contra mentem³¹ Ecclesiae et deinde illa ratio sic explicata³² non esset communis omnibus infidelibus, cum tamen illud ius omnibus³³ commune sit, ut patet ex multis iuribus citatis et ex lege unica CODICE De christiano mancipio^{34oq} intelligitur ergo ratio
G p. 384 de servitute / et libertate³⁵ politica, ut etiam³⁶ divus THOMAS art.12 ad 3 et 3. p. q. 68 art.10 ad 2 exponit et hoc satis est, ut leges sint iustae et³⁷ ad dictam potestatem:

Primo, quia principes christiani³⁸ vel³⁹ Ecclesia potest imponere hoc onus infidelibus tamquam iustum tributum.

Secundo, quia lex, qua id praecipitur, est moraliter necessaria ad pacem et tranquillitatem reipublicae et ad
K f. 21 r maius bonum praecipuorum membrorum eius⁴⁰, / item⁴¹ etiam⁴² ad tollendas pravas occasiones contemnendi nostram religionem etc.⁴³, quas rationes reddunt⁴⁴ dicta⁴⁵ iura. Rursus illa lex lata est ab habente legitimam potestatem, ergo obligat omnes subditos, ergo et infideles subditos, ergo possunt cogi, ut illam⁴⁶ servent.

gorosa) poprie dicta D 25 ut mancipia) om. K D G 26 notavit) om. K O 27 esse servos) om. O; servos) subditos G 28 subditi) om. G 29 loquitur) om. K D O 30 habetur illa) nititur ista K 31 mentem) sensum G 32 explicata) exposita K D 33 omnibus) om. K D G 34 de - manci-

pio) ne christianum mancipium K O 35 et libertate) om. K O G 36 etiam) om. K O 37 ut - et) om. O K G 38 christiani) om. K O G 39 princeps - vel) om. O G 40 eius) om. K D 41 item) om. K 42 etiam) om. D G 43 pravas - etc.) om. K; etc.) om. D O 44 reddunt) dant O 45

on) Dominicus Soro: In 4 d.5 a.10 (ed. Salamanca 1557, 312 B).

op) AUGUSTINUS: En. in P.57 (7; n.15; PL 35, 684); En. in Ps. 58 (12; n.21; PL 35, 705).

oq) CODEX IUSTINIANUS I 10 (CORPUS IURIS CIVILIS, ed. P. KRÜGER, II, 905, 62).

Tertio, quia princeps reipublicae⁴⁷ potest aliquos subditos privare privato⁴⁸ dominio suarum⁴⁹ rerum, si id expediat / ad commune bonum et pacem⁵⁰, ergo etc.⁵¹

Sed sunt nonnulla advertenda⁵²:

O f. 359 v Primo hanc potestatem per se primo⁵³ / esse in illo principe, cui tales⁵⁴ infideles sunt subditi, quia haec subiectio, cum temporalis sit⁵⁵, non est in toto corpore Ecclesiae, dicta⁵⁶ autem potestas fundatur in⁵⁷ hac subiectione, quapropter⁵⁸ ille solus princeps, qui ita est superior, per se loquendo⁵⁹ potest uti directe⁶⁰ hac potestate, tamen reductione quadam et⁶¹ indirecte potest etiam⁶² summus Pontifex, quatenus ipse potest propter bonum commune et⁶³ Ecclesiae praecipere ipsis regibus christianis, ut in suis regnis id observent et⁶⁴ faciant, quodsi non oboediant, potest illos poenis et censuris cogere et tandem potest ipse per se immediate ferre illam legem, quae obligat omnes, qui licet non sit dominus universalis in temporalibus⁶⁵, habet tamen potestatem in temporalia⁶⁶ in ordine⁶⁷ ad spiritualia et hoc satis est.

Secundo advertendum est aliud esse loqui de dominio et iurisdictione, aliud de solo tributo, nam conclusio et iura citata procedunt de dominio et iurisdictione⁶⁸, tamen de tributo non ita facile est verificanda⁶⁹ conclusio. Nam si aliquis dux⁷⁰ aut⁷¹ princeps infidelis subditus regi christiano habet ius, ut talis christianorum civitas tale sibi solvat tributum, non est sine causa illo iure privandus, quia

D f. 224 v illud non est habere potestatem / directam in personas

dicta) om. K 46 illam) om. K D 47 reipublicae) om. K O 48 privato) om. K G 49 suarum) aliquarum K O 50 et pacem) om. K O G 51 ergo etc.) om. K D O 52 sed - advertenda) nota O; sunt - advertenda) advertendum G 53 primo) om. K D G 54 tales) illi O 55 cum sit) om. O 56 dicta) illa K 57 fundatur in) sequitur ex K 58 quapropter) quare K O 59 per - loquendo)

om. K O; loquendo) om. G 60 directe) om. K D O 61 et) om. K D G 62 etiam) om. O G 63 et) om. D G 64 observent et) om. O 65 in temporalibus) temporalium K D 66 temporalia) temporalibus G 67 in - ordine) quatenus referuntur K 68 et iurisdictione) iurisdictionis K D 69 est verificanda) verificatur O G; verificanda) vera K 70 dux) dicat v. g. D 71 aliquis - aut) om. G 72

christianorum, sed in⁷² res⁷³ neque illud^{73a} cadit in iniuriam religionis vel christianorum⁷⁴ ut sic⁷⁵ et ideo secluso alio periculo⁷⁶ non potest id⁷⁷ fieri.

Advertendum est ultimo⁷⁸ ratione⁷⁹ huius conclusionis et⁸⁰ veritatis^{80a} statutum iam⁸¹ esse ab Ecclesia, ut quicumque servus Iudaei aut saraceni convertatur ad fide⁸², hoc ipso sit⁸³ maneat liber, nisi sit emptus ad mercaturam⁸⁴, nam tunc intra tres menses tenetur dominus illum vendere⁸⁵ alteri⁸⁶ christiano, alias perdit dominium, habentur multa de hoc⁸⁷ in⁸⁸ dist.54^{or} et Extra De Iudaeis^{os} et lege *Ac At Hac valitura CODICE De Iudaeis*^{ot} et lege *Deo nobis* § ultimo CODICE De episcopis et clericis^{ou}

G p. 385

/ Quaestio quarta⁸⁹: Utrum⁹⁰ Ecclesia possit haereticos et apostatas⁹¹ punire.

Suppono in hac et sequentibus quaestionibus nomine haereticorum intelligi omnes infideles apostatas, nam omnibus sunt communia, quae dicemus sicut et quae hactenus diximus, communia / sunt haereticis non baptizatis, quia frequentius apostatae a fide transeunt ad haeresim et e contra fere omnes haeretici sunt apostatae saltem⁹² a baptismo, ideo communiter⁹³ auctores nomine haeretico-

sed - res) om. O O 73 illud om. O G
74 nec - christianorum) om. K; religio-
nis - christianorum) om. O 75 ut sic)
om. K O G 76 secluso - periculo)
seclusa alia ratione K 77 id) om. K
O G 78 est ultimo) tertio K O; *add.*
in marg. Lectio O 79 ratione) vi O
80 conclusionis et) om. K G 80a et

veritatis) om. O 81 iam) om. K D O
82 convertatur fidem) om. K 83 sit)
maneat K 84 mercaturam) mercatum
O 85 vendere) prodere O 86 alteri)
om. K D O 87 de hoc) om. K G 88
multa - in) vide O 89 quaestio quar-
ta) quaeritur quarto K 90 Utrum)
An K 91 et apostatas) om. K O 92

or) cfr. supra of

os) Decretales Gregorii IX. lib.5 tit.6 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II 771-78).

ot) CODEX IUSTINIANUS I 8 (CORPUS IURIS CIVILIS, ed. P. KRÜGER, II, 1905, 61-62): Caput citatum in dicto titulo non invenitur; sed videas I 12, 61, Praesenti lege decernimus per omnia loca valitura; ed. KRÜGER 66).

ou) CODEX IUSTINIANUS I 3,54 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. P. KRÜGER, II, 1905, 37).

rum in his quaestionibus utuntur, quorum more nobis loquendum est.

D 227 r / Suppono secundo haereticum esse posse vel pure mentalem vel qui etiam⁹⁴ in exteriorem actum prodiit. De pure exteriori nunc non loquimur usque ad disputationem sequentem.

Iam⁹⁵ dico primo: Haereticus solum⁹⁶ interior et⁹⁷ mentalis non potest ab Ecclesiae puniri.

Est communis; non est certa, sed solum⁹⁸ probabilis¹ summistae verbo *haeresis*, CAIETANUS^{ov} ANGELUS,^{ow} SILVESTER^{ox} divus ANTONINUS^{oy} 3.p. tit.24 c.4, NAVARRUS^{oz} c. 27 numero 56 et DRIEDO^{pa} lib.3 De libertate christiana c.5 sub finem, CASTRO^{pb} 2 De iusta haereticorum punitione 18.cap.

Fundamentum est generale, quia Ecclesia non habet iurisdictionem in actus mere interiores, praecipue iurisdictionem pertinentem ad forum pure³ externum et potestatem pure vindicativam, quod fundamentum sumitur ex multis capitulis, in quibus dicitur Ecclesiam⁴ non iudicare

saltem) *om.* O 93 communiter) *om.*
O 94 etiam) *om.* K O G 95 iam)
om. K D O 96 solum) tantum G 97
interior et) *om.* K O G 98 solum)

om. O 1 est · probabilis) et communis
conterent communiter G; non-probabilis) *om.* K 2 Paludanum) *om.*
K O 3 pure) *om.* K D O 4 dicitur

ov) CAIETANUS: Summula peccatorum, 1526, 286-87.

ow) ANGELUS (Carleti): Summa angelica de casibus conscientiae, Strassburg 1513, f.125 A.

ox) Silvester PRIERIAS: Summa summarum, ed. Antwerpen 1579, tom. I, 134 A.

oy) ANTONINUS: Summa moralis 3.p. tit.24 c.4.

oz) Martinus de AFFILCUETA: Enchiridion sive manuale confessoriorum, Genova 1585, 612.

pa) Ioannes DRIEDO: De libertate chistiana lib.3 c.5 (Opera, Louvain 1553, tom. IV, 92b).

pb) Alfonsus CASTRO: De iusta haereticorum punitione lib.2 c.18 (Opera, Paris 1571, col. 1339).

de occultis, quae intelligenda sunt maxime⁵ de occultis⁶ per se, ut⁷ sunt interiora, habetur hoc principium⁸ cap. *Tua nos* et *Sicut*⁹ secundo De simonia^{pc} et cap. *Erubescant* d.32^{pd} et lege Cogitationis DIGESTIS De poenis^{pe} quae refertur De poenitentia dist. 1 cap. *Cogitationis* et cap. *Cogitatio*^{pf}

D f. 225 v Ratio huius¹⁰ principii est, quia iudicium / humanum esse debet tantum¹¹ de his, quae humano modo cognosci possunt iuxta illud Pauli I ad Cor.4 [5]: *nolite ante tempus iudicare, quoadusque veniat Dominus, qui manifestabit*¹² *profunda cordium*¹³. Sed cogitationes interiores per se¹⁴ non possunt ab Ecclesia cognosci aut¹⁵ probari.

Contra hanc conclusionem¹⁶ tenuerunt GLOSSA in Clementina prima § *Verum* De haereticis^{ph} quae refert alias glossas et^{16a} alia¹⁷ iura et doctores. Consentit ADRIANUS^{pi} Quodlibeto 8, SUMMA ROSELLA^{pk} verbo *haeresis* et ALBERTUS FIGHIUS^{pl} lib.6 De Ecclesiastica hierarchia c.16, MEDINA^{pm} Codice De poenitentia tract. De oratione.

Ecclesiam) Ecclesia dicitur G 5 maxime) om. K O G 6 de occultis) om. O 7 ut) cuiusmodi G 8 hoc principium) om. K O G 9 sicut) om. G 10 huius) huiusmodi D 11 tan-

tum) om. K O G 12 manifestabit) manifestavit G 13 quodusque - cordium) om. O; cordium) cordis K 14 per se) om. K O 15 cognosci aut) om. G 16 hanc conclusionem) om. K

- pc) Decretales Gregorii IX. lib.5 tit.3 c.34 ("Tua nos"); c.33 ("Sicut"); CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, I 120).
- pd) Decretum Gratiani I d.32 c.11 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, I 120).
- pe) DIGESTA tit. 48, 19, 18 (CORPUS IURIS CIVILIS, ed. P. KRÜGER, I, 1922, 867).
- pf) Decretum Gratiani II causa 33 q.3 c.14 ("Cogitationis"); c.20 ("Cogitatio"); CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, I 1161; 1163).
- ph) Clementina lib.5 tit.3 c.1 § 4 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II 1182).
- pi) HADRIANUS VI.: Quodlibeticae quaestiones, Paris 1527, f.50 r.
- pk) BAPTISTA de Salis (Trovamala): Summa Rosella de casibus conscientiae, Stassburg, 1506, f. 110 v.
- pl) Albertus FIGHIUS: Hierarchiae ecclesiasticae assertatio, ed. Köln 1551, f.334 A.
- pm) Ioannes MEDINA: De poenitentia, restitutione et contractibus, Ingolstadt 1581, 387.

G p. 386 Habet haec sen / tentia¹⁸ fundamentum commune¹⁹ et
 K f. 21 v praeterea²⁰ quaedam propria: Generale est, quia Ecclesia
 saepe / exercet iurisdictionem in actus²¹ interiores, nam
 absolvit peccata mere²² interiora et per indulgentias re-
 mittit poenas illis debitas, dispensat vota etiam mentalia²³,
 O f. 360 v praecipit actus interiores et attentionem orationis²⁴, pro-
 hibet odium internum²⁵, sed de hoc fundamento dicendum
 est nobis latius in materia de legibus²⁶. Nunc solum dico
 breviter²⁷ loqui nos de potestate coerciva / et punitiva ex-
 terius; nam de directiva, ad quam multa, ex dictis perti-
 nent, alia est quaestio et fortasse non repugnat aliquid
 posse ab Ecclesia praecipi, cuius defectus non potest puniri.

 Addo secundo dupliciter intelligi posse actum interio-
 D f. 226 r rem / cadere in iurisdictionem Ecclesiae:

 Uno modo²⁷ directe et per se et hoc negavimus.

 Alio modo²⁸ indirecte et ratione actus exterioris²⁹ et
 hoc solum³⁰ modo fieri posse probant exempla³¹ facta³²,
 non enim dispensat Ecclesia vota neque absolvit interiora
 peccata, nisi prius per exteriorem actum subiiciantur suis
 clavibus et hanc ipsam subiiectionem et manifestationem³³
 non praecipit per se Ecclesia, nisi quatenus aliquo modo
 divino iure praecepta est.

 Ratio vero differentiae inter hos modos est, quia
 quando³⁴ iurisdictionis cadit per se³⁵ immediate in interio-
 rem³⁶ actum, ille per se^{36a} solus est materia sufficiens talis
 iurisdictionis³⁷, quando vero cadit tantum indirecte, non

O 16a alias glossas et) om. K O G
 17 alia) alios K D 18 haec sententia)
 om. D O 19 commune) add. contra-
 rium G; generalia D 20 praeterea)
 om. O 21 actus) om. K 22 mere)
 om. K 23 vota mentalia) votum in-
 ternum K; votum etiam mentale O
 24 et - orationis) scilicet orare devote
 K; ut actum orationis O 25 prohi-
 bet internum) om. K O 26 hoc - le-

gibus) his alibi K 27 breviter) om.
 K 27 uno modo) primo O 28 alio
 modo) secundo K 29 exterioris) in-
 terioris K; corr. ex interioris D 30
 solum) om. O 31 exempla) argu-
 menta D 32 facta adducta G 33 et
 manifestationem) om. K O 34 quan-
 do) om. K G 35 per se) om. K 36
 interiorum) exteriorum D 37 talis
 iurisdictionis) ad talem iurisdictionem

ille per se, sed exterior ut ab illo informatus moraliter est materia iurisdictionis.

Fundamentum proprium huius³⁸ est, quia multa iura puniunt non solum profitentes aut³⁹ confitentes haeresim⁴⁰, sed credentes, quod spectat ad merum actum interiorum, sic habetur cap. unico § *Omne*. De scismaticis in Sexto³⁹ et concilium TOLETANUM PRIMUM⁴⁰ dicit: *qui dixerit vel crediderit* et MEDINA similia adfert⁴¹ supra.

Confirmatur: nam si quis haereticus pure interior interrogatus a iudice, an aliqua⁴² ita crediderit, simpliciter fateatur credidisse interius⁴³, sed nunquam in exteriorum actum transisse⁴⁴, puniretur talis et iuste⁴⁵, ergo.

D f. 226 v / Confirmatur secundo: nam haeresis interior reser /
G p. 387 vatur ab Ecclesia, ergo etiam potest puniri⁴⁶.

Ad iura respondeo intelligendum esse illud verbum *qui crediderit* in foro Ecclesiae, id est profitendo fidem suam aliquo signo et in illo concilio Toletano vel illa duo verba usurpantur tamquam synonyma vel illa distinctio habere debet vim copulativam. Nam saepe etiam dicit concilium *si quis dixerit atque crediderit* vel certe id / dicit ad explicandum poenam illam non solum pertinere ad eos, qui credunt et docent haereses, sed etiam ad eos, qui sibi tantum credunt in foro tamen Ecclesiae

Ad confirmationem primam primo, si admittamus⁴⁷, nego illum⁴⁸ ea sola⁴⁹ ratione iuste puniri, nisi ex aliqua

nem O; dandi talem iurisdictionem D 38 huius) om. K O G 39 profitentes aut) om. G 40 haeresim) om. K D O 41 adfert) notat O; citat G 42 aliqua) aliquam rem K aliquid O

43 interius) om. K G 44 in - transisse) exterius ostendisse O; transisse) prodidisse G 45 et iuste) om. D 46 potest puniri) etc. K 47 si - admittamus) om. K O G 48 illum) om. K

pn) Liber Sextus lib.5 tit.3 c.1 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II 1079).
po) TOLETANUM I. (a.400): post symbolum I (MANSI 3, 1003).

praesumptione vel certe, si ⁵⁰ interrogatus dicat se aliquando ita ⁵¹ credidisse et perseverare in ea fide, nam tunc incipit esse exterior haereticus.

Ad secundam confirmationem primo: non est similis ratio, nam reservatio casuum non fit per iurisdictionem immediatam in actum interiorem, sed per potestatem dandi iurisdictionem, ampliandi vel limitandi, quod potest fieri pro arbitrio dantis ⁵².

Secundo tamen negatur antecedens cum CAIETANO hic q.11 art.3, qui dicit in bulla Coenae solum reservari haeresim / ratione censurae annexae, quae tamen non comprehendit haereticum mentalem et extra illam bullam non reperitur talis reservatio, magna tamen cautela adhibenda est in absolvendo ab haeresi interiori, quia moraliter vix separatur ex exteriori.

Iam⁵³ dico secundo: Haereticus exterior potest ab Ecclesia puniri.

Est certa ⁵⁴ de fide, eam late probant auctores citati et ⁵⁵ ECKIUS ^{pq} in Enchiridio c.27 et constabit ex sequentibus quaestionibus ⁵⁶.

Nunc breviter ⁵⁷ probatur ⁵⁸, quia Ecclesia habet iurisdictionem ⁵⁹ ad punienda delicta suorum membrorum. Est enim haec iurisdictio omnino necessaria ad conservationem et gubernationem bonam ⁶⁰ cuiuscumque bonae ⁶¹ reipublicae, sed peccatum haeresis est gravissimum et maxime perturbat Ecclesiam, unde *Gregorius Nazianzenus* ^{pr} oratione

D O 49 sola) om. K 50 si) om. D O
51 aliquando ita) om. K 52 ampliandi - dantis) et quae potest ampliari pro arbitrio dantis et limitari K 53 iam) om. K D O 54 certa) om. O

55 et om. K O G 58 sequentibus quaestionibus) dicendis infra O 57 nunc breviter) om. K O 58 probatur) add. primo K; patet D 59 iurisdictionem) ius K G 60 et - bonam)

pq) Ioannes ECKIUS: Enchiridion c.27 (c.26; ed. Venezia 1532, 76-79).

pr) GREGORIUS NAZIANZENUS: Or.10 (15; Opera; Basel 1550, 130).

10, quae est prima de reconciliatione monachorum: *nihil, inquit, tam fortiter concordiam conciliat inter eos, quibus Dei negotia cordi sunt, quam consonantia de Deo et nihil magis ad discordiam facit dissonantia de illo*⁶².

Dices peccatum haeresis esse quidem gravissimum, sed
G p. 388 non esse membri Ecclesiae, nam haereticus / foris est et de his qui foris sunt, nihil ad vos⁶³ 1 Cor. 5[12].

D f. 227 v / Sed contra: Nam Ecclesia habet ius in eum hominem, antequam fiat⁶⁴ haereticus et propter⁶⁵ haeresim eius⁶⁶ non perdidit suam iurisdictionem. Nam licet amittat substantiam membri et formam, qua membrum constituitur⁶⁷, non potest privare Ecclesiam / iure suo, nulla enim respublica privatur iurisdictione in subditum propter crimen⁶⁸ et iniuriam⁶⁹ illius vel quia conatur esse transfuga ad alienam rempublicam cum iniuria prioris. Unde licet haereticus sit extra Ecclesiam quoad vitam spiritualem et omnes motus vitae spiritualis⁷⁰, tamen quoad obligationem et⁷¹ subiectionem⁷² manet subditus Ecclesiae ratione characteris.

Confirmatur⁷³ primo⁷⁴: Quia, si haec potestas Ecclesiae deesset, vix se posset commode tueri, nam possent impune fieri⁷⁵ innumera delicta et divisiones⁷⁶ in Ecclesia, esset ergo valde imperfecte instituta.

Confirmatur tandem⁷⁷ usu et sensu⁷⁸ omnium nationum: nam omnes / puniunt blasphemias suae religionis vel suorum reorum⁷⁹.

Dico tertio: Ecclesia potest punire omnem⁸⁰ externam haeresim etiam occultissimam, etiamsi in iudicio probari non possit.

om. K D O 62 illo) illis D 63 vos) nos G 64 fiat) fieret K 65 propter) per K G 66 eius) om. K G 67 et - constituuntur) om. K O 68 crimen) scelus O 69 et iniuriam) om. O 70 et omnes - spiritualis) et omnem eius motum D; om. K O 71 obligationem

et) om. K 72 subiectionem) iurisdictionem D 73 confirmatur) probatur K 74 primo) om. K O 75 fieri) provenire. O 76 innumera - divisiones) innumerae haereses O 77 tandem) om. K O 78 et sensu) om. K O G 79 vel - deorum) om. K O G 80

Probatur primo, quia de facto illam punit, ut videbimus.

D f. 228 r Secundo, quia illa haeresis per se iam est sub iurisdictione Ecclesiae, unde illam / prohibere potest; per accidens autem est, quod in iudicio probari non possit, si tamen poena talis sit, quae extra iudicium ipsa lege lata inferri valide⁸¹ possit.

Sed oportet exponere, quando interna haeresis censenda sit externa quoque⁸².

O f. 362 r Respondeo duo esse considerata: primo oportere, ut
G p. 389 exterius ostendatur per actum sufficienter exprimentem⁸³
D f. 228 v vel significantem mentem internam, sive ille actus sit in
 verbis sive in factis, quae vel significant vel ex⁸⁴ genere
 suo et modo⁸⁵ sunt confessiones et protestationes quaedam⁸⁶
 interioris religionis. Quocirca si aliquis habens hanc
 haeresim interius⁸⁷ fornicationem non esse malam et⁸⁸
 fortum bonum⁸⁹ et ex illo dictamine^{89a} furaretur⁹⁰, non
 esset censendus⁹¹ exterior haereticus, quia illa actio non
 est per se ab illo iudicio speculativo, sed a practico et nullo
 modo est professio illius fidei, similiter non est haereticus⁹²,
 si quis cogitans interiorem haeresim tantum caput
 moveat aut / verbum aliquod non plene significans profe-
 rat ut o rem difficilem vel aliud simile⁹³, non est haereticus
 exterior⁹⁴, quia totum illud est quasi generale et indif-
 ferens et⁹⁵, non satis explicat mentem, nisi fortasse / homo
 vel secum ipse vel cum alio conveniens⁹⁶ talia verba aut
 signa imponat⁹⁷ ad explicandam suam mentem⁹⁸, nam
 tunc illud est sufficiens signum interioris haeresis ex im-
 positione⁹⁹.

omnem) *om.* D O 81 valide) valeat
 et G; *om.* K O 82 quoque) *om.* K G
 83 exprimentem) exponentem D 84
 ex) *om.* K O 85 et modo) *om.* K D
 86 quaedam) *om.* K O 87 interius)
 internam D 88 fornicationem - et)
om. K 89 bonum) licere K 89a dic-
 tamine) intentione [?] D 90 furare-

tur) operaretur O; fornicaretur G
 91 censendas) *om.* G 92 non - hae-
 reticus) *om.* K D O 93 aliud simile)
 quid K; *om.* O 94 exterior) *om.* D
 95 est quasi - indifferens et) *om.*
 K O G 96 conveniens) conveniat D
 97 imponat) imponeret K; compo-
 neret G 98 suam mentem) interio-

Secundo observandum¹ est oportere illud exterius ita prodire ab illa interiori haeresi², ut moraliter participet malitiam eius, alias non est haereticus exterior³, ut si quis confiteatur haeresim interior⁴ vel si eam⁵ communicet gratia consilii vel⁶ medicinae quaerendae⁷.

Et probatur aperte, quia haereticus exterior est a peccato exterioris haeresis, ille autem non sic exterius peccat. Deinde ille non potest puniri ab Ecclesia ut sic⁸. Probatur⁹, quia nec propter actum interior¹⁰ directe, ut ostensum est, neque indirecte, quia non informat exterior¹¹, neque propter exterior¹², quia non est malus et tandem, quia alias confessio et medicina necessaria¹³ fieret omnino odiosa. Si autem haec duo conveniant, haeresis est exterior, etiamsi coram nullo fiat.

Quaestio quinta¹⁴: De excommunicatione et censuris¹⁵ quae haereticis imponuntur¹⁶, ubi etiam¹⁷ de prohibitione librorum haeticorum¹⁸ dicitur¹⁹.

Constat excommunicationem esse unam ex praecipuis et antiquioribus²⁰ poenis, quae haereticis imponuntur, de qua breviter²¹ dicendum est²².

D f. 229 r /**Dico primo**²³ esse iustissimam et comprehendere²⁴ omnes veros haeticos externos etiam occultissimos, non tamen pure mentales.

Prima pars est de fide certa²⁵, ut patebit ex citandis.

rem haeresim K; mentem)haeresim O 99 ex impositione) om. K G 1 observandum) notandum O 2 haeresi) fide G 3 exterior) exterius O 4 interior) exterior¹⁰ K 5 eam) illam O 6 vel) et K G 7 medicinae quaerendae) medicis quaerendi K 8 ut sic) om. K D G 9 probatur) patet D; om. K O 10 et - necessaria) et consilium quod est medicina D; om. O 11 quinta) add. in

margin. lectio O 12 et censuris) om. O; censuris) censura K 13 quae - imponuntur) om. K O 14 ubi etiam) et K 14a haeticorum) om. K O G 15 dicitur) dicemus D; agitur O; om. K 16 et antiquioribus) om. K O 17 breviter) om. O G 18 de quaest) om. K; add. primo O G 19 dico primo) conclusio D; om. G 20 esse - comprehendere) haec est iustissima poena et comprehendit K 21 certa)

Ratio vero eius²² est, quia hoc crimen est gravissimum atque adeo illa poena dignum, item haereticus praescindit seipsum ab unitate Ecclesiae, merito ergo bonis eius spiritualibus privatur.

Tertio: ob bonum aliorum; nam institutum haereticorum proprium est alios pervertere, unde, qui cum illis frequenter communicant, suspecti etiam²³ habentur et ab illis exigitur purgatio canonica in cap. *Inter sollicitudines* Extra De purgatione canonica^{pra}

G p. 390 Secunda / pars etiam²⁴ communis et certa, / quia iura
O f. 362 v generaliter loquuntur et ipso facto poenam hanc imponunt, comprehendunt ergo omnes suae iurisdictioni subiectos²⁵, huiusmodi autem sunt omnes externi haeretici etiam occultissimi²⁶, ut patet ex quaestione praecedenti, vide²⁷ CAIETANUM art. 3 q. 11 et SIMANCAM^{ps} in Institutionibus tit. 42²⁸.

Tertia etiam pars communis est et patebit ex sequenti conclusione, quia haec poena est positiva²⁹ ecclesiastica, vide³⁰ ANTONINUM^{pt} 3 p. tit. 24 c. 4 et auctores citatos quaestione praecedenti conclusione prima.

Dico secundo: Quamvis haec poena sit consentanea iuri divino et naturali³¹, tamen simpliciter non a iure divino lata, sed per Ecclesiam imposita³².

Multi auctores³³ censuerunt contrarium huius ultimae³⁴ partis³⁵ conclusionis, ut ALMAINUS in 4 d. 8³⁶ q. 2,

om. K O 22 vero eius) om. K; eius)
om. D O 23 etiam) om. K O 24
etiam) om. O G 25 suae - subiectos)
iure sibi subiectos O 26 etiam oc-
cultissimi) om. K 27 vide) om. K

D O 30 vide) ut G; om. K 31 et
naturali) om. K O G 32 imposita)
om. K 33 auctores) om. K D O 34
ultimae) secundae O 35 partis) om.
K 36 d. 8) d. 18 D O 37 combu-

pra) Decretales Gregorii IX.: lib.5 tit.34 c.10 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II 872).

ps) IACOBUS SIMANCA: De catholicis institutionibus.

pt) ANTONINUS: Summa moralis 3.p. tit.24 c.4.

ECKIUS^{pu} in Enchiridio cap. De haereticis comburendis³⁷,
IACOBUS LATOMUS^{pv} Contra Lutherum:

Primo: Nam ad Tit. 3[10] dicit Paulus³⁸: *haereticum hominem post primam et secundam admonitionem devita et 1 ad Cor. 5[11]: cum his nec cibum sumere*, 2 ad Tess. 3[6]: *denuntiamus vobis in nomine Domini, ut subtrahatis vos etc.*³⁹, ubi THEOPHYLACTUS^{pw} ut magis Eremendam, inquit, *eam poenam faciat*⁴⁰, dicit non nos iniungimus, sed Christus et secunda epistola Ioannis cap. 1[10]: *neque ave ei dixeretis*.

Secundo, quia haec poena est in usu ab initio Ecclesiae⁴¹, et patet ex CANONIBUS APOSTOLORUM 45, 46, 63^{px} ex epistolis FABIANI I. ^{py} ANASTASII I. ^{pz} LEONIS II. ^{qa} 70, 80, 91 INNOCENTII ^{qb} 25 et FELICIS I. ^{qc} ep. 2, GELASII ^{qd} papae in Commonitorio ad Faustum Alexandrinum, 2 cap. *Audivimus* 24 q. 1^{qe} ubi exstant⁴³ alii, item ex⁴⁴ Concilio *Laodicensi* ^{qf} c. 6, BRACARENSI cap. *Non liceat* 1 q. 1^{qg} et

rendis) om. D 38 dicit Paulus) di-
citur O 39 vobis - etc.) om. K O
40 faciat) faceret D G 41 est - Ec-

clesia) fuit perpetuo in usu in Eccle-
sia D 42 II.) secundae D 43 ubi
extant) et O 44 ubi - ex) om. K

- pu) Ioannes ECKIUS: Enchiridion c.26, ed. Venezia 1532, f.76 b - 79 a.
pv) Iacobus LATOMUS: Contra articulos quosdam Martini Lutheri a theologis Lovaniensibus damnatos, art.5 (Opera, Louvain, 1550, f.49r).
pw) THEOPHYLACTUS: In 2 Thess. 3 (6; PG 124, 1351).
px) CANONES APOSTOLORUM c.45; 46; 63; cfr. Lexikon für Theologie und Kirche tom.6, 1961, 239-40.
py) FABIANUS I.; Isidor MERCATOR: Decretalium collectio, PL 130, 152 C.
pz) ANASTASIVS I.: ep.1 n.5; PL 20, 72).
qa) LEO II.: Ep. 70; 80; 91 (Isidor MERCATOR: Decretalium collectio; PL 130, 892B; 908C; 914C).
qb) INNOCENTIVS I.: Ep. 25 (Isidor MERCATOR: Decretalium collectio: PL 130; 728 B).
qc) FELIX I.: Ep. 2 (PL 130, 198D).
qd) GELASIVS: Commonitorium ad Faustum Alexandrinum (PL 59,28).
qe) Decretum Gratiani II causa 24 q.1 c.4 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, I 967)
qf) Concilium LOADICENSE (a.320) c.6 (MANSI 2,565).
qg) Decretum Gratiani II causa 1 q.1 c.67 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, I 382).

cap. *Si quis episcopus* 1 q. 7⁴⁵, ^{qh} CARTHAGINIENSI QUARTO c. 7⁴⁶, ^{qi} unde⁴⁷ licet argumentari modo Augustiniano⁴⁸: Nam quae semper⁴⁹ sunt in usu in Ecclesia et non inveniuntur eorum principium ab aliquo concilio vel⁵⁰ pontificatu, signum est ducere originem a iure divino, ut constat ex materia de⁵¹ / traditione⁵², huiusmodi autem est haec excommunicatio haereticorum. Nihilominus conclusio posita⁵³ verior⁵⁴ est, quam tenet⁵⁵ Soto in 4 d. 22 q. 1 in art. 1^{qk} et indicat⁵⁶ CASTRO^{qi} 2 De iusta haereticorum punitione G p. 391 c. 18 et omnia iam⁵⁷ adducta probant / priorem⁵⁸ partem / K f. 22 v conclusionis: nam quia haeresis crimen, ut dicitur 1 ad Tim. 2[17], *ut cancer serpit*, ipsum ius divinum admonet, O f. 363 r ne multum cum haereticis communicemus / et interdum potest hoc esse praeceptum naturale vel divinum, si sit sermo de illicita communicatione in rebus divinis vel sacris⁵⁹ vel si etiam sit periculum iuxta dicta in prima quaestione huius disputationis⁶⁰. Saepe etiam id expedit in aliorum exemplum et ratione scandali quo spectat commune⁶¹ factum Ioannis evangelistae, qui ingredi noluit balneum, ubi erat Cerinthus haereticus, IRENAEUS^{qm} lib. 3 c. 3, EUSEBIUS^{qn} lib. 3 Historiae c. 28 et lib. 4 c. 14 simile refert de Polycarpo et⁶² referuntur 24 q. 1 cap. *Omnis qui*^{qo} et si-

45 et cap. *Si quis* - q. 7) *om.* K O 46 c. 7) c. 4 D 47 unde) ex quibus K G 48 modo Augustiniano) *om.* K O G 49 semper) *om.* K D G 50 concilio vel) *om.* O 51 materia de) *om.* K O G 52 traditione) traditionibus K G 53 posita) *om.* O 54 verior) vera K D 55 verior-tenet)

communior G; tenet) ponit D 56 et indicat) *om.* K; indicat) sentit O 57 iam) *om.* K O G 58 priorem) primam K O 59 rebus - sacris) sacramentis K; vel sacris) *om.* O 60 quaestione - disputationis) prima disputatione K 61 commune) *om.* K 62 simili - et) *om.* D 63 exemplum)

- qh) Decretum Gratiani II causa 1 q.7 c.22 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, I 435).
 qi) CARTHAGINIENSI IV. c.7 (imo c.71; MANSI 3,957).
 qk) Dominicus Soto: In 4 d.22 q.1 art.1 (ed. Salamanca 1560, 995).
 ql) Alfonsus CASTRO: De iusta haereticorum punitione lib.2 c.18 (Opera, Paris 1571, col. 1342).
 qm) IRENAEUS: Adversus haereses lib.3 c.3 (PG 7, 853).
 qn) EUSEBIUS: Hist. eccl. lib.3 c.3 (PG 20,275); lib.4 c.14 (PG 20, 338).
 qo) Decretum Gratiani II causa 24 q.1 c.24 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, I 975).

mile exemplum⁶³ de Origene refert lib. 6 c. 2^{9p} et in hunc modum explicat hoc divinum praeceptum CYPRIANUS^{9q} lib. 1 ep. 3, 4 et 8.

Ultimo vero⁶⁴ pars conclusionis probatur primo, quia ille modus excommunicationis, qui nunc fertur in haeticos, non est ex sola ratione naturali neque / opposita communicatio est intrinsece mala, ut per se constat et ius positivum divinum de hac re nullum satis constat. Nam licet potestas excommunicandi sit de iure divino, non tamen actus neque modus. Unde neque semper fuit in Ecclesia eadem ratio et⁶⁶ idem⁶⁷ modus excommunicandi haeticos et qui nunc est, posset variari et limitari vel ampliari, ut etiam ex dicendis⁶⁸ patebit.

Dico tertio: Hanc poenam incurrunt haetici ipso facto ante auditam iudicis sententiam⁶⁹.

Est communis et praecipue habetur ex communi et⁷⁰ perpetua traditione Ecclesiae et ex cap. *Excommunicamus* 1 et 2 et cap. *Ad abolendam*. Extra De haeticis^{9r} et cap. *Achatius* 24 q. 1^{9s} et expressius habetur in bulla Coenae, vide CAIETANUM^{9t} verbo *excommunicatio* cap. 1, 5 et 6.

Dices⁷¹ contra: Nam⁷² Paulus dicit *post primam vel secundam admonitionem*, ad Tit. 3[10].

om. K O G 64 vero) om. K O G
65 conclusionis) om. K 66 eadem -
et) om. K O G 67 idem) ille K; om.

D 68 etiam - dicendis) om. O 69
ante - sententiam) om. K O G 70
communi et) om. K D O 71 dices)

9p) EUSEBIUS: Hist. eccl. lib.6 c.2 (PG 20, 526).

9q) CYPRIANUS: lib.1 ep.3 (ep.55; inter ep. S. Cornelii Papae 12 n.21 PL 3, 855); lib.1 ep.4 (ep.68; UL 3, 1029); lib.1 ep.8 (ep.40; PL 4, 345).

9r) Decretales Gregorii IX. lib.5 tit.7 c.13 § 1 et 2 ("Excommunicamus"); c.9 ("Ad abolendam"); CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, I 787-89; 780-82).

9s) Decretum Gratiani II causa 24 q.1 c.1 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, I 966).

9t) CAIETANUS: Summula peccatorum, 1526, 131; 137-39.

Respondeo primo⁷³: Multi Patres legunt tantum post *primam* et haec satis fit, cum ius fertur vel definitur veritas⁷⁴, ita legit⁷⁵ IRENAEUS^{qu} lib. 3 c. 3 et CYPRIANUS^{qv} lib. 3 Ad Quirinum c. 78, TERTULLIANUS^{qw} De praescriptione haereticorum, AMBROSIIUS^{qx} hic⁷⁶.

Secundo⁷⁷ dicitur Paulum tunc⁷⁸ id tantum voluisse praecipere, Ecclesiam vero pro necessitate temporum amplius aliquid addere potuisse.

D f. 231 r / Tertio sermo est de excommunicatione iudiciali, quae fit ab homine vel episcopo⁷⁹ et ad hanc, ut divus Thomas G f. 392 hic notat⁸⁰ semper praemittitur⁸¹ duplex monitio, / nam per hanc nominatim et specialiter⁸² excommunicatur quis, secus vero est de generali excommunicatione.

Sed quaret quis⁸³, an teneamur nos vitare haereticum, antequam sit nominatim excommunicatus.

Quidam affirmant in⁸⁴ publicis haereticis, quamvis O f. 363 v negent de occultis, SILVESTER^{qy} *excommunicatio* 5 / numero⁸⁵ 8, CONVARUVIUS^{qz} cap. *Alma mater* § 2 numero 3 citat Panormitanum et alios⁸⁶. Fundantur⁸⁷ in decreto

sed G 72 nam) om. K G 73 primo) om. K D O 74 vel veritas) om. K D O 75 legit) om. K 76 hic) ibi O G 77 secundo) add. per... O 78 tunc) om. O; ibi G 79 vel episco-

po) et ab episcopo D; om. D 80, ut- notat) om. K 81 praemittitur) requiritur O 82 specialiter) om. K D 83 quaeres) om. K G 84 in de D 85 numero) v. c. D 86 et alios) etc. O

qu) IRENAEUS: *Adversus haereses* lib.3 c.3 (PG 7, 854).

qv) CYPRIANUS: *Testimoniorum libri tres adversus Iusaeos ad Quirinum* lib.3 c.78 (PL 4, 802).

qw) TERTULLIANUS: *De praescriptione haereticorum* c.6 (PL 2,20).

qx) AMBROSIIUS: *In Tit. 3* (10; PL 17, 532).

qy) Silvester PRIERIAS: *Summa summarum*, ed. Antwerpen 1579. tom.I, 330 B).

qz) Didacus COVARUVIUS: *Opera omnia*, Frankfurt/M. 1599, tom.I, 345, cap. "Alma mater § 2 nr.3" in: *Liber Sextus* lib.5 tit.11 c.24 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II 1106-07).

concilii BASILIENSIS ^{ra} sess. 20, quod non habet firmam auctoritatem, ut alias dictum est, vide TURRECREMATAM ^{rb} lib. 2 Summae ⁸⁸ c. 100. Non ergo oportet ⁸⁹ distinguere, nam post decretum concilii CONSTANTIENSIS ^{re} non tene- mur generaliter ⁹⁰ vitare nisi nominatim excommunica- tum aut manifestum clerici percussorem, in qua generali regula comprehenduntur etiam haeretici, ANTONINUS rd 3 p. tit. 25 c. 2, CAIETANUS ^{re} verbo *excommunicatio maior* ⁹¹ et ADRIANUS ^{rf} materia de eucharistia quaestione penulti- ma in 4 et materia de confessione dub. 9. SOTO ^{rg} supra et dist, 1 q. 5 art. 6.

D f. 231 v Sed ⁹³ dicunt quidam teneri / nos ad vitandos haereti- cos non quia excommunicati, sed quia haeretici sunt; sed si intelligant hoc esse speciale praeceptum positivum ⁹⁴ praeter naturale et ⁹⁵ divinum, falsum est et ⁹⁶ nullum habet fundamentum, si vero ⁹⁷ sit sermo de divino iure naturali ⁹⁸, iam explicatum est. Notat vero Soto satis esse, quod aliquis publica sententia sit nominatim declaratus haereticus, nam hoc ipso nominatim etiam declaratur ex- communicatus, quia omnibus constat hanc poenam esse coniunctam cum illo crimine ⁹⁹.

Dico quarto: Ab hac censura aut excommunicatione ¹ nullus potest absolvere absque privilegio Romani Pontificis.

87 fundantur) fundatur O G 88
Summae) om. K 89 oportet) tene-
mur O 90 generaliter) om. K G 91
maior) minor D 92 dist. 1) dist. 5
D O 93 sed) om. K O 94 positi-

vum) om. G 95 naturale et) om. O
96 falsum - et) om. K D O 97 vero)
om. K O 98 iure naturali) iudicio
G; om. K O 99 cum - crimine) illi
crimini O 1 aut excommunicatione)

ra) BASILIENSE: sess. 20 (MANSI 29, 103).

rb) Ioannes de TURRECREMATATA: Summa de Ecclesia Domini, Lyon 1496.

re) CONSTANTIENSE.

rd) ANTONINUS: Summa moralis 3.p. tit.25 c.2.

re) CAIETANUS: Summula peccatorum, 156, 128.

rf) HADRIANUS VI.: Quaestiones in IV Sent., Paris 1523, f. 40 r.

rg) Dominicus SOTO: In 4 Sent. d.1 q.5 a.6 (ed. Salamanca 1557, 125 A).

Haec² conclusio supponit posse haereticum absolvi ab ipso Pontifice vel ab habente potestatem eius³ tam⁴ ab ipsa censura quam⁵ a culpa, quod est de fide certum contra Novatum, qui id negavit, quod in materia de poenitentia ostendendum⁶ est⁷.

Fundamentum est, quia in hac vita nullum est peccatum, quod non possit deleri poenitentia⁸, vide⁹ specialiter¹⁰ COELESTINUM I.^{rh} ep. 1 c. 11, LEONEM I.^{ri} ep. 89, CYPRIANUM^{rk} lib. 1 ep. 1 et lib. 2 ep. 8, AUGUSTINUM^{ri} ep. G p. 393 50, 166, / 167, HIERONYMUM^{rm} ep. ad Oceanum in principio et GREGORIUM^{rn} lib. 7 ep. 33 et EUSEBIUM^{ro} lib. 6 Historiae c. 33.

Hinc etiam certum est posse haereticos etiam¹¹ iterum ad sacram¹² communionem / admitti, quamvis olim in Ecclesia illis negaretur etiam in articulo mortis, ut patet¹³ ex INNOCENTIO I.^{rp} ep. 3 c. 2 qui¹⁴ illud temperavit, ut daretur in articulo mortis¹⁵ et postea¹⁶ non nisi post longissimum tempus poenitentiae dabatur, ut ex epistolis O f. 364 r CYPRIANI frequentissime constat¹⁷. / Videatur etiam¹⁸ SIRICIUS^{rq} papa ep. 1 c. 3 et cap. *Super eo* Extra De hae-

om. G 2 haec) om. K 3 vel - eius) om. K O G; add. vel D 4 tam) om. K D G 5 quam) et K D G 6 ostendendum) dicendum K 7 ostendendum est) ostenditur D; dicitur O 8 quod - poenitentia) per se irremisibile K 9 vide) videte G; om.

K O 10 specialiter) om. K O 11 etiam) om. K O 12 sacram) om. K O 13 patet) om. K O 14 qui) om. K G 15 ut - mortis) om. K O G 16 postea) add. constituit O 17 ex - constat) Cyprianus ait in epistolis etc. O 18 etiam) om. K D 19 diversitate)

rh) COELESTINUS I.: Ep.1 c.11 (ep.4 n.3; PL 50, 432).

ri) LEO I.: Ep. 89 (ep. 108; PL 54, 1012).

rk) CYPRIANUS: Lib.1 ep.1 (ep.57 n.13; PL 3, 859); lib.2 ep.8 (ep.49 n.7; PL 3, 753).

ri) AUGUSTINUS: Ep.50 (ep.185 n.39; PL 33, 810); ep.166 (ep.105 n.2; PL 33, 396); ep.167 (ep.89 n.7; PL 33, 313)

rm) HIERONYMUS: Ep.69 (n.1; PL 22, 654).

rn) GREGORIUS: Registrum lib.7 ep.33.

ro) EUSEBIUS: Hist. eccl.lib.6 c.33 (PG 20).

rp) INNOCENTIUS: Ep.3 c.2 (PL 130, 703-04).

rq) SIRICIUS: Ep.1 c.3 (PL 13, 1136).

reticis^{rr} Iam vero mitius cum illis agitur, nam modus recipiendi haereticos pro temporum diversitate¹⁹ et necessitate²⁰ varius fuit in Ecclesia, ut patet ex concilio ELIBERTINO^{rs} cap. 22, AGATHENSI^{rt} cap. 60, AURELIANENSI QUARTO^{ru} cap. 8, vide CASTRUM^{rv} lib. 1 ultimo capitulo.

Hoc posito probatur pars exclusiva conclusionis ex bu-lla Coenae Domini²¹, ubi expressius quam in aliis locis ha-betur haec reservatio²²; excipiuntur tamen²³ inquisitores, qui veluti ex officio habent hanc potestatem et²⁴ in Con-cilio TRIDENTINO^{rw} sess. 24 cap. 6 de reformatione exci-piuntur episcopi quoad haereses omnino occultas, additur tamen, ut per se et non per vicarios possint absolvere, quod intelligunt aliqui per vicarium ordinarium, quia alicui in

K f. 23 r speciali putant / posse episcopum committere vices suas,
D f. 232 v ita²⁵ CORDUBA^{rz} in Summa casuum conscientiae / q. 8.

Et ratio esse potest, quia sunt multi casus, in quibus non potest adesse persona ipsius episcopi, in²⁶ quibus vi-detur voluisse providere concilium.

Item, quia in casibus Papae reservatis simpliciter di-citur solus ipse habere potestatem, quia oportet ad illum recurrere, quamvis ipse possit vices suas committere.

Et probabilis est sententia, quamvis verba concilii du-rriora²⁷ et aliquomodo contraria²⁸ videantur loqui²⁹. Nam

K G 20 et necessitate) om. K O G 24 et) om. K D G 25 ita) om. K D
21 Domini) om. K G 22 haec re- 26 in) om. K D G 27 duriora) aliter
servatio) om. O 23 tamen) om. K D O 28 et - contraria) om. K O 29

rr) Liber Sextus lib.5 tit.2 c.4 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II 1070-71).

rs) ELISERTINUM (a.305) c.22 (MANSI 2.9).

rt) AGATHENSE (a.505) c.60 (MANSI 8,334).

ru) AURELIANENSE IV. (a.543) c.8 (MANSI 9, 114).

rv) ALFONSUS CASTRO: De iusta haereticorum punitione lib.1 c.23 (Opera, Paris 1571. col.1195).

rw) TRIDENTINUM: Sess.24 c.6 (ed. Soc. Goerres. tom. IX, 981).

rz) ANTONIUS de Cordoba: Summa casuum conscientiae, q.8.

de aliis peccatis reservatis³⁰ dicit³¹ posse episcopum per se vel per³² vicarium³³ ad id specialiter deputandum et hoc secundum negat in casu haeresis, quamvis exponi possit³⁴ de speciali deputatione³⁵ per clausulam tamen generalem, per quam episcopus constituit vicarium non solum ad iudicia externa, sed etiam ad iudicium poenitentiae in omnibus casibus sibi reservatis. Haec enim est specialis deputatio, sub qua ex concilio non comprehenditur haeresis. Secus vero³⁶ / est, si³⁷ confessarius, qui audivit confessionem ad eum accedat et petat facultatem, nam in hoc casu probabilis est dicta sententia, maxime³⁷ si aliter provideri non potest. Sed³⁸ hoc totum privilegium hodie³⁹ non habet vires, quia abrogatum⁴⁰ est in⁴¹ bulla Coenae Domini in illis verbis non obstantibus quibusvis⁴² privilegiis et quibusvis concilii generalis canonibus⁴³ etc.

G p. 394
 O f. 364 v / Sed quaeres⁴⁴, an oporteat / privilegium absolven-
 D f. 233 r di ab hac censura concedi speciali clausula⁴⁵, an satis sit
 clausula⁴⁶ quaedam generalis, quae in quibusdam bullis ponitur⁴⁷, absolvendi ab omnibus peccatis et censuris etiam reservatis in bulla Coenae⁴⁸ nihil excipiendo. Videri enim potest^{48a} hoc⁴⁹ non satis esse, quia iuxta regulam iuristarum, quod specialem habet difficultatem et quod in specie propositum non concederetur a superiori⁵⁰, non comprehenditur in clausula generali, sed huiusmodi⁵¹ est haeresis.

loqui) om. K D G 30 reservatis) om.
 K G 31 dicit) corr. ex refert K 32
 per) om K D G 33 vicarium) alium
 G 34 quamvis - possit) respondere
 possumus loqui K O 35 deputatione)
 concessione K 36 vero) add. ut G
 37 si) add. spiritualiter G 37 maxi-
 me) om. O 38 sed) add. in marg.
 Lectio O 39 hodie) om. K O G 40
 non abrogatum) hodie revocatum O

41 quia - est in) ex D 42 quibusvis)
 cuiusvis K; quibusdam D; quibus-
 cumque O 43 et quibusvis - cano-
 nibus) om. K 44 sed quaeres) quae-
 ret quis O 45 speciali clausula) in
 specie K 46 clausula) gratia D 47
 quae - ponitur) om. G 48 etiam -
 Coenae) om. D 48a videri - potest)
 videtur enim D O 49 hoc) om. O
 50a superiori) om. O 51 huiusmodi)

Nihilominus⁵² contrarium tenet Soto^{sa} d. 22⁵³ q. 2 art. 3 et mihi videtur satis securum in praxi, quia saepe fit mentio exceptionis ipsius haeresis expresse⁵⁴, unde quando non fit, signum est concedi.

Dico quinto: Cum excommunicatione incurrunt haeretici omnes alias censuras et poenas spirituales, quae cum excommunicatione maiori sunt connexae⁵⁵ et praeterea irregularitatem.

Prior pars constat ex terminis et ideo sunt suspensi et privatur ecclesiastica sepultura.

Et posteriorem partem affirmant ANGELUS^{sb} et SILVESTER^{sc} verbo *irregularitas*⁵⁶, sed cum hac limitatione: nam quoad suscipiendos novos ordines sunt omnino irregulares nec promoveri possunt sine dispensatione⁵⁷, etiam si convertatur, quod habetur ex Leone papa *Saluberrimum* 1 q. 7 et⁵⁸ cap. *Convenientibus* ex concilio Nicaeno secundo⁵⁹ ibidem^{60sd} et ex concilio ELIBERTINO^{se} cap. 51. Tamen quoad ministerium et usum ordinis iam suscepti, ipsi⁶¹ putant non manere irregulares neque invenio contra illos textum expressum, tamen CYPRIANUS^{sf} lib. 1 ep. D f. 233 v 4 ad episcopos Hispaniae / dicit Cornelium papam / decrevisse huiusmodi haereticos ad poenitentiam agendam posse admitti, ab ordinatione⁶² autem cleri⁶³ ac sacerdotali

talibus K 52 nihilominus) om. KO 53 d. 22) d. 32 G 54 mentio - expresse) exceptio expressa ipsius haeresis KO G 55 connexae) adiunctae O; annexae G 56 verbo irregulari-

tas) om. G 57 sine dispensatione) om. G 58 ex - et) om K 59 Nicaeno secundo) septimo synodo O; add. septimo synodo G 60 ibidem) 1. d. q. 1 K; 1 q. 7 D; ibi G 61 ipsi)

sa) DOMINICUS SOTO: In 4 d.22 q.2 a.3 (ed. Salamanca 1557, 1028).

sb) ANGELUS (Carletti): Summa angelica de casibus conscientiae, ed. Strassburg 1513 f.162.

sc) SILVESTER PRIERIAS: Summa summarum, ed. Antwerpen, 1579, tom.II, 57 A.

sd) Decretum Gratiani II causa 1 q.7 c.21 ("Saluberrimum"); c.4 ("Convenientibus"); CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, I 435; 428-29.

se) ELIBERTINUM (a.305) c.51 (MANSI 2,14).

sf) CYPRIANUS: lib.1 ep.4 (ep.68; PL 3, 1068).

honore esse prohibendos, unde securius videtur ante dispensationem ab hoc etiam abstinere, quia⁶⁴ etiam Leo papa in illo cap.⁶⁵ *Saluberrimum* dicit non concedi nisi ex benignitate quadam⁶⁶.

O f. 365 r Ex decisione huius quaestionis expeditur alia quaestio⁶⁷, quae est de prohibitione librorum. Est enim haec quasi quaedam excommunicationis pars, dum haeretici non solum a communicatione per verba, sed / etiam scripta a fidelibus separantur, qua in re dicendum est lectionem horum librorum per se non esse intrinsece malam, iure tamen esse ab Ecclesia prohibitam.

Prior⁶⁸ pars constat, quia neque est intrinsece⁶⁹ contra rationem naturalem nec expresse contra ius divinum. Unde saepe est necessaria et in concilio CARTHAGINIENSI cap.⁷⁰ sg admonentur episcopi, ut hos libros legant et EUSEBIUS^{sh} lib. 7 c. 5 et 6 refert Dionysium Alexandrinum male aliquando audivisse apud catholicos, quod hos libros legeret et dum abstinere vellet, revelatione fuisse admonitum, ut eos legeret.

Et ratio est, quia saepe hoc expedit ad intelligendos et refellendos haeticorum errores.

D f. 234 r Posterior vero⁷⁰ pars constat primo ex usu Ecclesiae quae hos libros et omnes, qui pravam doctrinam continent, comburendos putat, qui mos coepit ab Apostolis / Act. 19[19] et duravit in successoribus: LEONE I.st ep. 91⁷¹, Gelasio, Symmacho, Hormisda in eorum gestis^{72sk}

episcopi G 62 ordinatione) D 63 clerici D 64 quia) unde D 65 etiam - cap.) om. O 66 quadam) om.

O 67 quaestio) om. K D O 68 prior) prima O 69 intrinsece) om. K O G 70 vero) om. K G 71 ep. 91 ep. 92

sg) CARTHAGINIENSE (a.398) c.16 (Bartholomeus CARRANZA: Summa conciliorum, ed. Madrid 1766, 130).

sh) EUSEBIUS: Hist. eccl. lib.7 c.5; 6 (PG 20, 642; 647).

si) Leo I.: Ep.91 (ep.15 c.15; PL 54, 688).

sk) Gesta Gelasii, Symmachi, Hormisdae; cfr. Bartholomeus CARRANZA: Summa conciliorum, ed. Madrid 1766, 216; 221; 225.

in synodo Nicana combusti sunt libri Arianorum⁷³, ut refert⁷⁴ NICEPHORUS^s lib. 8 c. 18, in concilio CONSTANTIENSI^m sess. 8 libri Ioannis Hus et Wicleph⁷⁵, idem patet ex SEXTA SYNODO^{sn} can. 63 et ex Patribus et historiis: GREGORIO NAZIANZENO^{so} oratione 19, ORIGINE^{sp} hom. 9 in numeros, EUSEBIUS^{sq} supra et lib. 8 c. 2, NICEPHORUS^{sr} supra et lib. 6. c. 8 et lib. 7 c. 3 et lib. 2 TRIPARTITIst c. 15 refertur lex Constantini de hac re, alia ex historiis et iure civili, vide SIMANCAM^{su} tit. 38.

Probatur secundo ratione: nam haec communicatio per scripta est magis nociva et periculosior christiano populo et communi plebi⁷⁶ quam per verba⁷⁷ primo, quia ea, quae scribuntur, communiter sunt magis meditata et ergo⁷⁸ fortiora esse videntur.

G p. 396 Secundo, quia illa / saepius et attentius leguntur et magis insident⁷⁹ animis.

Tertio, quia indoctorum atque infirmorum⁸⁰ maior est numerus et facile apprehendunt et intelligunt⁸¹ ea⁸², quae falsa sunt, quia sunt sensibus viciniora et concupiscentiae magis accommodata.

[?] O; ep. 19 G 72 in - gestis) om.
O 73 Arianorum) Arii K O 74 ut
refert) om. K; refert) ait O 75 Wicleph) Wicleff D 76 christiano - plebi) rudi populo D 77 christiano -

verba) om. K O 78 ergo) quae K D 79 insident) insistunt G 80 indoctorum - infirmorum) indoctorum atque infirmorum O 81 et intelligunt) om. K D O 82 ea) om. K O G

sl) NICEPHORUS: Hist. eccl. lib.8 c.18 (PG 146, 74).

sm) CONSTANTIENSE: Sess.8 (MANST 27, 634).

sn) SEXTA SYNODUS (Constantinopolitanum III., a.680) c.63 (Lud. BAIL: Summa conciliorum omnium, 1701, tom.I, 340).

so) GREGORIUS NAZIANZENUS: Or. 19.

sp) ORIGENES: Hom.9 in Num. (PG 12, 625).

sq) EUSEBIUS: Hist. eccl. supra, cfr. sh); lib.8 c.2.

sr) NICEPHORUS: supra, cfr. sl); lib.6 c.8 (PG 145, 1147); lib.7 c.3 (PG 145, 1211).

st) CASSIODORUS: Historia ecclesiastica tripartita lib.2 c.15 (PL 69,934).

su) Iacobus SIMANCAS: Praxis haereseos sive enchiridion iudicum violatae religionis, Venezia 1568, f.46 r.

Quarto, quia in his libris semper⁸³ occultatur veritas et immiscentur innumera⁸⁴ falsa, quae indocti non valent discernere.

Quinto, quia hi libri non continentur uno loco nec uno⁸⁵ tempore, sed per omnia vagantur.

/O f. 365 v // Sed advertendum⁸⁶ // hanc prohibitionem non ha-
 //D f. 234 v beri in iure communi, sed in bulla Coenae Domini, ubi ad-
 K f. 23 v ditur excommunicationis censura / papae reservata. NA-
 VARRUS⁸⁷ tamen advertit cap. 27 número 56 hac lege non
 prohiberi, quin legi possint illa verba haereticorum, quae
 a catholicis in suis libris inseruntur, quia illi non sunt sim-
 pliciter⁸⁷ libri haereticorum, similiter libri catholicorum,
 qui habent aliquas notationes haereticorum, non sunt ex
 vi huius clausulae⁸⁸ prohibiti, sed in his habent locum
 aliae prohibitiones et censurae indicis Pii IV. et simi-
 lium⁸⁹ et eadem ratione⁹⁰ liber scriptus ab haeretico tem-
 pore, quo erat catholicus vel iam conversus ad fidem⁹¹
 per se etiam non est hic prohibitus, quia formaliter non
 est liber haeretici⁹², unde in his servanda est regula se-
 cunda INDICIS PII IV.⁸⁷ et quaecumque aliae prohibitio-
 nes⁹³ librorum⁹⁴ factae a pontificibus vel inquisitoribus,
 vide⁹⁵ CASTRUM⁸⁷ lib. 1 c. 20.

83 semper) magis G 84 innumera)
 multa O 85 nec uno) vel O 86 sed
 advertendum) nota O 87 simplici-
 ter) om. K O G 88 clausulae) bu-
 llae D 89 et similibus) om. K O 90

et - ratione) om. D 91 iam - fidem)
 ab haeretico post conversionem G
 92 haeretici) haeticus K D 93 et
 quaecumque) vel O 94 librorum)
 om. K O G 95 vide) videte G 96

sv) Martinus ab AZPILCUETA: Enchiridion sive manuale confessoriorum c.27
 n.56 (ed. Genova 1585, 612).

sw) INDEX PII V.

sx) Alfonsus CASTRO: De iusta haereticorum punitione lib.1 c.20 (Opera, Paris
 1571, col.1179).

**Quaestio sexta⁹⁶: Utrum haeretici in poenam priventur
omni spiritali potestate.**

Duplex est haec⁹⁷ potestas: ordinis et iurisdictionis, prior ordinatur vel⁹⁸ ad sacramenta conficienda vel ad sacramentalia, cuius actus interdum requirit iurisdictionem /et ut rite fiat et ut simpliciter⁹⁹ factum¹ teneat, interdum sine iurisdictione fit, sed debitas² condiciones requirit, ut bene fiat.

D f. 235 r

G p. 397

Iam / dico primo: Potestas ordinis, quae datur sacerdoti³ ab⁴ episcopo⁵ ad conficienda sacramenta manet in haeretico et efficit actum, qui non requirit iurisdictionem, quamvis haereticus peccet faciendo.

Tota⁶ est de fide: nam character ordinis est indelebilis, unde ubi non requiritur iurisdictionis, si debita forma circa debitam materiam operetur, habet effectum. De hac re habentur⁷ multa decreta pontificum⁸ 1 q. 7, praecipue cap. *Convenientibus* / ex septima synodo et cap. *Ordinationes* 9 q. 1^{sy} late AUGUSTINUS^{sz} lib. 2 Contra Donatistas c. 3 et lib. 6 c. 5 et lib. 2 Contra epistolam Parmeniani c. 13, habetur cap. *Quidam* 2 q. 1, item tract. 8 In Ioannem, de qua re latius in materia de sacramentis⁹, vide HALENSEM 4. p. q. 36 et SOTUM^{ta} d. 13 q. 1, CASTRUM^{tb} lib. 2 c. 22, COVARUVIUM^{tc} in cap. *Alma mater* 1. p. § 6 número 6.

O f. 366 r

quaestio sexta) quaeritur sexto K 97 haec) om. K D O 98 vel) om. K D 99 simpliciter) om. O 1 factum) factus O; om. K G 2 debitas aliquas

certas K 3 sacerdoti sacerdotibus D 4 ab) et D 5 ab episcopo) om. K O 6 tota) ita D 7 de - habentur) vide O 8 decreta pontificum) om. K G;

- sy) Decretum Gratiani II causa 1 q.7 c.4 ("Convenientibus"); II causa 9 q.1 c.5 ("Ordinationes"); CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, I 428; 601-02.
sz) AUGUSTINUS: De baptismo contra Donatistas lib.2 c.3 (PL 43, 128); lib.6
ta) Dominicus SOTO: In 4 Sent. d.13 q.1 (ed. Salamanca 1557, 599).
tb) Alfonsus CASTRO: De iusta haereticorum punitione lib.2 c.22 (Opera, Paris 1571, col.1355-63).
tc) COVARUVIUS: Opera omnia, Frankfurt/M. 1599, tom. I, 367, in Librum Sextum lib.5 tit.11 c.24 (CORPUS IUSURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II, 1106-07).

Quaedam vero dicta CYPRIANI, quae in dictis decretis et¹⁰ distinctionibus¹¹ referuntur¹² et 24 q. 1 et aliorum Patrum ibidem¹³, quibus indicatur haereticos omni carere potestate, intelligendi sunt iuxta postreman partem conclusionis, quia videntur¹⁴ nihil rite et cum fructu facere posse¹⁵.

Dico secundo: Etiam manet in his haereticis potestas ad conficienda sacramentalia ita, ut / teneat, licet peccent illi¹⁶.

Haec¹⁷ non est certa conclusio, quia cum haec sacramentalia¹⁸ sint ex Ecclesiae institutione, potestas ad haec non tam ex caractere quam ex concessione Ecclesiae videtur pendere, unde interdum conceditur iis, qui non sunt episcopi. Potest ergo Ecclesia illam auferre, verisimile est ergo auferre, quia tollit ab haeretico omne bonum spirituale¹⁹, quantum potest, et ita tenet²⁰ CASTRO lib. 2 c. 22 et citat cap. *Ecclesiis* cum sequentibus De consecratione d. 1,²¹ ubi ecclesiae consecratae ab haereticis praecipuntur iterum consecrari, sed posita²¹ conclusio mihi est multo^{21a} probabilior et tenet GLOSSA in dicto cap. *Ecclesiis* et colligitur ex textu ibi,²² ubi consecratio ecclesiae comparatur²³ cum collatione baptismatis et intantum praecipitur iterari, inquantum in forma non servatur fides Trinitatis et similia capitula habentur De consecratione d. 1 q. 1.

G p. 398 Et / ratio esse potest primo, quia probabile est Ecclesiam non posse auferre istam potestatem ab episcopo, quia

pontificum) om. O 9 de qua - sacramentis) om. O 10 decretis et) om. K O G 11 in - distinctionibus) ibi O 12 dictis - referuntur) in dici d. 69 decreti refferunt G; referuntur) reperiuntur D 13 et aliorum - ibidem) om. O G 14 videntur) vero G 15 posse) possunt K; potest G 16

illi) add. tunc male utatur D 17 haec. om. K O G 18 sacramentalia) om. K D 19 tollit - spirituale) privat haereticum omni bono spirituali K O 20 tenet) om. K D O 21 posita) om. K O 21a multo) om. K O G 22 ibi) om. K D G 23 comparatur) confertur O 23 etiam) om. K

td) Decretum Gratiani III De consecratione d.1 c.20 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, I 1299).

necessario comitatur characterem et dignitatem eius, unde hoc ipso, quod consecratur, habet illam sine nova concessione nec refert, quod alias etiam²³ possit concedi ex privilegio, ut est manifestum exemplum²⁴ in potestate conficiendi sacramentum confirmationis.

Et ratio huius esse potest, quia, licet sacramentalia in particulari sint insituta ab Ecclesia, tamen in communi videntur manare a iure divino, quia erant necessaria ad honestum / usum sacramentorum et // idem²⁵ Christus, **D f. 236 r** qui²⁶ contulit²⁷ potestatem episcopis ad conficienda praecipua sacramenta, dedit etiam ad conficienda sacramentalia, quaecumque ab Ecclesia praescriberentur et²⁸ determinarentur²⁹. Ad hoc, quamvis hoc non sit certum, tamen, cum res sit dubia et non necessaria, verisimilius est de facto non abstulisse, alias etiam posset revocari in dubium, an isti possint³⁰ conferre quatuor ordines minores, quia hoc³¹ non est certum, an isti³² sint ex Ecclesiae institutione, quin potius, cum in his maneat potestas vere³³ ordinandi et conficiendi eucharistiam, potius fuit expediens manere in eis potestatem conficiendi sacramentalia quasi ad aliquale ornamentum ipsius³⁴ eucharistiae.

His expositis iam³⁵ dico tertio: Haeretici publici et non tollerati ab Ecclesia non efficiunt quosdam³⁶ actus, qui requirunt iurisdictionem³⁷.

Ita divus Thomas q. 39 art. 3 et est communis sententia, videte³⁸ auctores citatos et summistas, Ratio est³⁹, quia iurdictio est⁴⁰ ab Ecclesia et aufertur ab illa, 24 q. 1 per multa capitula⁴¹.

24 ex privilegio - exemplum) ut potest in exemplo O 25 idem) ideo K D 26 qui) om. K 27 contulit) committit D; dedit O 28 praescriberentur et) om. G 29 et determinarentur) om. K O 30 possint) pos-

sent O 35 his - iam) om. K D G 36 quosdam) om. K D G 37 requirunt iurisdictionem) dependent ex iurisdictione K 38 videte) vide D O 39 ratio est) om. K 40 est) datur G 41 per - capitula) om. O 42 sed

Sed quaeres ⁴², an haec privatio sit ipso facto ex iure divino. CASTRO^{te} supra c. 23 affirmat et refert alios⁴³, quorum ratio est, quia fides est fundamentum talis iurisdictionis. Nam qui non est membrum // Ecclesiae, non potest in illam ⁴⁴ habere iurisdictionem.

D f. 238 v Sed contrarium ⁴⁵ est verum ex fundamento contrario ⁴⁶, quia neque fides est per se simpliciter necessaria ad talem iurisdictionem nec alias illa ⁴⁷ privatio probari ⁴⁸ potest ex iure divino.

Et potest probari ⁴⁹ primo, quia in extrema necessitate, si haereticus sacerdos ⁵⁰ absolvat, tenet absolutio.

Secundo: si haereticus est occultus et tolleratur ab Ecclesia, etiam habet iurisdictionem, ut si sit parochus, tenet haec duo communis sententia ⁵¹, SILVESTRE^{tf} verbo Confessor 1 q. 19 et 20 ⁵², RICHARDUS^{tg} in 4 18 art. 7 q. 1, INNOCENTIUS et ABBAS in cap. Veritatisth de dolo et contumacia.

Tertio: Haereticus episcopus non est ipso iure divino privatus episcopatu, in quo etiam errat CASTRO, ut bene docet CAIETANUS^{ti} opusculo De auctoritate papae c.18, SOTO^{tk} dist.22 q.2 art.2, CANO^{tl} lib.4, c. ultimo ex eodem fundamen-

quaeres) quaeret quis O; quaeres) dices K 43 et - alios) om. O 44 illam) illa G 45 sed contrarium) tamen O 46 contrario) opposito D G 47 illa) ipsa D 48 probari) ostendi O G 49 et - probari) patet K O G

50 sacerdos) om. D O G 51 tenet - sententia) om. K O; haec - sententia) om. D 52 q. 19 et 20) q. 29 et 30 G 53 expressum) expresse O; add. del illius O; om. O 54 tollens sive) om. K O G 55 non episcopus)

te) Alfonsus CASTRO: De iusta haereticorum punitione lib.2 c.23 (Opera, Paris 1571, col. 1380 E).

tf) Silvester PRIERIAS: Summa summarum, ed. Antwerpen 1579, tom. I, 158 B.

tg) RICHARDUS de Mediavilla: In IV. Sent., Paris, 1512, f.120.

th) Decretales Gregorii IX. lib.2 tit.14 c.8 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II 296).

ti) CAIETANUS: De comparatione auctoritatis papae et concilii, c.18 (Opuscula omnia Thomae de Vio Caietani, Antwerpen 1567, 20).

tk) Dominicus SOTO: In 4 d.22 q.2 a.2 (ed. Salamanca 1557, 1021).

tl) Melchior CANO: De locis lib.4 c.6 (Opera, Madrid 1791, tom.I, 305).

O f. 367 r to, quia nec episcopatus fundatur in fide neque est ius divinum / expressum⁵³ tollens sive⁵⁴ imponens isman poenam, idem est de iurisdictione.

D f. 237 r Confirmatur, quia olim in Ecclesia episcopus haereticus non statim censebatur non episcopus⁵⁵, sed admonebatur semel et iterum⁵⁶ et si resipiscebat, manebat sine nova collatione in episcopatu, si minus⁵⁷ deponeretur, ut patet ex Concilio CALCEDONENSItm et⁵⁸ ex Septima Synodo cap. *Convenientibus* 1 q.7 et saepe alias et nunc cap. *Ad abolendam* / Extra De haereticis^{tn} dicuntur *isti deponendi*, non depositi^{59 to} SILVESTER verbo *haeresis* 1 numero 12, tandem ultimo ex contrario⁶⁰ sequerentur multa absurda et valde incommoda Ecclesiae⁶¹, nempe haereticum pure⁶² interiorem amittere iurisdictionem et omne beneficium atque adeo esse incerta et⁶³ nulla omnia, quae facit, ex quo oriretur magna incertitudo et dubietas⁶⁴ in Ecclesia⁶⁵ Deinde oporteret, etiamsi res esset occultissima, seipsum prodere et dimittere beneficium aut novam collationem petere⁶⁶.

G p. 400 Nec vero / contraria sententia habet fundamentum: Nam sicut Deus concurrit cum haeretico ad consecrandum, quod est opus supernaturale, ita potest ad absolvendum, sicut ergo manet in illo potestas ordinis, ita potest manere⁶⁷ iurisdictionis et Deus potest in membra sua⁶⁸ influere per ea, quae non sunt membra. Si ergo interdum sancti dicunt hos non posse habere potestatem in Ecclesia, intelligunt non esse dignos illa⁶⁹ et esse privandos.

haereticus O 56 et iterum) vel bis O 57 si minus) aliter O 58 ex concilio - et) om. O 59 dicuntur - depositi) dicunt deponendum non depositum D 60 ex contrario) om. K G

61 Ecclesiae) in Ecclesia O 62 pure) purum) K D 63 incerta et) om. K D G 64 et dubietas) om. K O G 65 in Ecclesia) om. K; in his rebus G 66 petere) facere D 67 manere)

tm) CALCEDONENSI (a.421); Cfr. MANSI 6, 529-538.

tn) Decretum Gratiani II causa 1 q.7 c.4 ("Convenientibus"); Decretales Gregorii IX. lib.5 tit.7 c.9 ("Ad abolendam"); CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, I 428-30; II 780-82.

to) Silvester PRIERIAS: Summa summarum, ed. Antwerpen 1579, tom.I, 428).

Quaestio septima⁷⁰: Quibus bonis temporalibus priventur haeretici in poenam haereticis et quomodo.

Quaestio est de bonis fortunae et externis⁷¹, nam de bonis⁷² corporis internis⁷³ dicemus⁷⁴ in sequentibus⁷⁵.

D f. 237 v Quatuor ergo / poenarum genera imponuntur haereticis, quibus privantur huiusmodi bonis:

Prima est privatio divitiarum et bonorum temporalium⁷⁶, quae est antiquissima poena, ut patet ex Concilio CALCEDONENSIS^{tp} actione 16, ubi refertur edictum⁷⁷ Marciani Imperatoris et concilio AFRICANO^{ta} cap.6 dicitur hanc poenam fuisse antiquitus constitutam⁷⁸ et petitur, ut denuo⁷⁹ ab imperatoribus confirmetur et in sequentibus referemus⁸⁰ de hoc multa⁸¹.

Secunda est privatio patriae vel exilium perpetuum vel ad tempus⁸² et haec fuit maxime usitata tempore primitivae Ecclesiae⁸³, ut patet ex historiis et epistolis pontificum et cap. *De Liguribus* et sequenti 23 q.5^{ur}

Tertia est privatio libertatis ut custodia id est detentio in carcere vel ad tempus vel perpetuo, quae nunc etiam maxime est in usu praecipue pro his, qui convertuntur⁸⁴.

om. K O G 68 sua) om. K O G 70 quaestio septima) quaeritur septimo K 71 et externis) om. O G 72 de bonis) om. D 73 internis) om. D O G 74 dicemus) dicendum G; om. K O 75 in sequentibus) infra O 76 et - temporalium) om. K O G 77 refertur edictum) om. O 78 constitu-

tam) statutam O G 79 denuo) om. K O 80 in - referemus) sequentur K 81 et - multa) om. O 82 perpetuum - tempus) om. K O G 83 tempore - Ecclesiae) om. O; primitivae Ecclesiae) Apostolorum K; primitiarum Ecclesiae G 84 praecipue - convertuntur) om. K O G 85 et inca-

tp) CALCEDONENSE (a. 451) act. 16 (MANSI 7, 426).

tq) AFRICANUM c.6; in Concilio Africano, apud Petum CRABBE: Concilia omnia, tom.8, Köln 1551, 503 nihil invenitur de hac re.

O f. 367 v Quarta est infamia et inhabilitas / et incapacitas⁸⁵
 G p. 401 quaedam⁸⁶ personae, qua sit incapax⁸⁷ ad officia publica
 et beneficia⁸⁸ ecclesiastica⁸⁹, quae videri possunt / in Con-
 ciliis LATERANENSIS ALEXANDRI III.^{ts} ET INNOCENTII III.^{tu}
 et in VIENNENSI^{tv} CONSTANTIENSI^{tw} et dicto cap. *Ad abo-*
lendam^{tx} et toto illo titulo *Extra De haereticis et eodem*
in Sexto habentur multa de hac re. Quas omnes poenas
 iustas esse⁹⁰ constat et ex iurisdictione Ecclesiae iam pro-
 bata et ex gravitate delicti et ex maxima necessitate om-
 nibus viis extirpandi⁹¹ ab Ecclesia haereses⁹².

D f. 238 r /Duae difficultates supersunt exponendae circa has
 poenas:

Prima est circa bona temporalia: an ipso iure priven-
 tur haeretici his bonis, simulac peccant⁹³, an oporteat
 exspectari⁹⁴ sententia et executio iudicis.

Prima sententia affirmat ipso iure; tenet⁹⁵ CASTRO^{ty}
 lib.2 De lege poenali per multa capitula, praecipue 10 et 11
 et lib.2 De iusta haereticorum punitione c.5 et 6, CONRA-
 DUS^{tz} 1 De contractibus q.7.

pacitas) om. K O G 86 quaedam)
 om. D 87 qua - incapax) om. O 88
 et beneficia) officia K 89 et eccle-
 siastica) etc. O; om. G 90 esse) im-
 poni D G 91 extirpandi) add. illos

K; add. illud O G 92 haereses) om.
 K O G 93 simulac peccant) om. K
 94 oporteat exspectari) exspectanda
 sit D; exspectari) ut exspectetur G
 95 ipso - tenet) om. K O 96 ut - di-

tr) Decretum Gatiiani II causa 23 q.5 c.43; c.44 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, I 943-44).

ts) LATERANENSE III. (a.1179) c.27 (MANSI 22, 231-33).

tu) LATERANENSE IV. (a.1215) c.3 (MANSI 22, 986).

tv) VIENNENSE (a. 1311; MANSI 25, 392).

tw) CONSTANTIENSE: Sess. 15 (MANSI 27, 753).

tx) cfr. supra tn).

ty) ALFONSUS CASTRO: De lege poenali lib.2 c.10; 11 (Opera, Paris 1571, col. 1795-1845); De iusta haereticorum punitione lib.2 c.5; 6 (ibidem col. 1225-40).

tz) CONRADUS (Köllin): De contractibus, lib. 1, q.7.

Fundamentum est cap. *Cum secundum leges* De haereticis in Sexto^{ua} in illis verbis *hoc ipso, ipso iure confis-cata sint*, nam verbum de praeterito significat ipso facto fieri per legem, quod dicitur, ut aliter dicemus⁹⁶.

Secunda sententia dicit negandum hoc⁹⁷; tenet⁹⁸ SILVESTER^{ub} verbo *haeresis* 1 q.8, ADRIANUS^{uc} Quodlibeto 6 art.1, SOTO^{ud} 1 De iustitia q.6, art.6, VICTORIA^{ue} relectione De Indis p.1 § 8, NAVARRUS^{uf} c.23 numero 66, COVARUVIUS^{us} in 4.p. 2⁹⁹ c.6 § 8, SIMANCAS^{uh} tit.9 numero 2 De institutionibus catholicis¹, qui tamen in explicanda sententia non consentiunt².

Sed in hac re³ videntur mihi aliqua posse ad rem ipsam⁴ pertinere, alia⁵ ad modum loquendi, quae oportet distinguere et explicare⁶.

Primum ergo⁷ verissimum mihi videtur haereticum non teneri ante iudicis sententiam spoliare se⁸ bonis suis nec tradere illa fisco. In hoc est⁹ verissima secunda sententia, quae in communi¹⁰ sumitur ex divo THOMA 1.2. q. D f. 238 v 96 art.4 et hac¹¹ II. II¹² / q. 63 art.3¹³, qui docet neminem teneri ad restituendam poenam, donec condemnetur, in

cemus) om. G 97 dicit - hoc) negat K G; negandum hoc) et negat O 98 tenet) om. K O 99 4 p. 2) 6 Decretal. D; p. 2) p. 6 G 1 de-catholicis) om. K O G 2 non consentiunt) varii sunt O G 3 re) quaestione D 4 ipsam) om. K O G 5

alia) quaedam D 6 quae-explicare) om. K D; et explicare) om. O 7 primum ergo) secundo D 8 spoliare se) spoliari K 9 est) habet D; habent G 10 communi) genere D O 11 hac) hic K 12 II. II.) om. K O 13 q. 63 art. 3) q. 62 art. 2 D 14

ua) Liber Sextus lib.5 tit.2 c.19 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II 1077).

ub) Silvester PRIERIAS: Summa summarum, ed. Antwerpen 1579, tom.I, 428.

uc) HADRIANUS VI.: Quodlibeticae quaestiones, Paris 1527, f.36 v.

ud) Dominicus SOTO: De iustitia et iure lib.1 q.6 a.6 (ed. Salamanca 1553, 60).

ue) Franciscus de VITORIA: Relectio de Indis (Obras, ed. BAC, Madrid 1960, 658).

uf) Martinus de AZPILCUETA: Enchiridion sive manuale confessariorum c.23 n.66 (ed. Genova 1585, 460).

ug) COVARUVIUS: In 4 p.2 c.6 § 9.

uh) Iacobus SIMANCAS: De institutionibus catholicis tit.9 n.2.

quo etiam conveniunt canonistae cum¹⁴ Glossa in cap. *Fraternitas* 12 q.2 et in cap.1 Extra De restitutione¹⁵

G p. 402 Ratio prima, quia non est consentaneum, ut homo fiat executor suae poenae /, sed satis est, si illam patiat¹⁶ impositam, quod maxime verum est, quando poena est gravissima, ut est privatio omnium fortunarum, quare vel lex f. 368 r humana non potest poenam tali modo imponere / vel certe non est credendum¹⁵ id facere, nisi expressissime¹⁶ id affirmet¹⁷.

Et confirmatur, quia in dicto capitulo *Secundum leges*¹⁸ dicitur haereticum non esse privandum a fisco¹⁸ his bonis, antequam condemnatur, ergo minus tenetur¹⁹ ipse se²⁰ privare.

Quaeres²¹, quaenam sententia exspectanda sit, ut ad hoc teneatur. Soro affirmat sufficere sententiam declaratoriam criminis, nam quando poena est lege taxata, talis sententia aequivalet condemnationi²², sed contrarium mihi videtur verius, quod tenet COVARUVIUS supra numero 10; nam etiam post sententiam²³ non tenetur ipse tradere bona sua²⁴, sed ad iudicem spectat exsequi et auferre bona²⁵ et alter solum tenetur non resistere per vim et fraudem et ita habet usus et consuetudo.

f. 239 r Et ratio fere est eadem, quia sicut est durissimum per legem²⁶ / constitui aliquem executorem suae poenae, ita etiam per sententiam²⁷, quare si aliquid bono modo occultat sine vi et fraude, sed fortasse ex²⁸ minori diligentia executoris, non tenebitur ad restituendum.

cum) add. quibus in G 15 credendum) credibile O 16 expressissime) expresse O G 17 affirmet) dicat K G 18 a fisco) om. K O 19 tenetur) tenebitur G 20 ipse se) seipsum O 21 quaeres) dices O 22 aequivalet

condemnationi) habet vim sententiae condemnantis K O 23 post sententiam) posita sententia K 24 tradere - sua) solvere K 25 et - bona) om. O 26 per legem) lege D O 27 per sententiam) sententiae K 28 ex)

ul) Decretum Gratiani II causa 12 q.2 c.11 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, I 689-90).

ula) cfr. supra ua).

Secundo hinc sequitur et est certum²⁹, quamdiu haereticus non privatur bonis, habere ius ad fruendum et utendum illis et ad donandum et constituendam haereditatem, quae omnia facta ab ipso erunt rata, donec irritentur et hi qui recipiunt, erunt tuti in conscientia retinendo, donec priventur, etiamsi haeresim alterius sciant. Hoc consequenter³⁰ / docent omnes dicti auctores et CAIETANUS^{uk} verbo *poena* et³¹ SILVESTER^{ul} verbo *excommunicatio* l. c. 8 et ABBAS in Clementina *Pastoralis* De re iudicata^{um} et MEDINA^{um} Codice De restitutione q. 1 et colligitur etiam ex iuribus³² citatis et citandis³³.

G p. 403 / Tertio e contrario³⁴ certum mihi est fiscum acquirere aliquod ius in bona haeretici ipso facto ante sententiam. Hoc convincit illud cap. *Cum secundum leges*^{uo} neque valet expositio SOTTI ipso iure vel facto³⁵ habere hanc vim³⁶ scilicet post sententiam declaratoriam non expectata alia³⁷ executione³⁸, tum quia neque illud⁴⁰, ut dicitur ab ipso⁴¹, verum est, ut diximus⁴², tum etiam⁴³, quia illa⁴⁴ verba in iure⁴⁵ maiorem habent vim, ut constat ex materia⁴⁶ de legibus, / tum etiam ex exemplo legum civilium, quo⁴⁷ Pontifex utitur, per quas in incestis nuptiis fisco acquiritur aliquod ius ipso facto.

O f. 368 v Secundo probatur re ipsa⁴⁸ ex effectu⁴⁹: nam postquam fertur contra haereticum sententia, retrotrahitur / usque ad diem criminis commissi (unde omnes alienatio-

om. K D O 29 et - certum) om. K O G 30 consequenter) communiter G 31 et - et) om. K 32 iuribus) om. K D G 33 citatis - citandis) dictis et dicendis K; et citandis) om. O 34 e contrario) om. K 35 ipso-facto) illud D; vel facto) om. K 36 habere - vim) intelligi sic K; debere inte-

lligi D 37 alia) om. O 38 executione) declaratione K 40 neque illud) id non K 41 ut - ipse) om. K O 42 ut - diximus) om. O; diximus) dicitur D 43 etiam) om. K O 44 illa) om. K O 45 in iure) om. K G 46 materia) om. K 47 quo) quibus O 48 re ipsa) om. K O 49 effectu) ef-

uk) CAIETANUS: Summula peccatorum, 1526, 409.

ul) Silvestre PRIERIAS: Summa summarum, ed. Antwerpen 1579, tom. I, 316.

um) Clem. lib. 2 tit. 11 c. 2 (CORPUS IURIS CAONICI, ed. FRIEDBERG, II 1151-53).

un) Ioannes MEDINA: De restitutione et contractibus, Ingolstadt 1581, 8.

uo) cfr. supra ul).

nes factae ab haeretico irritantur c.2 De haereticis in Sexto et constat ex praxi inquisitorum. Similiter ubicumque reperiuntur eius bona, auferuntur, etiamsi per venditionem transacta sunt idque nullo dato dato pretio, si non exstat vel non accreverunt vel ⁵⁰ auxit bona haeretici ⁵¹. Similiter heredes etiam post mortem haeretici, etiamsi sint filii, privantur bonis eius et in cap. *Si qui* De praescriptionibus ^{up} dicitur eos non praescribere nisi bona fide quadraginta annis possederint et ad bonam fidem requiritur ⁵², ut ignorent haeresim patris aut praedecessoris avi ⁵³ et se habere illa bona ab haeretico ⁵⁴, quae omnia et similia ⁵⁵ evidenter ostendunt aliquod ius acquisisse fiscum in illis bonis, contra quod actum est per omnes illas actiones et ratione cuius potest se indemnem servare et ⁵⁶ se tueri.

Tertio: ratio huius sola est a priori ⁵⁷, quia leges potuerunt hanc gravissimam poenam imponere haereticis et aperte docent imposuisse et fuit expediens ad incutendum timorem, quia maxime solent commoveri homines intuitu illorum ⁵⁸ bonorum temporalium. Haec pertinent ad rem.

G p. 404

D f. 240 r

/ Iam de modo loquendi potest esse quaestio, an dicenda die criminis commissi haeticum perdere dominum et solum tenere possessionem et usufructum et consequenter translatum esse dominium in fiscum ⁵⁹ vel potius an ⁶⁰ e contra ⁶¹ dicendum sit dominium quidem ⁶² manere apud haeticum ⁶³ et ⁶⁴ solum translatum esse ad fiscum ^{64a} aliquali ⁶⁵ ius ad illa bona ⁶⁶.

fectibus K 50 non - vel) om. K O G 51 bona haeretici) om. D 52 ad - requiritur) bona fides est 53 haeresim patris - avi) om. D O G 54 et se - haeretico) om. K; haeretico) illo D; haereticis G 55 et similia) om. K O 56 se - et) om. D O 57 a priori) om.

K O G 58 illorum) om. K D O 59 in fiscum) fisci K 60 potius an) om. K 61 e contra) om. K O 62 quidem) om. K O G 63 apud haeticum) in haeretico K 64 et) sed potius D 64a ad fiscum) om. K D G 65 aliquali) aliquod K 66 ad - bona) illius

up) Liber Sextus lib.2 tit.13 c.2 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II 1006-07).

Et mihi quidem⁶⁷ certum est prius dominium haeretici fuisse valde infirmatum et debilitatum, quia revera non habet tam liberum usum suarum sicut antea habebat, at⁶⁸ dominium est potestas libere utendi.

Unde ulterius dici potest dominium illud manere quasi divisum partim in haeretico, partim in fisco. Nam revera haereticus non manet mere usufructuarius, quia non solum potest uti bonis, sed etiam donare illa et haeredem instituere et in conscientia tenet factum, ut dixi⁶⁹, nisi irritetur; praeterea⁷⁰ numquam possessio iusta et usufructus de se perpetuus in conscientia separatur ab aliquali dominio. Deinde si aliquomodo⁷¹ non esset dominus illorum⁷², non videtur quomodo per se loquendo posset illa retinere⁷³, saltem illa, quae posset dare occulte sine infamia, etsi non se⁷⁴ constituat in gravissima necessitate.

D f. 240 v / Ultimo⁷⁵, quia si haereticus expendat bona sua in rebus vitae et familiae suae⁷⁶ necessariis, iusta et rata est alienatio nec potest fiscus eam retractare iuxta veriore et quasi certam⁷⁷ sententiam, quod non haberet locum⁷⁸, nisi haereticus⁷⁹ esset aliquomodo dominus.

E contrario vero, quod fiscus aliquomodo acquirat dominium et haereticus ipso iure⁸⁰ illud perdat, primo expressum videtur in illo⁸¹ cap. *Cum secundum leges*^{uq}

Secundo: nisi res illae essent aliquomodo fisci a die contracti criminis, quo iure posset eas recuperare et vindicare sibi⁸², ubicumque reperiat?

dominii D; om. K O 67 quidem) om. K O 68 at) et K O 69 ut dixi) om. K D O 70 praeterea) deinde D 71 aliquomodo) aliquando K 72 illorum) om. K D G 73 retinere) tenere K 74 se) om. O 75 ultimo) quar-

to K; add. in marg. Lectio O 76 suae) om. K D G 77 et - certam) om. K 78 haberet locum) esset verum K; esset D O 79 haereticus) om. D O G 80 iure) facto K 81 primo - illo) patet ex K 82 et - si-

G p. 405 Tertio, quia etiam fructus illarum rerum adjudican-
 tur fisco; nam si exstent, / dum fertur⁸³ illa⁸⁴ sententia,
 sunt quasi⁸⁵ quaedam⁸⁶ pars bonorum; si omnino sunt
 consumpti, est quasi per accidens, si vero sunt donati vel⁸⁷
 per alios contractus alienati, possunt sicut aliae res revin-
 dicari seu⁸⁸ recuperari iuxta communiorem sententiam,
 quae habetur in DIRECTORIO INQUISITORUM^{ur} et COVARU-
 VIUS^{us} supra plures citat pro hac re.

f. 241 r Quocirca fortasse dici posset absolutum dominium et
 quasi directum transferri in fiscum et perdi ab haeretico⁸⁹,
 nihilominus tamen ex voluntate principis et legislatoris
 ipsa lege et consuetudine cognita⁹⁰ manere apud haereti-
 cum ius ita possidendi et utendi suis rebus, ut non nisi post
 sententiam / et per publicam potestatem possit illis pri-
 vari, quod ius habet multas proprietates domini, quamvis
 non sit absolutum⁹¹ dominium, nisi forte⁹² dicatur quasi
 dominium utile vel dominium in foro interiori, quamdiu
 in exteriori foro non privatur.

Ex quibus intelligitur primo⁹³, an peccet haereticus
 alienando vel dissipando res suas. Si enim bona fide alienet
 per contractus, qui dicuntur onerosi et vendendo etiam⁹⁵,
 si sit in rebus necessariis ad vitam vel familiam⁹⁶, nihil
 etiam peccat, si vero in aliis contractibus emptionis et ven-
 ditionis⁹⁷, peccare potest faciendo iniuriam illi homini⁹⁸
 cum quo contrahit, quoniam dat illi rem vitiosam et⁹⁹
 O f. 369 v subditam periculo, unde / oportet, ut vel manifestet vitium
 vel sit moraliter certus nullum fore periculum manifesta-
 tionis¹ sui criminis², quia est occultissimum et in his con-

bi) om. K G; sibi) om. O 83 dum
 fertur) om. O 84 illa) om. K D G
 85 quasi) veluti G; om. O 86 quae-
 dam) om. K 87 vel) aut D G 88 re-
 vindicare seu) om. K D O 89 et -
 haeretico) om. K 90 ipsa - cognita
 cognita per legem et consuetudinem
 G; om. K; et consuetudine cognita
 om. O 91 absolutum) proprie D 92

forte) om. K O 93 primo) om. K 94
 et vendendo etc.) om. K O 95 etiam)
 etc. D; om. K O 96 vel familiam)
 om. K O 97 emptionis - venditionis)
 om. O G 98 faciendo - homini) in
 iniuriam illius tertii D; in fiscum
 scilicet illi O; illi homini) tertio K
 99 vitiosam et) om. D O; et) om. K
 1 nullum - manifestationis) nullam

G p. 406

veniunt omnes fere citati³, si vero mala fide⁴ quasi in odium fisci⁵ dissipet bona sua, mihi videtur peccare contra iustitiam non tantum legalem, quia illud⁶ est⁷ in grave damnum et nocumentum⁸ / boni communis, sed etiam contra⁹ commutativam, quia agit directe contra ius et dominium¹⁰ fisco acquisitum et irrationabiliter et sine causa.

Secundo intelligitur ex dictis, si sint aliqui haeretici non baptizati, nati autem ex baptizatis parentibus¹¹ haereticis¹² et paterna bona possidentes posse privari ab Ecclesia illis bonis, quia licet illi directe non puniantur propter sua peccata, quia non sunt baptizati, tamen Ecclesia habet ius ad bona patrum, qui fuerunt baptizati, quae transierunt¹³ ad filios cum eo onere neque moraliter potest /K f. 25 r contra hoc ius /allegari praescriptio, quia numquam¹⁴ //D f. 241 v / fit bona fide.

Sed¹⁵ ex hoc oritur secundum dubium¹⁶ huius quaestionis¹⁷, quonam¹⁸ iure poenae haeticorum descendant ad filios¹⁹. Videtur enim hoc²⁰ esse contra iustitiam, nam est punire innocentes, ut Sacra Scriptura saepe dicit²¹ et ideo antiqua iura etiam in praesenti materia hoc²² prohibebant, ut patet²³ in cap. *Iudaei* 1 q.4 ex concilio TOLETANO QUARTO^{ut} c.60 et ex lege *Manichaeos* et lege *Cognovimus* CODICE De haereticis^{uv}; propter hoc²⁴ aliqui du-

fore manifestationem D 2 sui criminis) suae haeresis O 3 et in - citati) om. O 4 mala fide) male O 5 fisci) Christi K 6 illud) add. non O G 7 est) add. nisi O 8 et nocumentum) om. K G O 9 contra) om. K D O 10 et dominium) om. K O 11 parentibus) om. K D O 12 haereticis) om. G 13 quae transierunt) bona enim pervenerunt K transierunt) pervene-

runt G 14 numquam) om. D 15 sed) om. K; add. contra O 16 secundum dubium) secunda difficultas D 17 huius quaestionis) om. K O 18 quonam) quo K 19 descendant - filios) iuste communicentur filiis D 20 hoc) om. K O G 21 ut - dicit) om. K 22 etiam -hoc) id D O G 23 patet) om. K O 24 hoc) quod K 25 dubitant) muri-

ur) Nicolaus EYMERICUS: Directorium inquisitorum, ed. Venezia 1595, 654.

us) COVARUVIUS: cfr. supra ug).

ut) TOLETANUM IV. (a.633) c.60 (c.61; MANSI, 10, 634).

uv) CODIX IUSTINIANUS I, 5, 5, 20 (CORPUS IURIS CIVILIS, ed. P. KRÜGER, II, 1905, 51; 58).

bitant²⁵ de hac re²⁶; refert CASTRO^{uw} lib.2 De punitione haereticorum c.10 et SIMANCAS^{ux} supra § 9 c.1.

Sed dicendum est hoc per se non esse malum et aliquibus modis posse iuste fieri²⁷, divus THOMAS infra²⁸ q. 108 art.4 ad 1, AUGUSTINUS^{uy} q.8 In Iosue et Psalmo 108 [14] et ep.75.

Et patet tum ex Dei consuetudine: Exodi 20[5], 2 Regum 12[14], de quo egimus²⁹ in materia de peccatis³⁰.

Secundo consuetudine iuris civilis et canonici, ut patet in³¹ cap. *Statutum* et cap. *Filii* De haereticis in Sexto et in cap. *Vergentis* Extra eodem titulo^{32 uz} et ex lege 1 et 2 O f. 370 r CODICE / De haereticis^{va} et plura citat³³ COVARUVIUS^{vb} in libro 2 Variarum c.8 ex usu etiam aliarum gentium et nationum.

Tertio ratione patet³⁴ explicando modum:

Nam primo privari possunt filii³⁵ non per se et directe³⁶, sed consecutione quadam³⁷, ut dum pater privatur bonis, consequenter fit³⁸, ut filius exhereditetur³⁹ / simi-

murant D; dubitarunt G 26 de - re) om. K O 27 posse) potest O 28 infra) om. D O G 29 egimus) om. K 30 de quo - peccatis) om. O 31 ut - in) om. O 32 eodem titulo) De hae-

reticis D 33 citat) om. K O 34 patet) om. K O G 35 possunt filii) om. K 36 et directe) om. K O G 37 quamdam) add. non directe K 38 fit) om. K 39 exhereditetur) punia-

uw) Alfonsus CASTRO: De iusta haereticorum punitione lib.2 c.10 (Opera, Paris 1571, col. 1260-67).

ux) SIMANCAS: cfr. supra uh).

uy) AUGUSTINUS: Quaestiones in Heptateuchum lib.6 q.8 (PL 34, 778); En. in Ps. 108 (14; n.15; PL 35, 1437); Ep.75 (ep.250 n.2; PL 33, 1966).

uz) Liber Sextus lib.5 tit.2 c.15 ("Statutum"); lib.5 tit.2 c.3 ("Filii"); Decretales Gregorii IX. lib.5 tit.7 c.10 ("Vergentis"); CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II 1075-76; 1070; 782-83.

va) CODEX IUSTINIANUS I 5; 1; 2 (CORPUS IURIS CIVILIS, ed. P. KRÜGER, II 50-51).

vb) Didacus COVARUVIUS: Opera omnia, Frankfurt/M. 1599, tom.II, 141.

liter interdum pater afficitur tali⁴⁰ infamia, quam transfundit ad filios; nam sicut filii a parentibus participant nobilitatem et bonam existimationem⁴¹, ita similiter etc.⁴²

D f. 242 r / Secundo puniuntur filii ut res sunt parentum atque adeo parentes in filiis, quorum incommodum saepe magis timent quam proprium, sed hoc modo solum possunt puniri filii in his bonis, quorum dominium est aliquo modo apud patrem et ideo non possunt affici poena corporali proprie⁴³.

Tertio afficiuntur filii⁴⁴ interdum his poenis propter bonum commune, ut puniantur et⁴⁵ fiant inhabiles ad beneficia, quia non immerito possunt aliquomodo⁴⁶ praecipue si sint cum parentibus educati. Cetera de hac re⁴⁷ videantur in auctoribus supra citatis, qui inter alia disputant etiam, an isti filii haereticorum⁴⁸ possint privari beneficiis et idem est de aliis rebus⁴⁹, quorum ipsi⁵⁰ sunt omnino domini.

Et definiunt et⁵¹ dicunt⁵² non posse, cuius⁵³ ratio patet ex dictis et intelligitur per se, nisi Ecclesiae commodum et urgens necessitas⁵⁴ aliud postularent⁵⁵. Disputant etiam, an filii nati ante crimen commissum incurrant eas poenas et licet sint variae opiniones iuristarum⁵⁶, probabilis est incurrere, nam iura citata de haereticis in Sexto indistincte loquuntur.

tur K 40 tali) gravi K 41 et - existimationem) om. G 42 a parentibus-etc.) patris participant bonitatem ita etc. K; et bonam - etc.) sic et bona O 43 affici - proprie) occidi G; proprie) om. K D G 44 filii) om. K D 45 puniantur et) om. K D G 46 aliquomodo) om. K O 47 de - re) om.

K O 48 haereticorum) om. K D G 49 et idem - rebus) om. K O G 50 ipsi) om. K D G 51 definiunt et) om. K D O 52 dicunt) dicendum est K D; dicunt O 53 cuius) et K D; om. O 54 et urgens necessitas) om. K O G 55 postularent) postulare K O G 56 iuristarum) om. G 57

Quaestio octava⁶⁷: Utrum istae poenae temporales⁶⁸ habeant locum in regibus et supremis⁶⁹ principibus, cum fiunt⁶⁰ haeretici et⁶¹ apostatae⁶².

Divus THOMAS q.12 art.2.

- O f. 370 v Haec⁶³ / quaestio non habet difficultatem in poenis spiritualibus. Nam constat pastores Ecclesiae esse superiores / his principibus in spiritualibus, unde saepissime exercuerunt has⁶⁴ poenas⁶⁵ in illos. Nam Gregorius II. excommunicavit Leonem Isaurium⁶⁶ imperatorem iconomachum⁶⁷, ZONARAS^{ve} in Vita Leonis, et Innocentius excommunicavit Arcadium⁶⁹ et Eudoxiam, NICEPHORUS^{vd} lib.13 c.34, historia etiam Theodosii et Ambrosii nota est, et est optimum ius⁷⁰ in cap.⁷¹ *Novit De iudiciss^{ve}* unde indubitatum est hos⁷² principes ipso iure⁷³ incurrere has⁷⁴ spirituales poenas, ut patet etiam⁷⁵ ex bulla coenae. De temporalibus ergo videtur esse nonnulla difficultas, quia isti sunt supremi in temporalibus, ergo^{76a} dicendum est.⁷⁷

G p. 408 / **Dico tamen⁷⁸ primo** posse Ecclesiam privare hos reges et principes suis regnis et⁷⁹ dominiis ob crimen haeresis et apostasiae.

Quaestio octava) Quaeritur octavo K; octava) *om* O 50 temporales) *om*. K O 59 supremis) *om* O 60 fiunt) *om* D 61 haeretici et) *om*. D 62 cum - apostatae) *om*. K; et apostatae) *om*. O 63 divus - haec) *om*. O G 64 has) *om* K 65 has poenas) hanc potestatem G 66 Isaurium) *om*. K D G 67 iconomachum) niconoma-

cum G; *om*. K D O 69 Arcadium) Aresadium G 70 est - ius) patet K; *om*. O 71 est - cap.) est optimum capitulum D 72 hoc) ipsos G 73 ipso iure) *om*. K D G 74 has) *om*. K O G 75 etiam) *om*. K O G 76 nonnulla) *om*. K 76a esse - ergo) *om*. G 77 dicendum est) *om*. K D 78 tamen) *om*. K O 79 regnis et)

vc) Ioannes ZONARAS: Vita Leonis; Annales Cib. 15 c. 4 (Pg 134, 1323).

vd) NICEPHORUS: Hist. eccl. lib.13 c.34 (PG 146, 1038).

ve) Decretales Gregorii IX. lib.2 tit.1 c.13 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II 242-244).

Est de fide contra haereticos praecipue huius temporis. Eam late probant DRIEDO^{vf} lib. 2 De libertate christiana c.2, TURRECREMATA^{vg} lib. 2 Summae c.113, FIGHIUS^{vh} lib.5 Hierarchiae, WALDENSIS^{vi} lib.2 Doctrinalis fidei art.3 c.76, CAIETANUS^{vk} in Apologia c.13, VICTORIA^{vl} q.2 De potestate Ecclesiae, SOTO^{vm} dist.25 q.2 art.1, HENRICUS^{vn} Quodlibeto 6 q.13 et PALUDANUS^{vo} De potestate Ecclesiae.

Probatur primo usu et traditione: Nam Gregorius II. prohibuit vectigalia solvi Leoni imperatori⁸⁰ ab italis ob haeresim⁸¹, similiter Innocentius III. Ottonem V. deposuit, item⁸² Innocentius IV. cum concilio Lugdunensi Fridericum II. de haeresi vehementer suspectum et propter alia crimina imperio privavit cap. *Ad apostolicae* / De re iudicata in Sexto^{vp} similiter fecit Clemens V. in Lodovicum IV., ut refert FIGHIUS^{vq} supra in cap. 14 et 15⁸³, idem colligitur ex cap. *Grandi* De supplenda negligentia praelatorum in Sexto^{vr}

om. O 80 imperatori) om. D O 81
ab - haeresim) om. K; ob haeresim)

om. O G 82 item) om. K O 83 in
cap. - 15) om. K 84 Ecclesiae) om.

- vf) Ioannes DRIEDO: De libertate christiana lib.2 c.2 (Opera, Louvain 1552, tom.IV, 55 A).
- vg) Ioannes de TURRECREMATA: Summa de Ecclesia, Venezia 1561, f.165 r.
- vh) Albertus FIGHIUS: Hierarchiae ecclesiasticae assertatio lib.5, ed. Köln 1551, f.200.
- vi) WALDENSIS (Thomas Netter): Doctrinale antiquitatum fidei lib.2 c.76.
- vk) CAIETANUS: Apologia de auctoritate Papae et Ecclesiae, Köln 1514, f.19 v.
- vl) Franciscus de VITORIA: De potestate Ecclesiae q.2 (Obras ed. BAC, Madrid 1960, 307).
- vm) Dominicus SOTO: In 4 d.25 q.2 a.1 (ed. Salamanca 1560, 63).
- vn) Henricus a Gandavio: Quodlibeto 6 q.13.
- vo) PALUDANUS (Petrus de Palude): De causa immediata ecclesiasticae potestatis, Paris 1506.
- vp) Liber Sextus lib.2 tit.14 c.2 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, I 1008-11).
- vq) Pighius: cfr. supra vh).
- vr) Liber Sextus lib.1 tit.8 c.2 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II 972-974).

Secundo ratione: Isti principes possunt puniri a pastoribus Ecclesiae⁸⁴ poena condigna peccati. Nam potestas O f. 371 r haec puniendi non limitatur⁸⁵ ad poenam spi / ritualem vel temporalem, sed absoluta est ad puniendum delictum, sed delictum eorum est dignum tali poena.

Confirmatur: Nam isti sunt subditi verbi gratia⁸⁶ Pontifici, quatenus christiani sunt⁸⁷, unde potest illos compellere, ut perseverent in Ecclesia et punire pro crimine⁸⁸, sed medium ad hoc necessarium est saepe poena temporalis.

Confirmatur: Nam alias haec⁸⁹ potestas coactiva et⁹⁰ punitiva⁹¹ esset valde imperfecta, nam isti homines parum moventur et coercentur⁹² spiritualibus poenis. Accedit alia ratio, quia hoc saepe est necessarium ad bonum aliorum fidelium subditorum⁹³, ut supra de infidelibus etiam non apostatis dicebamus, quae omnia maiorem vim habent in his principibus.

Confirmatur denique: Quia isti principes quasi ex officio tenentur Ecclesiam defendere contra haereticos et schismaticos⁹⁴ maxime et, ut id faciant, possunt praeceptis et poenis⁹⁵ compelli, LEO^{vs} papa ep.75 ad Leonem⁹⁶, GREGORIUS^{vt} lib.2 ep. ad Mauritium⁹⁷, AUGUSTINUS^{vu} ep. p. 409 50 / ergo etc.

Quodsi⁹⁸ potestas⁹⁹, apud quem resideat¹ haec potestas, D f. 243 v breviter dicendum est primario per se² in summo / Ponti-

K D O 85 limitatur) arctatur D O
86 verbi gratia) om. K D O 87 sunt)
om. D 88 pro crimine) om. K O
89 haec) om. O 90 coactiva et) om.
G 91 et punitiva) om. K O 92 et

coercentur) om. K O 93 subdi-
torum) om. K O G 94 et schis-
maticos) om. O 95 et poenis)
om. O 96 ad Leonem) om. K O
G 97 ad Mauritium) om. K O 98

vs) LEO I.: Ep.75 (ep.145; PL 54, 1113).

vt) GREGORIUS: Registrum lib.2 ep.6 (lib.6 ep.65; PL 77, 849).

vu) AUGUSTINUS: Ep. 50 (ep. 185 n.19; 28; PL 33, 801; 806).

fi³, cui dictum est [Ioan. 21,17]: *pasce oves meas*, est enim pastoris officium etiam lupos arcere, post Pontificem vero vero potest suo modo haec potestas residere in ordinariis pastoribus et⁴ episcopis, quibus etiam hi principes subiciuntur et etiam in aliis⁵, quibus haec potestas conceditur⁶ a Pontifice.

Dico secundo hanc poenam iam actu esse positam⁷ contra hos principes.

Patet⁸ primum⁹ ex iuribus citatis, quae generaliter loquuntur et in specie¹⁰ ex cap. *Excommunicamus* § *Mo- neantur* et cap. ultimo *Extra De haereticis*. vv

Rationes patent ex dictis.

Sed explicandum est, an ipso iure¹¹, quando et quomodo incurrant istam poenam.

K f. 25 v Respondetur quod ad / dominium attinet loquendum est sicut in quaestione praecedenti, quod vero attinet ad iurisdictionem, dicendum est hoc ipso, quod isti principes sunt publici haeretici ante omnem sententiam iuste posse a subditis privari oboedientia et iurisdictione¹² et subiectione¹³ et consequenter etiam tributis¹⁴, ita SILVESTER vv O f. 371 v verbo *haeresis* / numero 14, CASTRO^{vx} lib.2 c.7¹⁵, SIMAN- CAS^{vy} tit.46 numero 73¹⁶ et citantur¹⁷ Abbas PANORMITA-

quodsi) si K O G 99 petas) inquiratur O 1 resideat) sit K O 2 primario - se) om. O 3 in - Pontifice) apud summum Pontificem O 4 et) Scilicet D 5 et - aliis) aut O 6 conceditur) datur K; committitur D 7 positam) K 8 patet) om. G 9 primum) om. K D O 10 in specie) om. O G

11 an - iure) om. K D O 12 et iurisdictione) om. G 13 posse - subiectione) subditos non oboedire illis K; et iurisdictione - subiectione) om. O 14 tributis) non dare tributum K; tributo D 15 c. 7) c. 17 D 16 numero 73) numero 45 K; numero 77 O 17 et citantur) om. K O; citatur D

vv) Decretales Gregorii IX, lib.5 tit.7 c.13 § 3; c.15 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II 788; 789).

vw) Silvester PRIERIAS: Summa summarum, ed. Antwerpen 1579, tom. I, 429 A.

vx) Alfonsus CASTRO: De iusta haereticorum punitione lib.2 c.7 (Opera, Paris 1571, col. 1240-49).

vy) Iacobus SIMANCAS: De institutionibus catholicis tit.46 n.73.

NUS^{17a} in cap. *Cum non ab homine* De iudiciis et PELINUS in cap. *Rodulphus* De rescriptis^{18 vz}

Fundamentum est¹⁹ ex²⁰ verbis illis capituli ultimi Extra De haereticis^{wa}: *absolutos se noverint a debito fidelitatis, domini et totius obsequii* etc., nam, ut GLOSSA notat, verbum *absolutos* de praeterito significat factum ipso iure.

Ratio²¹ autem est, quia et haec est condigna poena talium haereticorum et praeterea²² est favor fidelium, D f. 244 r /ne cogantur subdi et communicari²³ haeretico manifesto.

Confirmatur a simili²⁴: Nam eadem ratione uxor libera est ipso iure²⁵ a subiectione^{25a} et²⁶ consortio²⁷ coniugis haeretici manifesti, cap. *De illa* De divortiis^{wb} et ex citatis iuribus²⁸ hoc etiam²⁹ colligunt auctores³⁰. Similiter filius ipso iure liberatur a subiectione et potestate³¹ patris³², cap. *Quicumque* § *Illorum*³³ et cap. ultimo De haereticis in Sexto^{wc}. Similiter nullus tenetur reddere personale debitum publice excommunicato, cap. *Nos sanctorum*^{wd} et sequenti / 15 q.6, ubi Gregorius VII. dicit non esse servandam fidelitatem excommunicatis publice etiam

17a panormitanus) om. K D O 18 Abbas - rescriptis) om O 19 est) sumitur G 20 ex) in K 21 ratio) add. in marg. Lectio O 22 praeterea) om. K O G 23 et communicari) om. K 24 a simili) om. O 25 ipso iure)

om. K D O 25a subiectione) add. del. corporis O 27 et consortio) om. K O 28 iuribus) canonibus O G 29 etiam) om. K O 30 auctores) doctores G 31 et potestate) om. K O G 32 a - patris) patria potestate O 33

- vz) Decretales Gregorii IX. lib.2 tit.1 c.10 ("Cum non ab homine"); lib.1 tit.3 c.3 (Rodulphus"); CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II 242; 33-34.
 wa) Decretales Gregorii IX. lib.5 tit.7 c.16 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II 789-90).
 wb) Decretales Gregorii IX. lib.4 tit.19 c.6 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II 722).
 wc) Liber Sextus lib.5 tit.2 c.2 § 4 ("Quicumque"); lib.5 tit.2 c.20 ("Statuta quaedam"); CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II 1070; 1078.
 wd) Decretum Gratiani II causa 15 q.6 c.4 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, I 756).

iure firmatam³⁴, de quo late *Silvestre*^{we} verbo *excommunicatio*³⁵ q. 5 § 18³⁶ Dixi³⁷ autem *haereticum publicum*³⁸, nam in occulto non perdunt, quidquid CASTRO supra c.7 dicat, quoniam textus Gregorii³⁹ citatus⁴⁰ aperte loquitur⁴¹ de his, qui manifeste in haeresim lapsi sunt neque est sensus *id est, qui in indubitata haeresim lapsi sunt*, sed in his, qui aperte et publice lapsi sunt, ut plane colligitur ex contextu et expositione doctorum.

Ratio vero est, quia si liceret ob occultum crimen privare aliquem suo iure, daretur occasio⁴² infinitis fallaciis et iniuriis.

Sed ex his ulterius constat multo magis post iudicis sententiam privari hos principes hac iurisdictione, in quo tamen est notanda haec⁴³ differentia: Nam ante sententiam possunt subditi negare oboedientiam his principibus, sed non coguntur, quia neque ad ipsos pertinet / illos punire neque illi sunt publice excommunicati, ut illos vitare teneantur⁴⁴. Post sententiam autem latam tenentur, quia iam sunt nominatim excommunicati, intelligitur tamen, si commode / possunt, id est nisi maiora sequantur scandala vel pericula⁴⁵, nam tunc sine peccato^{45a} possunt pati tyrannidem, ut in simili dicit AMBROSIVS in cap. *Iulianus* 11 q.3^{46 wf}

Ex quo⁴⁷ oritur alia differentia: Nam si ante latam sententiam haereticus princeps convertatur ad fidem, subditi obligantur iterum illi parere, quia non fuit omnino

§ Illorum) om. K 34 publice - firmatam) om. K O; excommunicationis publicae G 35 verbo excommunicatio) om. D 36 § 18) § 8 D 37 dixi) locutus sum D G 38 haereticum publicum) de publice haeretico D O 39

Gregorii) om. K O G 40 citatus) supra citatus K G 41 loquitur) dicit O 42 occasio) causa D 43 haec) om. K D O 44 teneantur) cogantur K 45 pericula) add. vel teneatur D 45a sine peccato) iuste K O 46 q.

we) *Silvester PRIERIAS*: *Summa summarum*, ed Antwerpen 1579, 332 A.

wf) *Decretum Gratiani* II causa 11 q.3 c.94 (*CORPUS IURIS CANONICI*, I 669).

privatus suo iure, sed fuit quasi suspensus et⁴⁸ intermissus⁴⁹ usus illius principatus⁵⁰, ut patet a simili de uxore, quae separavit se a marito haeretico propria auctoritate ante sententiam iudicis, nam si convertatur, tenetur ad illum redire ex communi sententia iuristarum⁵¹, cap. ultimo De conversione coniugatorum et⁵² cap. De illa De divortiiis⁵³ wg de quo vide COVARUVIUM⁵⁴ wh in 4 2.p. c.7 § 5 numero 5 et idem est de omnibus excommunicatis; nam licet, dum excommunicati sunt, priventur iurisdictione, tamen post absolutionem illam recipiunt, ex dictis capitulis *Nos sanctorum* et cap. *Iulianus*⁵⁵ wl At / vero si per sententiam publicam⁵⁶ iudicis⁵⁷ fuit princeps privatus regno, non tenentur subditi illum iterum recipere in regem⁵⁸, etsi^{58a} convertatur, sicut nec tenetur uxor per sententiam separata ab haeretico / coniuge ad illum redire etiam post conversionem, dicto cap. *De illa* et cap. ultimo De conversione coniugatorum, sed illud de principibus intelligendum est, nisi Ecclesia ex benignitate illis⁵⁹ iterum regna⁶⁰ restituat, quod potest facere sine controversia⁶¹.

G p. 413

Quaestio nona⁶²: / Utrum haeretici iuste puniantur poena corporis vel⁶³ capitis.

Haeretici omnes negant, divus AUGUSTINUS wk in ep.48 et 50 videtur fuisse in illa sententia haeticorum, quae negat hanc poenam esse iustam, quam tamen ibidem retractavit et in ep.66 et 2 Retractationum c.5 et Contra litteras Petilianii.

3) *add.* cap. citato D 47 ex quo) unde K O; quo) hoc G 48 suspensus et) *om.* O 49 et intermissus) *om.* K G 50 principatus) *om.* K O 51 iuristarum) *om.* K 52 cap. ultimo - et) *om.* K 53 divortiiis) *add.* et cap. ultimo de K 54 de quo - Covaruvium)

Covaruvius K O 55 ex dictis - Iulianus) *om.* K 56 publicam) *om.* K G 57 iudicis) *om.* K O G 58 in regem) *om.* K O 58a etsi) licet K; etiamsi D 59 illis) illos K; *om.* G 60 regna) regnum O; *om.* K 61 sine controversia) *om.* O 62 quaestio nona)

wg) Decretales Gregorii IX. lib.3 tit.32 c.20; lib.4 tit.19 c.6 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II 587; 722).

wh) COVARUVIUS in 4 2.p. c.7 § 5 n.5.

wi) Decretum Gratiani II causa 15 q. 6 c. 4 ("Nos sanctorum"); causa 11 q. 3 c. 94 ("Iulianus"); CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, I 756; 669).

Fundamentum prioris sententiae sumi poterat⁶⁴ ex ali-
 O f. 372 v quibus locis Scripturae: / Is. 11[9]: *Non occident et non
 nocebunt in universo monte sancto meo*; est sermo de
 Ecclesia et lege gratiae; Lucae 9[54-56] reprehenduntur
 Ioannes et Iacobus⁶⁵, volebant venire ignem de coelo etc.
 et⁶⁶cap.22[51] prohibentur discipuli et Petrus⁶⁷ uti gla-
 dio; sed hic praecipue urgent illam⁶⁸ parabolam Matth.
 13[29] de zizania, quam Christus prohibet eradicari, ne
 eradicetur simul et triticum, sunt autem zizania haeretici,
 AUGUSTINUS^{wl} lib. 2 Contra Cresconium c. 35 et 38 et lib.
 Contra Donatistas post collationem c. 5 et 6 citat CYPRIA-
 D f. 245 v NUM^{wm} lib. 3 ep. 3, ubi id indicat, idem / AUGUSTINUS^{wn}
 lib. Quaestionum in Evangelium Matthaei q. 11 et 12, CHRYS-
 SOSTOMUS^{wo} hom. 47 In Matthaeum et EUTIMIUS^{wp} ibi et
 BERNARDUS^{wq} 64 In Cantica dicit haeticos non armis, sed
 argumentis esse capiendos.

Dico⁶⁹ tamen⁷⁰ breviter primo⁷¹ hanc poemam etiam⁷²
 esse iustam.

Probatur primo ex⁷³ exemplis Scripturae⁷⁴: 3 Regum
 18[40] Elias interfecit prophetas Baal quingentos quin-
 quaginta⁷⁵, idem fecit⁷⁶ Iosias 4 Regum 23[4], Mathathias
 1 Machabaeorum 2[24].

quaeritur nono K; quaeritur O 63
 corporis vel) om. K 64 sumi pote-
 rat) est D 65 Ioannes et Iaco-
 bus) Apostoli O 66 venire - et)
 Samaritanos puniri O 67 et Petrus)
 om. K O G 68 illam) om. K O 69

dico) dicendum est K D 70 tamen)
 om. O 71 primo) om. K D G 72
 etiam) om. O 73 ex) in G; om. K D
 74 exemplis Scripturae) Scripturis O
 75 quingentos quingenta) om. K
 O G 76 idem fecit) sic K; fecit)

wk) AUGUSTINUS: Ep. 48 (ep. 93 n. 17; PL 33, 330); Ep. 50 (ep. 185 n. 25; PL 33, 804).

wl) AUGUSTINUS: Contra Cresconium lib. 2 c. 35; c. 38 (PL 43, 493; 496); Contra Donatistas c. 5; 6 (PL 43, 657).

wm) CYPRIANUS: Epp. lib. 3 ep. 3 (ep. 51; PL 4, 353).

wn) AUGUSTINUS: Quaestiones septemdecim in Evangelium Matthaei q. 11; 12 PL 35, 1.367; 1.369).

wo) CHRYSOSTOMUS: Hom. 47 in Matth. (PG 58, 481).

wp) EUTHYMIUS: Comment. in Matth. (PG 129, 407).

wq) BERNARDUS: In Cantica hom. 64 (n. 8; PL 183, 1.086).

Secundo ex Ecclesiae usu et legibus imperatorum, lege *Ariani* CODICE De haereticis, lege *Quincumque* Codice De iudiciis, ^{wr} quas leges Patres approbant, *Augustinus* ^{w*} supra et ep. 154 et 204 et tract. 10 In Ioannem, habetur cap. *Quando* 23 q. 4, ^{wt} *HIERONYMUS* ^{wu} Ad Gal. 5[9], habetur 24 q. 3 cap. *Resecandae*, affert optimam ⁷⁷ rationem: *rescandae sunt*, inquit, *putridae carnes et scabiosa ovis ex caulis expellenda* ⁷⁸, *ne tota domus* ⁷⁹, *massa, corpus et pecora ardeant ardeant corrumpantur et intereant*, idem fere *BERNARDUS* ^{wv} serm. 66 In Cantica, *INNOCENTIUS I.* ^{ww} ep. 25.

K f. 26 r Tertio usus omnium / gentium hoc comprobatur; puniunt enim simili poena suorum deorum blasphemos aut qui novos introducunt deos, ut *IOSEPHUS* ^{wx} refert ⁸⁰ lib. 2 Contra Apionem et *PHILO IUDEAUS* ^{wy} lib. ⁸¹ 1 De monarchia sub finem et Socrates fertur hac de causa interfectus ab Atheniensibus, *CICERO* ^{wz} lib. 1 De natura deorum, *PLATO* ^{xa} 10 De / legibus, cum, qui male sentit de deo, dicit esse per quinquennium ⁸² in carcere retinendum ⁸³ et nisi resipiscat, morte multandum.

om. O 77 optimam) hanc O 78 et et scabiosa - expellenda) etc. O 79 domus) add. vel O 80 refert) om.

K D O 81 Iudaeus lib.) om. K O 82 per quinquennium) quinquennio D 83 retinendum) detinendum D

wr) *CODEX IUSTINIANUS* I 5. 5; 8 [*CORPUS IURIS CIVILIS*, ed. P. KRÜGER, II, igo 5, 51; 52].

ws) *AUGUSTINUS*: Ep. 154 (ep. 47 n. 5; PL 33, 186); Ep. 204 (ep. 173 n. 10; PL 33, 757); In Ioan. tr. 10 (tr. 11 n. 13; PL 33, 1.482; Decretum Gratiani II causa 23 q. 4 c. 39; *CORPUS IURIS CANONICI*, ed. FRIEDBERG, I 919-20.

wu) *HIERONYMUS*: Ad Gal. 5 (9; PL 26, 430; *CORPUS IURIS CANONICI* II c. 24 q. 3 c. 16; *CORPUS IURIS CANONICI*, ed. FRIEDBERG, I 995.

wv) *INNOCENTIUS I.*: Ep. 25 (Isidor Mercator: *Decretalium collectio*; PL 130, 782 D).

wx) *IOSEPHUS*: *Contra Apionem* lib. 2 (Flavius Iosephus: *Opera quaedam Rufino interprete*, Basel 1.524, 890).

wy) *PHILO IUDEAUS*: *De monarchia* lib. 1 (in fine; Philonis Iudaei *lucubrationes omnes quotquot haberi potuerunt*, Basel 1.554, 513).

wz) *CICERO*: *De natura Deorum* lib. I c. 23.

xa) *PLATO*: *De legibus* lib. 10 (909 A).

Quarto huius iustae⁸⁴ poenae ratio est primo, quia hoc crimen est gravissimum.

O f. 373 r Secundo / quia maxime nocet et conturbat Ecclesiam, unde⁸⁵ Paulus⁸⁶ ad Gal. 5[12]: *utinam abscindantur, qui nunc vos conturbant.*

Confirmatur haec iusta⁸⁷, quia non omnis haereticus afficitur ista poena, sed vel relapsus, quia non est sufficiens⁸⁸ spes verae conversionis eius neque est, cur iam illi credatur⁸⁹ vel negativi et convicti⁹⁰ sufficienter⁹¹, quia etiam eorum conversio non sufficienter⁹² vel publici haeresiarchae in exemplum; omnes autem isti sunt revera digni illa poena.

Confirmatur ultimo: Nam propter alia delicta minora iuste interficiuntur homines⁹³ in Ecclesia, ut patet ex aliis legibus civilibus et GREGORIUS I.^{xb} lib. 1 Dialogorum c. 4 refert quemdam Basilium ob magiam fuisse combustum Romae et Num. 16[31] schismatici et seditiosi fuerunt / publice a Deo interfecti⁹⁴. Plura de hac veritate videte apud ROFFENSEM^{xc} art. 23⁹⁵ et CASTRUM^{xd} lib. 2 c. 10, qui etiam congerit multa, quibus⁹⁶ specialiter ostendit⁹⁷ iuste⁹⁸ hanc poenam exerceri⁹⁹ per ignem¹, cuius exemplum exstat etiam² in Concilio CALCEDONENSI act. 1^{xe}

84 iustae) om. K O G 85 unde) om. K 86 maxime Paulus) nocet Ecclesiae O 87 haec iusta) om. K O G 88 sufficiens) moralis D; firma O 89 credatur) corr. ex negativi O 90 convicti) conficti D O 91 sufficienter) om. K O G 92 sufficienter) om.

K D G 93 homines) haeretici O 94 a Deo interfecti) etiam combusti D 95 art. 23) art. 33 O 96 quibus) ut D G 97 ostendit) probet D; om. G 98 iuste) congruentem K; congruenter O 99 exerceri) om. K 1 hanc ignem) istos poena ignis affici G 2

xb) GREGORIUS I.: Dialogi lib. 1 c. 4 (PL 77, 168).

xc) ROFFENSIS (Ioannes Fisher): Assertio Lutheranae confutatio, ed. Paris 1523, 504.

xd) Alfonsus CASTRO: De iusta haereticorum punitione lib. 2 c. 12 (Opera, Paris 1571, 1277-96).

xe) CALCEDONENSE: Act. I (Bartholomaeus CARRANZA: Summa conciliorum, ed. Madrid 1766, 200-203).

D f. 246 v et in CONSTANTIENSI^{xf} sess. 16, vide NICEPHORUM^{xg} / lib. 18 c. 4 et HOSIUM^{xh} lib. 1 Contra Brentium, ubi refert Calvinum mutasse sententiam, quando debuit comburi³.

Sed quaeret aliquis⁴: quae potestas aut⁵ lex imponat hanc poenam capitibus?

Respondetur⁶ primo^{6a}: Proxime leges civiles imponunt⁷ illam⁸ et potestas saecularis illam⁹ exsequitur¹⁰, ut patet ex citatis legibus¹¹, et tamen potestas Ecclesiae¹² praecipit brachio saeculari, ut iuste utatur sua potestate et debita poena in hos haereticos¹³ animadvertat, unde non possunt iudices¹⁴ saeculares remittere hanc poenam, ut patet ex cap. *Excommunicamus* Extra De haereticis^{x1}

Sed dices¹⁵; cur ergo inquisitores petunt et¹⁶ rogant iudices¹⁷, ut mitius cum istis¹⁸ haereticis agant¹⁹.

Respondetur hanc consuetudinem introductam esse per quamdam imitationem²⁰ ex simili casu²¹ in cap. *Novimus* De verborum significatione^{xk} et simpliciter non erat necessarium, deservit tamen ad explicandum quemdam²² pietatis²³ affectum et petendum²⁴, ut intra limites et qualitates²⁵ iustitiae modeste et²⁶ humaniter cum his agatur.

etiam) om. K D O 3 ubi - comburi) om. O; Calvinum - comburi) historiam aliam K; illam vulgarem historiam Calvini G 4 quaeret aliquis) quaeres K D; aliquis) quis O 5 potestas aut) om. O 6 respondetur) respondeo D G 6a primo) om. K D G 7 imponunt) imponere D O 8 illam) om. K O G 9 illam) om. K D 10 potestas - exsequitur) potestates

saeculares exsequuntur D 11 ut - legibus) om. K O G 12 Ecclesiae) ecclesiastica O 13 haereticos) om. K 14 iudices) principes O 15 dices) obiciet G 16 petunt et) om. O 17 et - iudices) om. G; iudices) om. O 18 istis) om. K D O 19 agant) agatur K 20 per - imitationem) ex imitatione K 21 per - casu) om. O 22 quemdam) om. K D G 23 pietatis)

xf) CONSTANTIENSE: Sess. 16 (imo 15, i.e. condemnatio Ioannis Hus, qui traditur brachio saeculari; MANSI 27, 753.

xg) NICEPHORUS: Hist. eccl. 18 c. 4 (PG 147, 334).

xh) HOSIUS: Contra Brentium lib. 1 (Opera, Köln 1583, tom. I, 419 - 452 nihil refert ad rem).

xi) Decretales Gregorii IX, lib. 5 tit. c. 13 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II 787-89).

xk) Decretales Gregorii IX, lib. 5 lit. 40 c. 27 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II 924).

Ad argumenta in principio ²⁷ respondetur illis: Probari potest ²⁸ nullum malefactorem esse occidendum in lege nova, quod est absurdissimum, nam in omni republica bene instituta est haec poena necessaria.

In priori ergo loco solum significatur legem gratiae futuram esse amoris, non timoris vel certe in illo loco / non est sermo de lege gratiae, sed de statu ²⁹ gloriae et ³⁰ Ecclesiae triumphantis.

Primum vero ³¹ testimonium Lucae iam supra expositum est et ibi non erat sermo de haereticis, sed de infidelibus non subditis et ³² non baptizatis ³³.

In secundo vero loco solum indicatur ^{33a} uti gladio aut ³⁴ exsequi hanc poenam non esse potestatis ecclesiasticae.

Illa vero parabola zizaniae primo ³⁵ solum probat haereticos non esse occidendos, ubi timetur maius incommodum fidelium ³⁶, secus vero quando iuste et sine periculo ³⁷ possunt puniri, ita divus THOMAS q. 10 art. 8 ad 1 et q. 11 art. 3 ad 3 et q. 108 art. 3 ad 1 ex HIERONYMO ^{x1} ibi et AUGUSTINO ^{xm} lib. 3 Contra epistolam Parmeniani c. 2.

Urgent haeretici ³⁸: Nam semper est periculum ipsorum haereticorum, nam fortasse converti possent et fieri triticum.

Respondetur: Ideo prius admonentur, ut convertentur et non ita puniri, nisi quando sunt incorrigibiles, quia ita

paternitatis K 24 et petendam) om.
O 25 et qualitates) om. K D O 26
modeste et) om. K 27 in principio)
om. O 28 potest) om. K D O 29 de
statu) om. O 30 gloriae et) om. D G
31 vero) om. K O G 32 non subdi-

tis et) om. K O G 33 et non bapti-
zatis) om. K G 33a indicatur) sig-
nificatur D 34 uti - aut) om. D O G
35 primo) om. K 36 fidelium) fide-
libus D 37 et sine periculo) om. O
38 haeretici) om. K D G 39 tantum)

x1) HIERONYMUS: cfr. supra wu).

xm) AUGUSTINUS: Contra epistolam Parmeniani lib. 3 c. 2 (n. 9; PL 43, 90).

expedit, quodsi converti nolunt et in aeternum pereunt, sibi imputent, quia haec poena non imponitur illis tantum³⁹ ut medicina propter salutem eorum, sed ut remedium necessarium ad bonum commune servandum, quod praefendum est bono privato.

Secundo dico ad illam⁴⁰ parabolam nomine zizaniae non intelligi tantum haereticos, sed omnes malos christianos, ut plane⁴¹ exponit CYPRIANUS^{xn} in dicta⁴² epistola D f. 247 v / citata et lib. 4⁴³ ep. 1 et sensus fuit Christi Domini⁴⁴ moderari zelum nimium quorundam, qui vellent vel⁴⁵ desiderent⁴⁶ ab Ecclesia exterminare omnes peccatores, quod est indiscretum et iniustum, de quo sensu⁴⁷ vide CATHERINUM^{xo} in quodam⁴⁸ opusculo⁴⁹ De iusta haereticorum punitione, ubi valde bene⁵⁰.

Quaestio decima⁵¹ et ultima⁵²: Utrum istae poenae extendantur ad fautores haereticorum⁵³.

Quatuor termini prius⁵⁴ explicandi sunt, quibus utitur bulla Coenae Domini⁵⁵ et alia iura⁵⁶, quibus excommunicantur credentes, faventes, recipientes et defendentes hos haereticos. Credentes non possunt convenienter⁵⁷ ab haereticis distingui. / Nam iuxta subiectam materiam, ut isti puniantur, oportet, ut credant haereticis; nam credentes non habentur nisi qui credant haereticis⁵⁸ in his, in quibus contra definitionem Ecclesiae opinantur, unde hi

om. K G 40 illam) om. K O 41 plane) om. O 42 dicta) om. K O G 43 lib. 4) lib. 8 D 44 Domini) om. K 45 vellent vel) om. K D 46 vel desiderant) om. O; desiderant) desiderant D 47 et - sensu) om. O; sensu) om. K 48 quodam) om. K 49

in - opusculo) om. O 50 ubi - bene) om. K 51 quaestio decima) quaeritur decimo K; quaeritur O 52 et ultima) om. K D O 53 haereticorum) om. G 54 prius) om. K 55 Domini) om. K D 56 et - iura) om. K O 57 convenienter) commode D O 58

xn) CYPRIANUS: cfr. supra wm); Epp., lib. 4 ep. 1 (ep. 81; 4, 438-42: nihil refert ad rem).

xo) CATHERINUS (Lancellotto de'Politi): De iusta haereticorum punitione, i.e. Speculum haereticorum, ed. Lyon 1591, 55-56.

omnes poenas haereticorum incurunt, quod plane constat ex capitulo *Excommunicamus* secundo § *Si qui Extra De haereticis* ^{xp} vide PALUDANUM ^{xq} in 4 d. 13 q. 3 art. 1, SILVESTRUM ^{xr} verbo *Haeresis* 1 § 10 et 16.

Receptatores seu ⁵⁹ recipientes ⁶⁰ vero dicuntur, qui haereticos hospitio recipiunt vel aliquo modo occultant, neque oportet, ut saepius / aut circa multas personas hoc fiat, sed satis / est, si semel fiat et circa unum.

Defensores similiter dicuntur, qui armis, pecuniis vel alio modo defendunt haereticos et in causa sunt vel ut non capiantur vel ut liberius praedicent.

Fautores fere sunt eiusdem rationis ⁶¹ et ⁶² possunt esse vel directe vel per verba laudando doctrinam aut dando consilium vel indirecte non denuntiando, non testificando vel non puniendo, cum tenentur ⁶³, sed in his omnibus observandum est haec oportere ⁶⁴ fieri formaliter ⁶⁵, circa haereticum ut haereticus ⁶⁶ est ⁶⁷, non enim ⁶⁸ satis est materialiter fieri ⁶⁹ circa personam, ita CAIETANUS ^{xs} verbo *Excommunicatio* c. 1, NAVARRUS ^{xt} c. 27 número 5, 6, CASTRO ^{xu} lib. 1 c. 17.

nam - haereticis) om. K D 59 receptatores seu) om. K 60 seu recipientes) om. O 61 eiusdem rationis) idem O 62 fere - et) om. K G 63 tenentur) obligantur G 64 oportere)

debere O 65 formaliter) om. K 66 haereticus) talis G 67 ut - est) om. O 68 enim) om. K D O 69 materialiter fieri) ut materialiter fiat O G 70 advertendum) adverte O 71 et -

xp) Decretales Gregorii IX. lib. 5 tit. 7 c. 15 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II 787-88).

xq) Petrus de Palude: In IV. Sent, ed. a Vincentio de Haerelm, Paris 1514, 57r.

xr) Silvester PRIERIAS: Summa summarum, ed. Antwerpen 1579, tom. I, 427. 429.

xs) CAIETANUS: Summula peccatorum, 1526, 131-32.

xt) Martinus ab AZPILCUETA: Enchiridion sive manuale confessoriorum c. 27 n. 5; 6 (ed. Genova 1585, 592).

xu) Alfonsus CASTRO: De iusta haereticorum punitione lib. 1 c. 17 (Opera, Paris 1571, col 1.153-60).

Sed advertendum⁷⁰, ut aliquis dicatur verbi gratia receptor haereticorum, et idem est de aliis⁷¹, non est necesse, ut ipsum recipiat animo defendendi et propagandi doctrinam eius, nam talis potius esset haereticus quam receptor haeretici⁷², ut dicit⁷³ MARTINUS V. ^{xv} in bulla contra Wicleph⁷⁴ ubi etiam ait, si quis amore carnali recipiat haereticum, eum esse receptatorem et incurrere poenas, igitur cum dicitur oportere formaliter recipere haereticum, intelligendum isto modo est: necessarium scilicet esse, ut ille suo hospitio vel favore⁷⁵ efficiat, quantum in in se est, ut haereticus vel tutius vel securius suos errores praedicet vel ut occultetur vel ut haeresis duret amplius seu⁷⁶ longiori tempore⁷⁷, / sive hoc faciat ex amore huiusmodi⁷⁸ humano sive quacumque alia intentione. Si autem quis domo recipiat haereticum non fugientem vel se occultatem, sed peregrinantem, id⁷⁹ vel⁸⁰ ratione cuiusdam⁸¹ humanitatis⁸² vel pietate, ut illum convertat vel propter lucrum ut in communi hospitio, non recensetur⁸³ receptor haereticorum haereticorum et idem est, si quis defendat hominem haereticum, quem alius iniuste vult occidere, talis⁸⁴ non est defensor haeretici et idem est in similibus.

Demum ex iisdem auctoribus supponendum est oportere, ut / haec voluntarie fiant //, ita ut ad mortaliter peccandum sufficiant. Unde si quis vi cogatur ad recipiendum haereticum, non est receptor, unde etiam oportet haeresim hominis illius⁸⁵ esse cognitam et indubitate⁸⁶ ab Ecclesia damnatam, quoniam alias ratione ignorantiae posset excusari voluntarium.

aliis) om. K O G 72 haeretici) om. K O 73 dicit) om. K D G 74 Wicleph) Wickleph D 75 vel favore) et acceptance D; om. K O 76 amplius seu) om. K D O 77 seu - tempore) om. D O 78 huiusmodi) om. K D O

79 id) om. G 80 id vel) idque K; item D 81 cuiusdam) om. K O G 82 ratione - humanitatis) ex humanitate quadam G 83 recensetur) censetur K O 84 talis) om. K O G 85 illius) om. K D G 86 indubitate) cer-

xv) MARTINUS V.: Bulla contra Wicleph (Bartolomeus CARRANZA: Summa conciliorum, ed. Madrid 1766, 492-94).

Iam breviter⁸⁷ dicendum est⁸⁸ primo hos omnes iuste et merito⁸⁹ posse puniri ab Ecclesia, quamvis ipsi haeretici non sint.

Probatur primo, quia gravissime peccant et alias⁹⁰ sunt subditi Ecclesiae.

Secundo, quia hoc est necessarium ad exstinguendas haereses⁹¹ et arcendos haereticos⁹². Denique, quia etiam infideles alias non subditi, si ita defenderent haereticos in iniuriam Ecclesiae, possent ab ipsa Ecclesia puniri ratione iniuriae⁹³, ergo multo magis isti.

Dico⁹⁴ secundo hos non incurrere omnes poenas haeticorum, / quia non sunt haeretici, sed eas, quae contra ipsos specialiter latae sunt scilicet excommunicationis ipso iure⁹⁵, cap. *Noverit* De sententia excommunicationis^{xw} et Papae reservatae in bulla Coenae Domini⁹⁶ primo, infamiae et aliarum^{96a} quae enumerantur⁹⁷ in cap. *Excommunicamus* primo § *Credentes* Extra De haereticis^{xy} praeterea in cap. *Accusatus* § *Si vero* De haereticis in Sexto^{xz} dicitur praeter haec posse ad arbitrium iudicis puniri et in aliquibus regionibus⁹⁸ puniuntur privatione bonorum omnium⁹⁹ et vitae.

tissime O 87 iam breviter) om. K O
88 dicendum est) dico O 89 et merito) om. K O 90 alias) om. K O 91 exstinguendas haereses) exstinguentiam haeresim O 92 et haereticos) om. O 93 ratione iniuriae) om. O

94 dico) dicendum est G 95 quae iure) om. K 96 Domini) om. K O G 96a aliarum) add. rerum D 97 et enumerantur) etc. K 98 regionibus) locis D 99 omnium) om. K O

xw) Decretales Gregorii IX. lib. 5 tit. 39 c. 49 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II 910).

xy) Decretales Gregorii IX lib. 5 tit. 7 c. 13 § 5 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II 788).

xz) Liber Sextus lib. 5 tit. 2 c. 8 § 6 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II 1072).

Disputatio¹ septima²: De praecepto exterioris confessionis fidei et de poenis contra peccantes in illud³.

De hac materia nonnihil dicit⁴ divus THOMAS supra q. 3 art. 2 et ad illam revocabimus, quae disputat in q. 13, quae autem tractat q. 14 et 15 de caecitate mentis et hebetudine sensus, in eo legi possunt, nihil enim habeo, quod dicam⁵, quia haec non sunt specialia vitia et⁶ distincta ab ignorantia neque est aliquod praeceptum speciale, quod ad donum intellectus vel scientiae pertineat, quae autem in 16, quaestione dicit de praecepto / fidei, in superioribus⁷ iam⁸ explicata⁹ sunt.

O f. 375 r

Quaestio prima:¹⁰ Utrum sit aliquod praeceptum de confitenda exteriori fide.

Dico primo: Praeceptum est quoddam negativum numquam exteriori negandi fidem, etiamsi interius retineatur, quod semper et pro semper / obligat, unde contra illud agere semper¹¹ peccatum mortale est, quacumque ratione vel motivo¹² fiat.

D f. 249 v

G p. 417 Conclusio est de fide: Matth. / 10[33]: *qui negaverit me coram hominibus* etc, similiter¹³ Luc. 9[26]: *qui me erubuerit* etc. et 2 ad Tim. 2[12]: *si negaverimus illum et ipse negabit nos.*

Secundo traditione et conciliis: Semper enim hoc peccatum fuit vehementer¹⁴ punitum in Ecclesia, de qua re¹⁵ habetur¹⁶ can. 61 Apostolorum et cap. 11 Concilii NICAENAE-

1 Disputatio) *add.* 24 vel G 2 septima) ultima D O; *add. huius materiae* O; *add. secundae partis materiae* G 3 et de - illud) *om.* D O; illud) hoc K 4 de hac - dicit) *om.* K; dicit) dixit D; ait O 5 nihil - dicam) *om.* D 6

et) *om.* K D G 7 in superioribus) *om.* O 8 iam) *om.* K O 9 explicata) disputata K 10 Quaestio prima) quaeritur primo K 11 semper) *om.* K O G 12 motivo) metu D O 13 similiter) *om.* K D O 14 vehementer)

NI^{yb} et multa in concilio ANCYRANO cap. *Presbyteros* d. 50^{yc} et concilio ARELATENSI can. 10 et 11^{yd} et ELIBERTINO can. 1 et 2^{ye} exstat¹⁷ etiam concilium congregatum de hac re¹⁸ in casu Marcellini Pontificis¹⁹ in cap. *Nunc autem* d. 21^{yf}

Tertio ex Patribus: CLEMENS ALEXANDRINUS^{yg} lib. 4 Stromatum, AUGUSTINUS tract. 113 In Ioannem, habetur cap. *Non solum* 11 q. 3^{yh} et in sequenti ex CHRYSOSTOMO^{yi} hom. 25 In Matthaëum, EUSEBIUS lib. 6. Historiae c. 38 ubi refert ORIGENEM in ps. 82.

Quarto probatur²⁰ ratione: Nam huiusmodi negatio fidei est intrinsece mala et mendacium valde perniciosum et iniuriosum²¹ et fidei²² et primae veritati et religioni christianae, ex quo etiam constat hoc praecepto prohiberi omnem actum, quo exterius profitetur quis falsam sectam contrariam nostrae religioni, quia in exercitio ipso²³ ille actus est negatio fidei nostrae.

ter) acriter D 15 qua re) quo K 16 de qua - habetur) om. Q; habetur) est K; exstat G 17 exstat) constat O 18 re) add. in facto K 19 Ponti-

ficis) om. K O 20 probatur) om. K D O 21 et iniuriosum) om. D 22 et fidei) om. O 23 in - ipso) om. K O G 24 hanc veritatem) hoc O 25 Elksai-

- ya) CANONES APOSTOLORUM: can. 61; cfr. Lexikon für Theologie und Kirche tom. 6, 1961, 239-40.
- yb) NICAENUM c. 11 (MANSI 2, 674).
- yc) Decretum Gratiani I d. 50 c. 32 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, I 191-92) ex Concilio Ancyrano c. 1 (MANSI 2, 514).
- yd) ARELATENSE II, (a. 330) c. 10; c. 11 (Lud. BALIL: Summa conciliorum omnium, Padova 1701, tom. II, 59).
- ye) ELIBERTINUM (a. 305) c. 1; 2 MANSI 2, 5-6).
- yf) Decretum Gratiani I d. 21 c. 7 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, I 11).
- yg) CLEMENS ALEXANDRINUS: Stromata lib. 4 (c. 7; PG 8, 1254).
- yh) Decretum Gratiani II causa 11 q. c. 85 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, I 666) ex AUGUSTINO: In Ioan. tr. 113 (n. 2; PL 35, 1933).
- yi) CHRYSOSTOMUS: Hom. 25 in Matth. i.e. opus imperfectum in Matth.; cfr. Decretum Gratiani II causa 11 q. 3 c. 86 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. Friedberg, I 667).
- yj) EUSEBIUS: Hist. eccl. lib. 6 c. 38 (PG 20, 598).

Contra hanc veritatem ²⁴ erraverunt olim dicti Elkesitae ²⁵ apud EUSEBIUM supra et CASTRUM ^{ym} verbo *Martyrium* haeresi 5, qui negabant esse peccatum / negare Christum in tormentis, dummodo mente interiori retineatur. Quae haeresis nullum habet fundamentum et praeter dicta ²⁶ damnata est a Fabiano Papa cum quodam concilio ²⁷, ut habetur ²⁸ in eius decretis et plura contra illam ²⁹ videri possunt in *Epiphania* ^{yn} lib. 1 haeresi 19.

Advertendum ulterius est in hac conclusione ³⁰ quosdam / etiam catholicos censere praeceptum hoc non proprie ad fidem per se ³¹, sed ad religionem spectare, nam eatenus est malum negare fidem, quatenus negatur Deo cultus debitus et / qui ex metu idolo sacrificat ³², contra religionem certe ³³ peccat. Sic videtur sentire NAVARRUS ^{yo} in principio *Manualis*, sed probabilius videtur, cum professio ³⁴ fidei exterior habeat suam propriam honestatem distinctam ab honestate religionis, per se malum esse contra illam agere atque adeo ex vi huius virtutis proprio praecepto esse prohibitum. Unde etiam probabile est illum actum sacrificandi idolo ³⁵ directe quidem habere distinctam ³⁶ malitiam contrariam praecepto religionis, tamen indirecto habere malitiam proprie ³⁷ contrariam huic praecepto, quia ille non tam directe et expresse ³⁸ quam indirecte et implicite ³⁹ negat veram fidem; econtra vero ⁴⁰ fieri potest, ut quis peccet directe ⁴¹ expresse ⁴² negando fidem nullum falsum cultum Dei exercendo et tunc peccat contra hoc praeceptum directe et non contra religionem.

tae) Elchesitae D G; Elgesiti O 26 praeter dicta) praeterea G 27 cum - concilio) om. O 28 habetur) om. K 29 plura - illam) om. K O 30 in - conclusione) om. K O G 31 per se) om. K O G 32 sacrificat) immolat

D G 33 certe) om. K O G 34 professio) confessio G 35 idolo) om. K G 36 distinctam) om. K D O 37 proprie) om O G 38 et expresse) om. K O 39 et implicite) om. O 40 vero) om. K 41 directe) om. K O G

ym) Alfonsus CASTRO: *Adversus haereses* lib. 10 haeresi 1 (Opera, Paris 1571, col. 633).

yn) EPIPHANIUS: *Adversus haereses* lib. 1 haeresi 19 (PG 41, 263).

yo) Martinus de AZPILCUETA: *Enchiridion sive manuale confessoriorum*, Prae-ludium I n. 15 (ed. Genova 1585, 6).

Dico secundo: etiam tenetur homo aliquando praecepto affirmativo ad confitendum et⁴³ profitendam⁴⁴ fidem exterius.

D f. 250 v Ita divus THOMAS / in illa q. 3 art. 2. hic et⁴⁵ colligitur satis ex illo⁴⁶ a dRom. 10[10]: *corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.*

G p. 418 / Sed ut explicetur⁴⁷ ratio et modus praecepti⁴⁸, advertendum est duobus modis posse⁴⁹ obligari hominem ad hanc confessionem:

Primo praecise et per se ratione fidei.

Secundo ratione aliarum virtutum. Hic secundus modus per se patet, nam omnis exterior cultus Dei est per se⁵⁰ quaedam fidei professio ut oratio etc.⁵¹ et hic cultus sine dubio per se in praecepto est, quia cum homo constet corpore et anima et utrumque a Deo habeat, utroque etiam tenetur Deo cultum dare, de quo maxime loquitur Paulus loco citato⁵², sed hoc praeceptum per se virtutis religionis est et quia determinatio temporis, pro quo obligat, si ex natura rei loquamur, difficilis valde⁵³ est, provisum est a Deo per Ecclesiam, ut sint determinata tempora et loca dandi Deo huiusmodi cultum. Praeter quae raro obligat, nisi propter urgentem aliquam necessitatem salutis propriae aut proximorum aut divini honoris aut fortasse etiam propter maximam et communem utilitatem. Eodem modo, ait divus Thomas, potest obligare hoc praeceptum, quando necesse est confiteri vel docere⁵⁴ fidem, ne alii scandalum patiantur aut avertantur / a fide, quod sine dubio certum est, tamen obligatio haec in privata persona ad caritatem vel misericordiam spectat⁵⁵, voco privatam, quae non tenetur ex officio docere⁵⁶, in publica vero⁵⁷, quae ex offi-

42 expresse) om. O 43 confitendum et) om. O 44 et profitendam) om. K O 45 hic et) om. D O 46 ex illo) om. D G 47 sed - explicetur) om. K D 48 ratio-praecepti) om. K D G 49

posse) om. K D O 50 per se) om. K G 51 ut - etc.) om. D O G 52 citato) dicto O 53 valde) om. K 54 vel docere) om. K O 55 ad - spectat) ex caritate obligat K 56 voco - do-

D f. 251 r
 cio docere tenetur, ad iustitiam, de qua obligatione dicemus in materia de caritate, / potest etiam haec obligatio revocari ad fidem, sicut similis obligatio reperitur in omnibus et singulis⁵⁸ virtutibus; unaquaeque enim virtus obligat nos, ut alios non inducamus verbo et exemplo ad operandum contra illam virtutem⁵⁹, quae obligatio⁶⁰ pertinet ad materiam de scandalo, ut dicemus^{60a} suo loco.

Primus vero modus obligationis scilicet positivus et⁶¹ affirmativus praecise⁶² ex vi huius virtutis fidei difficilius explicatur⁶³, quia affirmativum praeceptum non obligat nisi tempore necessitatis, numquam autem occurrit necessitas confitendi fidem nisi ratione religionis vel similis virtutis.

Et ratio esse potest: nam fides perfecte consummatur in mente, unde per se non postulat in exteriorem actum prodire, nisi aliae⁶⁴ virtutes id requirant, unde divus THOMAS supra loco citato⁶⁵ praeter supra citatos casus, qui ad alias virtutes spectant, solum adiunxit obligationem confitendi fidem natam potius ex praecepto negativo quam ex affirmativo; debet enim quis confiteri fidem, quando ipsum tacere esset implicite negare fidem, quod quomodo accidat in sequentibus quaestionibus⁶⁶ et haec est prima oportunitas et praecipua⁶⁷, in qua obligat hoc praeceptum affirmativum ex vi fidei, fortasse etiam ad hoc praeceptum spectat obligatio illa profitendi exterius fidem per baptismum, nam licet illa determinatio ad baptismum⁶⁸ sit de iure positivo divino, tamen per se ex natura fidei videtur necessarium, ut homo saltem aliquando teneatur exterius ostendere se fidelem, praecipue cum tenere debeat quamdam communem fidem unius Ecclesiae sensibilis et visibi-

cere) om. K O G 57 vero) om. K O G 58 et singulis) om. O 59 illam virtutem) suam honestatem D G 60 quae obligatio) quod K D O 60a dicemus) dicitur K O 61 positivus et) om. K D G 62 praecise) praeci-

pue G 63 difficilius explicatur) difficilior est K 64 aliae) aliquae K O 65 loco citato) om. K D O 66 in quaestionibus) infra O 67 et praecipua) om. G 68 ad baptismum) om. K O 69 et visibiliter) om. K D O

D f. 251 v lis, in qua necessaria / est exterior professio fi//dei, ut
G p. 419 membra sensibiliter et visibiliter⁶⁹ coniungantur; fortasse
etiam, quando ipsius fidei et religionis honor periclitatur,
ipsa fides per se obligat ad sui manifestationem, ut in se-
quentibus quaestionibus latius⁷⁰ ostendemus⁷¹.

O f. 376 v / **Quaestio secunda⁷²: Quibus modis peccetur verbis
contra confessionem fidei⁷³.**

Primum fundamentum huius materiae esse debet aliud
esse occultare fidem, aliud negare; nam primum⁷⁴ est so-
lum negativum quid, scilicet non confiteri se talem⁷⁵, hoc
vero est positivum, scilicet negare se esse fidelem.

Ex quo tria⁷⁶ sunt certa⁷⁷:

Primo negare fidem verbis aut factis aut quibusvis sig-
nis semper esse malum, quia est commissio contra prae-
ceptum negativum divinum, quod semper et pro semper
obligat et cuius transgressio non excusatur propter ullum
metum, ex I. II. q. 3 a. 2.

Secundo certum est occultare fidem per se non semper
esse malum, quia solum est omissio actus, qui non semper
est in praecepto, quia praeceptum affirmativum confiten-
di fidem⁷⁸ non pro semper obligat.

Unde fit tertio⁷⁹ occultare fidem eo tempore, pro quo
urget obligatio praecepti huius affirmativi esse etiam in-
trinsece malum, quia est contra praeceptum divinum⁸⁰.

His positis⁸¹ tota difficultas huius⁸² materiae consis-
tit in duobus:

70 latius) om. O 71 ostendemus) di-
cemus O; explicabitur G; om. K;
add. (f. 376v) Nativitas Domini nos-
tri Iesus Christi secundum carnem,
inchoatus est annus 1584 Domini O
72 quaestio secunda) quaeritur se-

cundo K 73 fidei) add...etc. O 74
primum) illud D 75 se talem) om.
O 76 tria) duo D O 77 tria - certa)
om. K 78 confitendi fidem) confiten-
dae fidei D; om. K O 79 fit tertio)
certum est K 80 divinum) fidei O

Primo, quando agere vel ommittere aliquid⁸³ sit occultare fidem⁸⁴, quando vero⁸⁵ sit negare.

Secundum est, quod sit tantum occultare, quando sit
D f. 252 r contra obligationem affirmativam / praecepti hic et nunc
K f. 27 v obligantis, quando vero non sit huiusmodi⁸⁶, minime⁸⁷ /.

Circa quod advertendum est⁸⁸ confessionem fidei et similiter occultationem fieri posse et verbis et factis et privationibus istorum verborum et factorum⁸⁹, scilicet silendo⁹⁰, nam his omnibus significare potest homo suam mentem interiorem et aliquomodo religionem profiteri. Sed est diversitas inter verba et facta, nam verborum primarius
O f. 377 r usus est significatio, at vero aliarum / actionum et vestium et similium signorum exteriorum⁹¹ est alius usus per se primo intentus praeter significationem, quamvis secundo ad significationem trahantur⁹² et ideo diversa est difficultas^{92a} huius materiae⁹³ in confessione fidei per verba vel per facta, de qua propterea distincte et singillatim⁹⁴ dicemus suo ordine⁹⁵.

Dico primo negare verbis expressis et⁹⁶ apertis⁹⁷ res fidei esse veras et sibi certas et indubitatas, semper est peccatum mortale contra praeceptum de confitenda fide.

Haec conclusio⁹⁸ est per se⁹⁹ nota ex principiis positis, quia est directe contra praeceptum negativum divinum. Dixi autem *et sibi certas*, quia si quis interrogatus de veritate et certitudine religionis christianae responderet se nihil de rebus illis scire, peccaret contra praeceptum confes-

81 his positis) ita ergo G 82 huius) om. G 83 aliquid) om. K; verum G 84 fidem) om. K G 85 quando vero) et quando K 86 non - huiusmodi) om. K G; sit huiusmodi) om. O 87 minime) om. D O 88 advertendum est) adverte O 89 et factorum) om. O 90 scilicet silendo) om. K D G 91 et similium - exteriorum)

etc. O 92 trahantur) deriventur O 92a diversa - difficultas) diversitas difficultatis est O 93 huius materiae) om. K O 94 et singillatim) om. K D O 95 suo ordine) om. K O G 96 expressis et) om. G 97 et apertis) om. K O G 98 haec conclusio) om. K O 99 per se) om. K O 1 ex - positus) om. D G 1a illas) eas K D;

G p. 420 sionis fidei, quia, ille negat illas^{1a} veritates² et illam^{2a} doctrinam³ sibi esse certam et veram⁴, quod est contra huiusmodi praeceptum et moraliter est / affirmare et confiteri⁵ illam doctrinam sibi⁶ esse dubiam et incertam, unde sine dubio faceret magnam iniuriam⁷ suae religioni, qui ita responderet⁸.

D f. 252 v **Dico secundo:** Qui verbis profitetur / se esse Turcam vel Lutheranum⁹, peccat etiam semper contra hoc praeceptum.

Nam hoc ipso¹⁰ ille profitetur se existimare¹¹ illam sectam esse veram atque adeo nostram, quae illi contraria est, esse¹² falsam. Item ille est exterior haeticus vel Turca; item si diserte et¹³ explicite¹⁴ fateretur dogmata illius¹⁵ sectae¹⁶, etiam¹⁷ esse vera, faceret contra hoc praeceptum, ergo etc.

Dico tertio: Qui interrogatus, an sit christianus¹⁸, verbis negat se esse christianum, semper peccat contra hoc praeceptum neque unquam id¹⁹ licet.

Est communis doctorum omnium et indubitata sententia²⁰.

Fundamentum posuit AUGUSTINUS²¹ ^{yp} lib. Contra mendacium c. 2 agens contra Priscillianistas, qui propter bonum finem dicebant interdum hoc licere, quia non so-

om. G 2 veritates) om. G 2a illam)
om. D 3 et - doctrinam) om. K O
4 certam - veram) certas et veras K
O 5 et confiteri) om. K D O 6 sibi
om. K 7 faceret iniuriam) magna
fit iniuria sibi et K D; facit magnam
iniuriam O 8 qui responderet) om.
K D O 9 Lutheranum) haeticum
O 10 nam - ipso) om. O 11 ille -

existimare) existimat K 12 esse)
esse) om. K D G 13 diserte et) om.
K D 14 et explicite) om. O 15
illius) suae G 16 illius sectae) illa
O; Lutherana [?] verbi gratia D
17 etiam) om. K D O 18 interroga-
tus - Christianus) om. K O G 19 id)
om. K D G 20 doctrinam - senten-
tia) om. K; omnium - sententia) om.

lum, inquit, negant Christum, qui negant Christum esse vel esse Deum²², sed etiam qui negat se esse christianum, sed negare Christum²³ est contra confessionem et²⁴ intrinsece malum, ergo.

Maior patet primo ex exemplo Petri, qui negando se esse discipulum Christi, negavit Christum iuxta illud [Matth. 26,34]: *ter me negabis*.

Secundo, quia, qui negat se esse Christianum, negat se credere in Christum, negat ergo se credere Christum esse Deum et illius religionem veram, ergo negat fidem.

Tertio virtute et implicite²⁵ fatetur se esse alterius sectae.

O f. 377 v Denique omnes fere²⁶ martyres /, ne hoc negarent, sustinuerunt omnia²⁷ tormenta et in Ecclesia semper est existimatus apostata exterior saltem²⁸, qui ob quaecumque²⁹ tormenta hoc³⁰ negaverit, / videantur multa ex Patribus 11 q. 3.

Sed advertendum est hoc praecipue³¹ intelligi, quando aliquis intuitu religionis interrogatur, an sit christianus; nam interdum sub nomine christiani is, qui interrogat, aliam conditionem ad religionem non pertinentem vult inquirere, ut verbi gratia quando est bellum inter turcas et christianos et aliquis christianus³² interrogatur a Turca, an sit christianus, revera non vult interrogare, an profiteatur illam³³ religionem, sed solum an sit de exercitu inimico. Similiter quia christiani in principio³⁴ saltem³⁵ apud Indos³⁶ multa fecerunt mala³⁷, nomen Christiani³⁸ erat odiosum³⁹ et sic⁴⁰ Indi⁴¹ nomine christiani⁴² non intellige-

O G 21 fundamentum Augustinus) ex Augustino O 22 vel - Deum) om. K O 23 negare Christum) hoc O 24 contra - et) om. K O 25 et implicite) om. D 26 fere) om. K O 27 omnia) om. K O G 28 exterior saltem) om. K O 29 quaecumque) om. K O G 30 hoc) om. K D 31 prae-

cipue) om. K O G 32 christianus) om. K O G 33 illam) eam K; talem G 34 in principio) om. K G 35 saltem) om. K O G 36 Indos) Iudaeos G 37 mala) add. ita ut O 38 christiani) illud K D G 39 odiosum) K 40 sic) om. K D G; add. hoc O 41 Indi) om. K D O 42 christiani) om.

bant nisi malefactorem quemdam. In his et similibus casibus, si quis interrogetur, an sit christianus, non peccat contra confessionem fidei negando, quia non respondet iuxta propriam nominis significationem⁴³, sed ad mentem interrogantis, quod docuit⁴⁴ divus THOMAS lect. 2 in⁴⁵ ad Rom. 10, ubi dicit confessionem fidei esse in praecepto, quando exigitur a tyranno⁴⁶ persequente fidem, non si exigatur ab⁴⁷ eo, qui persequitur malefactorem vel inimicum.

Dico quarto: Qui interrogatur a tyranno, an sit christianus vel credat hanc / fidem, si verbis amphilogicis utatur vel ita se gerat, ut tyrannus et alii concipiant ipsum negare fidem, peccat contra confessionem fidei, quamvis non neget expresse, itaque tunc tenetur positive illam confiteri et non occultare⁴⁸ / nullo obstante mortis periculo.

Non est tam certa conclusio⁴⁹ sicut praecedens, sed est ita vera, ut contraria non sit probabilis practice nec segura, tenet⁵⁰ divus THOMAS q. 3 art. 2 ad 2⁵¹ et reliqui theologi et colligitur ex HIERONYMO cap. *Existimant* 11 q. 3^{ya} CHRYSOSTOMO cap. *Noli timere*^{yr} ibidem qui late illam confirmat⁵², CYPRIANO^{ys} lib. 2 ep. 3 et lib. 2 ep. 7⁵³.

Colligitur ex verbo Christi Lucae 9[26] et Matth. 10 [33]: *qui me erubuerit coram hominibus* etc., ubi distinguit Christus Dominus haec duo: negare et eru / bescere ipsum⁵⁴ et hoc secundum maxime accidere⁵⁵ videtur,

O 43 significationem) interrogacionem K 44 quod docuit) om. K 45 in) super D G 46 tyranno) christiano K O 47 exigatur ab) intelligatur

ex K 48 et non occultare) om. K 49 conclusio) om. K O G 50 tenet) om. K O 51 ad 2) om. K D G 52 ibidem - confirmat) om. K D 53 et-

yq) Decretum Gratiani II causa 11 q. 3 c. 84 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, I 666) ex HIERONYMO: Ad Tit. 1 (PL 26, 611).

yr) Decretum Gratiani II causa 11 q. 3 c. 88 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, I 667).

ys) CYPRIANUS: Ep. lib. 2 ep. 3 (ep. 53; PL 4, 572-389; nihil refert ad rem); lib. 2 ep. 7 (ep 31; 4, 310).

quando quis⁵⁶ non confitetur Christum eo tempore, quo maximae est necessitatis⁵⁷.

Unde sumitur ratio, quia tunc maxime⁵⁸ est articulus temporis⁵⁹, pro quo obligat praeceptum confessionis⁶⁰ fidei:

Primo: Quia tunc dissimulare non fit moraliter sine magno scandalo et propterea sine magna iniuria⁶¹ fidei.

Secundo: Quia tunc dissimulare est virtute negare, unde in illa epistola CYPRIANI^{yt} recte dicitur: *hoc ipso paruit, quo videri voluit paruisse.*

Tertio: Quia tunc ille cooperatur, ut tyrannus et alii existiment se negare fidem et consentire illorum voluntati, quod aperte est contra confessionem⁶² fidei.

Contra hanc conclusionem⁶³ aliqui tenuerunt et tri-
D f. 254 r buitur ADRIANO/, de cuius sententia dicemus⁶⁴ q. 4 et fun-
K f. 28 r alium⁶⁶ / et consequenter non negat, sed permittit alte-
rum⁶⁷ seipsum decipere, hoc autem non est intrinsece ma-
lum.

Et confirmatur: nam si iste non interrogaretur, non teneretur confiteri positive⁶⁸ fidem, sed haec⁶⁹ interrogatio tyranni non est potens ad imponendum⁷⁰ praeceptum, ergo⁷¹.

ep. 7) om. K 54 ipsum) om. K O 55
accidere) esse K O G 56 quis) chris-
tianus O 57 eo - necessitatis) tem-
pore necessitatis D; quando neces-
sitas est O 58 maxime) om. O G
59 temporis) om. K D; fidei O 60
confessionis) professionis O 61 iniu-

ria) ignominia G 62 confessionem)
virtutem O 63 hanc conclusionem)
om. O 64 de - dicemus) de quo O
65 erat) est D 66 alium) om. K 67
alterum) alium O 68 positive) om. G
69 haec) om. K D G 70 ad impo-
nendum) imponendi O 71 ergo) om.

yt) CYPRIANUS: Ep. 31 (PL 4, 310 B).
yu) HADRIANUS VI, cfr. infra zp).

Sed respondetur ad argumentum illud illum⁷² non tantum permitttere, sed moraliter etiam cooperari et deinde non solum permittit, sed etiam aliquomodo⁷³ facit, ut alii putent⁷⁴ se negare fidem idque non omnino⁷⁵, sed occasione sumpta ex responsione eius et denique, quamvis permitttere illud non sit per se⁷⁶ intrinsece⁷⁷ malum semper⁷⁸, tamen permitttere eo tempore, quo obligat praeceptum affirmativum, est malum.

Unde ad confirmationem respondetur interrogationem tyranni non imponere praeceptum, sed constituere hominem in ea⁷⁹ occasione et temporis oportunitate, in qua tacere non potest aut dissimulare⁸⁰ sine iniuria fidei.

Solum adverte⁸¹ non oportere semper, ut haec confessio in illo articulo⁸² fiat per expressa verba. Nam si interrogatus taceret, ita tamen, ut eo ipso quasi contemnere⁸³ iratum⁸⁴ tyrannum videatur⁸⁵, satis confitetur fidem, Itaque solum est advertendum⁸⁶, ut moraliter ita se gerat, ut nullam probabilem suspicionem pravam moraliter⁸⁷ de de praebeat, sed firmum et constantem se ostendat.

Sed quaere⁸⁸, an hoc habeat locum in interrogatione
 D f. 254 v privati hominis, an debeat esse auctoritas publica⁸⁹. / Quidam dicunt, quando aliquis interrogatur ab homine privato, posse licite non respondere et illum etiam in dubio re-
 O f. 378 v linquere / dicendo: quid ad te pertinet⁹⁰ aut quid tua⁹¹
 vel quid simile⁹².

Sed in hoc servanda est regula divi THOMAE: nam si
 G p. 422 tacendo vel re/spondendo isto modo moraliter existimari

K D O 72 illum) om. K 73 aliquo-
 modo) om. K D O 74 putent) cogi-
 tent O G 75 omnino) om. K D O 76
 per se) om. D O G 77 intrinsece)
 om. K 78 semper) om. K D O 79
 ea) tali G 80 aut dissimulare) om.
 D O 81 solum adverte) tamen addo
 G 82 in - articulo) om. K D 83

contemnere) contemneret O 84 ira-
 tum) om. K D G 85 videatur) om. O
 86 itaque - advertendum) nota igitur
 O 87 moraliter) om. K D G 88 sed
 quaeres) quaeret quis O 89 an - pu-
 blica) om. O G; an solum publice K
 90 pertinent) om. K O 91 aut - tua)
 om. D G 92 aut. - simile) om. O 93

potest probabile illum indicare se non esse christianum, id non licet, etiamsi interrogatio fiat a privato homine, quando vero id non sequitur moraliter⁹³, licebit non respondere et in huiusmodi privatis interrogationibus, ut arbitror⁹⁴, regulariter⁹⁵ ita est; nam qui ita respondet privato homini, iuxta communem hominum conceptionem⁹⁶ tantum⁹⁷ reliquit talem^{97a} interrogationem⁹⁸ tamquam impertinentem et potius eo modo indicat respondens se esse christianum, sed ad vitanda aliqua incommoda tunc nolle⁹⁹ aperte loqui, quapropter moraliter fere¹ numquam hoc erit peccatum mortale, sed valde raro².

Quaestio tertia³: Utrum blasphemia sit peccatum contra peccatum contra confessionem fidei, quod per verba committitur⁴.

Expeditur quaestio 13 et 14 divi Thomae⁵.

Blasphemia generali quadam significatione significat omnem execrationem seu maledictionem, etiamsi fiat in homines⁶ iuxta illud ad Tit. 3[1-2]: *admone illos neminem blasphemare*, id est maledicere, ut THEOPHYLACTUS^{yv} et alii exponunt, unde AUGUSTINUS^{yw} lib. De moribus Manichaeorum / dicit blasphemare esse de bonis male dicere.

Sed iam usu Patrum et theologorum blasphemia significat sacrilegam maledictionem vel execrationem in Deum vel sanctos, unde HUGO DE SANCTO VICTORE^{yx} lib. De fructu carnis et spiritus c. 6: *blasphemia est*, inquit, *cum quadam probrosa ireligiositate in alium iaculata maledictio*.

moraliter) om. K 94 ut arbitror) om. D O G 96 regulariter) moraliter D O 96 conceptionem) existimationem K; modum O 97 tantum) om. K D O 97a talem om. K D G 98 interrogationem) quaestionem K 99

nolle) se non velle O 1 fere) vere O 2 sed - raro) om. K O G 3 Quaestio tertia) quaeritur tertio K 4 quod - committitur) in verbis consistens K 5 expeditur - Thomae) om. K O G 6 etiamsi - homines etiam

yv) THEOPHYLACTUS: In Tit. 3 (1-2; PG 125, 163).

yw) AUGUSTINUS: De moribus Manichaeorum (lib. 2 c. 11; PL 32, 1354).

yx) HUGO de Sancto Victore: De fructibus carnis et spiritus c. 6 (PL 176, 1000).

De hac ergo blasphemia⁷ est prima opinio esse peccatum directe contrarium praecepto confessionis⁸ fidei, divus THOMAS q. 13 art. 1, ALEXANDER⁹ HALENSIS 2. p. q. 148, SOTO^{yy} lib. 8 De iustitia q. 2 art. 3, CASTRO^{yz} lib. 1 De punitione haereticorum c. 12.

Secunda vero¹⁰ opinio, quam videtur tenere NAVARRUS q. 1 citatus est hoc peccatum esse tantum¹¹ peccatum contra religionis praeceptum¹², quia solum est contra cultum Deo debitum ex virtute religionis.

Confirmatur a simili¹³: sicut si quis factis¹⁴ irrogaret iniuriam Deo aut sanctis non animo infideli, sed odio quodam vel ira, non peccaret contra fidem, sed contra religionem, ergo similiter hic.

Confirmatur secundo: Nam hic modus blasphemiae contingit non solum asserendo aliquid contrarium fidei, sed etiam optando, ut fit imprecando¹⁵, vel turpiter et obscœne verbis sacris utendo et tunc peccatum hoc non est contra praeceptum et¹⁶ confessionem fidei, ut patet¹⁷, et tamen vera et propria¹⁸ est blasphemia.

Sed breviter¹⁹ dicendum est utrumque bene explicatum esse verum, supponendo non esse sermonem de omni blasphemia/, sed de illa, quae fit per verba continentia significationem quamdam infidelem seu²⁰ contrariam fidei vel quamdam apostasiam exteriorem et quasi materialem, ut cum quis dicit: non credo²¹ et similia. Nam / sine du-

respectu hominis O 6a Victore) *add. in marg. Lectio* O 8 praecepto confessionis) K 9 Alexander) *om.* K O G 10 vero) *om.* K D G 11 tantum) *om.* K O G 12 religionis praeceptum) religionem O 13 confirmatur simili) *om.* O G 14 fac-

tis) operibus D 15 ut - imprecando) *om.* K D O 16 praeceptum et) *om.* K O G 17 ut patet) *om.* D 18 et propria) *om.* K D O 19 breviter) *om.* K 20 infidelium seu) *om.* K O G 21 non credo) ut Lutherum ac nego [?] G 22 certe *om.* K. O 23 qua-

yy) Dominicus SOTO: De iustitia et iure lib. 8 q. a. 3: nihil refert ad rem.

yz) Alfonsus CASTRO: De iusta haereticorum punitione lib. 1 c. 12 (Opera, Paris 1571, col. 1.118-24).

za) Martinus ad AZPILCUETA: cfr. supra yo).

bio haec verba continent malitiam contrariam directe religioni, ut argumentum probat et si fiant animo infideli vel certe ²² animo exterius negandi fidem, continent etiam malitiam contrariam confessioni fidei, ut per se patet, si vero dicantur solum ex quadam ²³ ira vel odio, etiam ⁴² continent malitiam contrariam confessioni fidei, sed indirecte, quia haec malitia est intrinseca et inseparabilis a tali materia et talibus verbis ²⁵ et ad contrahendam malitiam alicuius speciei non necessaria intentio operantis, ut ex 2.2. constat ²⁶, sed satis est efficere materialem actionem voluntarie ²⁷, cui adiuncta est per se illa malitia.

Quod etiam confirmatur: nam talia verba de se sunt contraria praecepto confessionis fidei ²⁸ semper ²⁹ et alias voluntarie dicuntur, ergo. Unde facile ³⁰ etiam constat hoc peccatum genere suo mortale esse, nisi ex indeliberatione sit veniale.

Potest autem dubitari, an etiam ex levitate materiae possit fieri veniale.

Et breviter ³¹ respondeo minime posse intelligi si loquamur ³² de blasphemia includente exteriorem infidelitatem, de qua hic loquimur ³³, quia semper huiusmodi materia est res gravissima, si autem esset sermo de aliis blasphemis pure contra religionem, non esset inconveniens O f. 379 v aliquando esse veniale ex / levitate materiae, ut tenet SILD. f. 256 r VESTER ^{zb} verbo *blasphemia* § 4 et NAVARRUS ^{zc} c. 12 numero 87 ³⁴

dam) om. K 24 etiam) om. K 25 -
verbis) om. K O G 26 ut - constat)
om. K 27 voluntarie) om. K O 28
fidei) om. K 29 semper) om. K D O

30 facile) om. K O 31 et breviter)
om. O 32 si loquamur) om. K G;
loquamur) loquimur O 33 loquimur)
om. K 34 numero 87) numero 82 D

zb) Silvester PRIERIAS: *Summa summarum*, ed. Antwerpen 1579, tom. I, 97).
zc) Martinus ab AZPILCUETA: *Enchiridion sive manuale confessoriorum* c. 12 n. 87 (ed. Genova 1585, 156).

Advertendum est autem praeterea circa hoc peccatum³⁵ ex divo THOMA posse interdum committi mere interius etiam sine infidelitate intellectus³⁶, ut si quis interius secum loquens verba huiusmodi³⁷ blasphemiae contra Deum loquitur et illud peccatum est contra confessionem fidei et religionem³⁸, quam aliquis facere tenetur non solum exterius, sed etiam interius secum loquens. Neque obstat, quod AUGUSTINUS^{zd} lib. Contra mendacium c. 19 dicit³⁹ blasphemiam numquam esse sine falsitate; est enim verum numquam esse / blasphemiam, de qua loquimur, sine locutione falsa externa aut interna, quamvis esse possit sine iudicio falso contrario fidei.

K f. 28 v

Ex quibus omnibus⁴⁰ praeterea intelligitur, quod divus THOMAS q. 13 dicit blasphemiam esse maius peccatum infidelitate. Intelligitur enim non de quacumque blasphemia, sed de illa, quae fit infideli animo et addit extremam infidelitatem, nam haec includit malitiam contrariam fidei et confessioni fidei et religioni. Si vero praecise comparemus has malitias, scilicet eam, quae est contraria religioni et quae est contraria confessioni⁴¹ fidei, sine dubio haec maior est ex suo genere, quia est contra nobiliorem virtutem et privat maiori honestate, malitia autem interioris infidelitatis hanc etiam⁴² utramque superat ex suo genere, quamvis CASTRO supra dicat blasphemiam in homine fideli esse gravius peccatum, quam infidelitas illius, qui ex ignorantia errat, quia plurimum excusat ignorantia / unde⁴³ 1 ad Tim. 1 [13]: *blasphemus fui, sed misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci* et videtur favere divo / AUGUSTINUS^{ze} 2 Contra mendacium c. 9. Sed in hoc non potest certa regula designari, quia licet peccatum infidelis⁴⁴ sit levius ratione ignorantiae, tamen in suo / gene-

D f. 256 v

G p. 424

O f. 380 r

35 circa - peccatum) om. K G 36
intellectus) om. K O G 37 huiusmo-
di) om. K O 38 et religionem) om.

K O G 39 dicit) ait O; om. K 40
omnibus) om. K G 41 confessioni)
om. D 42 etiam) om. K O G 43

zd) AUGUSTINUS: Contra mendacium c. 19 (PL 40; 546).

ze) AUGUSTINUS: Contra mendacium lib. 2 c. 9 (liber unicus c. 19; cfr. zd).

re et specie est gravius et aliunde tale peccatum in homine fideli fere⁴⁵ semper est ex vehementi aliqua passione, quae plurimum minuit voluntarium et ideo pro ratione circumstantiarum potest esse gravius vel levius peccatum.

Ultimo colligi potest ex dictis, quid sit proprie blasphemia in Spiritum Sanctum, de qua re divus THOMAS q. 14 propter locum Matthaei 12[32]: *omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus, Spiritus autem blasphemia non remittetur eis*, de quo multa dicunt⁴⁶ doctores⁴⁷ in 2 d. 43, specialiter⁴⁸ DURANDUS^{zf} et BONAVENTURA⁴⁹ et MARSILIUS⁵⁰ q. 23. Sed quia haec⁵¹ res habet locum proprium in materia de poenitentia, ideo⁵² dicendum est⁵³ breviter blasphemiam in Spiritum Sanctum esse illam, per quam opera vel signa⁵⁴ a Spiritu Sancto facta ad salutem et bonum⁵⁵ hominum in pravum sensum et finem malitiose torquentur et peculiariter in illo loco blasphemia in Spiritum Sanctum dicta⁵⁶ est illa a Christo Domino⁵⁷, quam Iudaei protulerunt dicentes⁵⁸: *in Beelzebub principe daemoniorum eiecit daemonia*⁵⁹. Unde blasphemia in filium hominis ibi dicitur et⁶⁰, per quam pharisaei calumniabantur vitam et humanam conversationem Christi Domini, unde illa⁶¹ dicitur irremisibilis non simpliciter, sed / comparatione huius propter magnam difficultatem, quia illa opponit directe impedimentum gratiae et indurat cor hominis et procedit ex vehementi malitia aut odio contra Deum; ita Patres communiter exponunt⁶¹: ATHANASIVS^{zg} lib. De communi essentia divinitatis, AMBROSIVS^{zh} lib. 1 De Spiritu

unde) iuxta illud K; om. O 44 infidelis) blasphemiae O 45 fere) vere D 46 multa dicunt) om. K O 47 multa - doctores) plura scholastici G 48 specialiter) om. K O 49 Durandus - Bonaventura) om. K; et Bonaventura) om. O G 50 Marsilius) add. del. dist. K 51 haec) om. K O 52

ideo) om. K O G 53 dicendum est) dico G 54 vel signa) om. K O 55 et bonum) om. K O 56 dicta) om. K 57 a - Domino) om. K 58 quam dicentes) de qua Christus K 59 daemoniorum - daemonia) etc. K O G 60 ea) illa O; om. K 61 ita - exponunt) est communis Patrum K; est

zf) DURANDUS de Sancto Porciano: In IV libros quaestionum plurimarum resolutiones, Paris 1508, f. 230.

zg) ATHANASIVS: De communi essentia divinitatis (n. 49; PG 28, 74).

Sancto c. 3 et lib. 2 De Poenitentia c. 4, HIERONYMUS^{z1} in Matthaeum, HILARIUS^{z1} CHRYSOSTOMUS^{zm} et graeci, idem⁶² HIERONYMUS^{zn} ep. ad Marcellam incipit⁶³: *est brevis quaestiuncula*, aliter exponunt AUGUSTINUS^{zo} et scholastici⁶⁴, sed dicta expositio mihi videtur literalis et ad propositum nostrum spectans.

Quaestio quarta⁶⁵: Quibus modis peccetur contra confessionem fidei per alia signa vel facta.⁶⁶

- O f. 380 v / Difficultas huius⁶⁷ quaestionis oritur ex eo, quod usus quarundam rerum vel actionum⁶⁸ vel signorum est ita proprius fidelibus vel infidelibus, ut si christianus utatur rebus vel signis propriis infidelium, ut se occultet vel omittat, quae sunt propria / fidelium in eundem finem, ut
 G p. 425 abstinere a carnibus die Veneris⁶⁹, videatur statim aut se infidelem⁷⁰ exhibere aut se negare fidem et ideo videtur hoc numquam licere, quod tamen in universum et generaliter⁷¹ affirmare et durissimum et falsum est; distinguere autem, quando liceat et quando⁷² non liceat⁷³, est valde obscurum⁷⁴. Tractant autem hanc quaestionem⁷⁵ peculiariter doctores⁷⁶ de usu vestium et de illis veluti exempli
 D f. 265 v gratia frequetius loquemur⁷⁷, tamen / doctrina generalis erit ad omnes res.

expositio Patrum G; *om.* O 62 idem) *om.* K D O 63 incipit) *om.* O 64 aliter - scholastici) alia vide divo Thoma O 65 quaestio quarta) quaeritur quarto K O 66 vel facta) etc. O 67 huius) *om.* K D 68 vel actionum) *om.* O 69 ut - Veneris) *om.*

K O G 70 infidelem) fidelem D 71 et generaliter) *om.* D G 72 et quando) vel K O G 73 liceat) *om.* K D O 74 valde obscurum) difficultum O; obscurissimum G 75 autem quaestionem) *om.* K 76 autem - doctores) vide authores qui O 77 loquemur)

zh) AMBROSIUS: De Spiritu Sancto lib. 1 c. 3 (PL 16, 746); De poenitentia lib. 2 c. 4 (PL 16, 522).

zi) HIERONYMUS: In Matth. (12, 32; hom. 51; PL 29, 557).

zj) HILARIUS: In Matth. (12, 32; PL 9, 989).

zm) CHRYSOSTOMUS: In Matth. (12, 32; PG 57, 449).

zn) HIERONYMUS: Ep. ad Marcellam (ep. 42; PL, 477).

zo) AUGUSTINUS: Liber ad Bonifatium seu ep. 185 c. 11 n. 48 (PL 33, 814).

Notandum est ⁷⁸ ergo quasdam esse actiones humanas quasi natura sua vel certe communi gentium usu destinatas ad professionem religionis. et Dei cultum ⁷⁹, ut iurare per Deum; adolere incensum, genuflectere, aliae sunt actiones vel res ⁸⁰ natura sua indifferentes et communes, tamen iam usu accommodatae seu appropriatae fidelibus vel infidelibus, in quibus triplex modus distingui debet:

Nam primo sunt ⁸¹ quaedam signa et ⁸² vestes propriae fidelium vel infidelium materialiter, scilicet quia ille usus tantum est in tali natione et provincia ⁸³, quam contingit esse vel fidelem vel infidelem.

Secundo modo contingit talem usum introductum esse directe quidem ad distinguendos fideles ab infidelibus ⁸⁴, sed non directe intuitu religionis aut cultus religiosi ⁸⁵, sed propter alias causas pertinentes ad humanam politiam et externam pacem reipublicae ⁸⁶, ut Romae Iudaci flaveo pileo ⁸⁷ et simile dicitur esse inter Turcas et christianos ⁸⁸.

Tertius modus est, quando istae vestes aut ⁸⁹ signa introducuntur intuitu religionis et hoc potest esse duobus modis ⁹⁰.

Primo, ut talis vestis vel actio per se primo habeat aliquem usum accommodatum vitae humanae et necessitati corporis, simul autem ordinetur ad aliquem cultum vel significationem religiosam, ut sunt ⁹¹ internos ⁹² vestes communes sacerdotum vel religiosorum vel etiam abstinentia a carnibus ⁹³ et similia ⁹⁴.

dicetur K O 78 notandum est) nota O; est) om. K G 79 cultum) om. O 80 vel res) om. K G 81 sunt) om. K 82 signa et) om. K D G 83 usus - provincia) usus talis nationis K; solus in tali natione O; et provincia) om. G 84 fideles - infidelibus) vel infideles O 85 aut - religiosi) om. G; cultus religiosi) cultu religioso D 86

et externam - reipublicae) om. K O; pacem reipublicae) om. G 87 flaveo pileo) om. K D G 88 et simile - christianos) om. O 89 vestes aut) om. D O 90 duobus modis) duplex K; dupliciter D O 91 sunt) possunt esse G 92 sunt - nos) om. O 93 a carnibus) carniuum D 93 et religiosorum - similia) etc. O 95 vel rem)

D f. 266 r Alio modo contingit talem esse actionem / vel rem⁹⁵
 O f. 381 r / ut eius usus tantum possit referri in significationem vel
 caeremoniam⁹⁶ religiosam⁹⁷, ut sunt⁹⁸ vestes sacrae inter
 nos⁹⁹ vel¹ corona in capite et similia², de quo singillatim
 dicemus³.

Dico primo: usus earum rerum vel actionum, quae
 K f. 29 r natura sua vel communi conceptione⁴ / omnium gentium
 destinatus est ad professionem⁵ vel caeremonia⁶ religio-
 nis, intrinsece malus est nec usurpari potest ad occultan-
 dam fidem.

Haec⁷ est sententia communis theologorum, quos sta-
 tim citabo⁹ estque certissima¹⁰, quia illud est expresse
 negare fidem exterius et idolatriam aut haeresim profite-
 ri, quod¹¹ ex dicendis magis patebit.

Contrarium tamen huius¹² videtur docere ADRIANUS^{zp}
 in 4 q. 2 De baptismo art. 2 ad 1, qui dicit, si hoc non fiat
 animo infideli vel irreligioso nec sequatur scandalum ne-
 que grave damnum vel detrimentum¹³ aut infamia¹⁴ fidei,
 non esse intrinsece malum simulate exercere huiusmodi ac-
 tiones.

Fundamentum eius est, quia aliud est simulatio¹⁵,
 aliud mendacium¹⁶, hoc est intrinsece et semper¹⁷ malum,
 illud vero minime, ergo si bono animo et intentione¹⁸ fiat
 et evitentur ea, quae sunt per accidens, scilicet scandala,
 detrimenta etc.¹⁹ potest recte fieri.

aut vestem K; vel signum D; 96
 vel caeremoniam) om. K 97 caere-
 moniam religiosam) professionem re-
 ligionis D 98 sunt) om. K 99 inter
 nos) om. K D O 1 vel) om. D G 2
 et similia) om. O 3 de - dicemus)
 om. K O G 4 conceptione) usus K O
 5 professionem) protestationem K
 6 vel caeremonia) om. K D O 7
 haec) om. K D O 8 sententia) om.

K O G 9 quos - citabo) ut videbi-
 mus statim O; citabo) etc. K; cita-
 bimus G 10 certissima) certa K;
 omnino certa G 11 quod) ut O 12
 tamen huius) om. K O 13 vel detri-
 mentum) om. K D 14 aut infamia)
 om. O 15 simulatio) simulare O 16
 mendacium) mentiri O 17 et sem-
 per) om. K D 18 et intentione) om.
 O; intentione) bono fine D 19 scili-

zp) HADRIANUS VI: Quaestiones in IV. Sent., Paris 1528, f. 8 v.

G p. 426 Confirmatur, quia hoc modo Apostoli simulate servaverunt aliquo tempore caeremonias legis veteris / teste HIERONYMO²⁹ ut constabit²⁰ in materia de Legibus²¹.

D f. 266 v Confirmatur ex 4 Regum 5[18] ubi Naaman petiit ab Elisaeo, ut posset genua flectere idolo ficte²² et ipse permisit²³ et confirmatur²⁴ 4 Regum 10[19] Iehu simulate vocavit / prophetas Baal et cum eis obtuli sacrificium, ut eos tandem interficeret etc.²⁵, cuius²⁶ factum approbatum²⁷ videtur fuisse²⁸ a Deo²⁹, sed sententia haec prorsus³⁰ est falsa, quia aperte approbat idolatriam exteriorem et negationem fidei, quare ibi non est tantum occultatio fidei, sed negatio et mendacium perniciosum. Nam cum illares natura sua³¹ vel certe communi gentium usu destinatae sunt ad illam significationem et ille sit primarius finis earum, numquam ab earum usu potest illa significatio separari³² ob intentionem operantis. Et argumentum evidens sumitur ex verbis, nam quia verborum primarius usus est significatio, non potest quis materialiter uti verbis, quin significant et hic est communis sensus et³³ perpetuus³⁴ usus³⁵ Ecclesiae.

O f. 381 v Et ad argumentum eius³⁶ primo: / simulatio proprie loquendo et formaliter intrinsece mala est et mendacium, late tamen loquendo et materialiter, ut HIERONYMUS loquitur ex divo THOMA q. 111 art. 1³⁷, interdum fit sine peccato, quando abstrahitur³⁸ commode³⁹ a⁴⁰ significatione, quod

cet - etc.) om. O 20 constabit patebit G 21 constabit - legibus) dicemus O 22 ficte) om. K O G 23 permisit) concessit K O 24 confirmatur) om. K O 25 etc.) om. K D G 26 cuius) add. in marg. Lectio O 27 approbatum) approbati K; confirmatum G 28 videtur fuisse) om. K; fuisse) om. D O 29 a Deo) testimo-

nio Dei G 30 prorsus) omnino D G 31 sua) om. K O G 32 ab earum - separari) praescindi a significatione earum O 33 communis - et) om. D G 34 perpetuus) om. O 35 et - usus) om. K 36 eius) om. D O G 37 ex - art. 1) om. K D O 38 abstrahitur) fit O G 39 commode) om. K 40 a) sine K 41 quia - facto) om. K O

29) HIERONYMUS: In Gal. 2, 11 (PL 26, 364); Ep. 112 ad Augustinum (PL 22, 921).

non accidit in proposito, quia semper retinet significatio-
nem in illo facto⁴¹. Et ad illud de Apostolis, quidquid sit
de sententia divi HIERONYMI, de qua in materia de legi-
bus⁴², negatur Apostolos proprie simulatos fuisse, sed ve-
ras caeremonias legis, quae nondum erant mortiferae, ser-
vavisse, quia illae erant verae caeremoniae religiosae et ad
cultum veri Dei destinatae, videte divum THOMAM 1. 2. q.
103 art. 4 ad 1 et 2. Ad factum Naaman respondetur non
D f. 267 r petiisse facultatem genua flectendi / idolo, sed domino suo
eo tempore tamen⁴³ et loco, quo adorabat idolum, hoc con-
fert vis verbi *schacha*⁴⁴ prostrationem exhibere homi-
nibus principibus in sacris Paginis in Israel⁴⁵ quod per
se non erat malum, ratione tamen scandali poterat, tamen
illud vitabatur, quoniam ipse Naaman publice se profite-
batur cultorem veri Dei et illi templum aedificaverat, ad
quod etiam terram ex Israel⁴⁶ adduxerat; poterat tamen
id⁴⁷ etiam⁴⁸ esse ibi⁴⁹ species⁵⁰ peccati, quia videbatur
aliquomodo⁵¹ cooperari actioni sui domini, sed excusatur
etiam, quia materialis erat cooperatio, non formalis, imo
proprie non⁵² cooperatio, sed obsequium quoddam indife-
rens de se, legite⁵³ ibi CALETANUM. De facto⁵⁴ Iehu res-
pondet divus THOMAS q. 111 art. 1 ad 2 non oportere excu-
sare illum, quia fuit iniustus et⁵⁵ pessimus rex et Scriptu-
ra laudat zelum eius, non omnia facta, ut ibi satis patet.

Dico secundo: Quando vestes aut res aliae tales sunt,
ut quamvis⁵⁶ non natura sua, sed tamen ex communi ho-
minum impositione ad nullum commodum humanae vitae
aut honestum finem referantur, sed solum ad significatio-
nem vel professionem falsae sectae, nullo modo licet eis uti
ad se occultandum⁵⁷, quando non habent alium finem nec
alium usum⁵⁸.

G 42 de legibus) om. K O G 43 tam-
men) om. K O G 44 schacha) ...
G 45 hoc - Israel) om. K D O; 46
Israel) Hierusalem K 47 tamen id)
om. K D G 48 etiam) om. O 49
ibi) om. K D O 50 species) signum

K D 51 aliquomodo) om. K O G 52
proprie non) nec proprie G 53 legi-
te) lege K; vide D O 54 de facto)
ad factum G 55 iniustus et om. D
56 quamvis) om. K G 57 ad - occul-
tandum) aut occultari illis O 58

Est communis sententia ex fundamento posito in praecedenti conclusione⁵⁹, quia illud non est occultare se /, sed falsum profiteri et formaliter simulari, quia, cum huius / modi res non veniant in usum hominum nisi propter significationem et professionem, non potest earum usus ab hoc fine praescindi⁶⁰ reipsa⁶¹, sicut patet argumento facto de verbis. Exemplum etiam hoc declarat: Nam si gentilis⁶² quis⁶³ vel / Turca⁶⁴ utatur veste habente idolum depictum, non potest christianus ea uti ad se occultandum, nam aperte continet⁶⁵ falsam professionem et significationem⁶⁶.

Confirmatur: nam moraliter unusquisque censendus est uti rebus ad eum finem saltem⁶⁷ primario, ad quem homines utuntur, ergo⁶⁸

Confirmatur, quia etiam adolere incensum et ponere⁶⁹ in ignem⁷⁰ de se potest esse quid⁷¹ indifferens et intentione facientis potest referri ad verum Deum et tamen; quia, si hic et nunc fiat, iuxta omnium hominum sensum primario⁷² refertur in cultum idoli, est intrinsece malum, ergo similiter.

Contra ergo: Si converteretur ad fidem occulte⁷³ gentilis, qui antea utebatur simili veste, teneretur statim mutare illam et se prodere non obstante quocumque⁷⁴ periculo.

Respondeo: concedo teneri ad auferendum idolum et omnes id, quod praecise est propter significationem falsam, sicut etiam si domi habeat idolum, tenetur tollere⁷⁵. Raro tamen accidit hic⁷⁶ casus, in quo non possit occultari finis et ratio, propter quam ille non utitur signo illo infideli.

quando - usum) om. K O G 59 in - conclusionem) superius O G 60 praescindi) distingui O 61 reipsa) om. K G 62 gentilis) om. O; idolatria G 63 quis) om. K D G 64 vel Turca) om. K O G 65 continet) add. illud D 66 et significationem) om.

K O 67 saltem) om. K O 68 ergo) om. D O G 69 adolere - ponere) ponere incensum K D O 70 ignem) igne G 71 quid) om. K O 72 primario) proprie O 73 occulte) om. K 74 quocumque) om. K O G 75 tollere) auferre O 76 hic) om. K O G

Nam fere semper poterit eo modo uti illa sua⁷⁷ veste, ut non se prodat. Quod si accidat aliter fieri non posse, concedo teneri non obstante quocumque periculo, nam corde creditur ad iustitiam⁷⁸, ore autem confessio fit ad salutem⁷⁹ [Rom. 10,10].

Dico tertio: quando vestes et actiones sunt propriare
D f. 266 r infidelium solum ex usu / nationis⁸⁰, non est intrinsece malum uti illis bono fine⁸¹ ad se occultandum.

Est communis: CAIETANUS q. 3 art. 2⁸², SILVESTER verbo *fides* q. 5 et verbo *infidelis* q. 9 et alii summistae.

Et ratio est, quia illa non sunt signa infidelitatis, sed nationis sicut etiam idioma⁸³ linguae⁸⁴ et alias habent per se⁸⁵ bonum usum praeter significationem⁸⁶.

Confirmatur exemplis⁸⁷: Nam ea ratione licet catho-
O f. 382 v lico in / terris haereticorum uti eorum vestibus, sicut licet sancto Sebastiano uti chlamyde militis infidelis, ne agnosceretur⁸⁸, et⁸⁹ licet etiam⁹⁰ ducibus christianorum uti vexillis saracenorum in navibus⁹¹ et eorum habitu speculatores inter eos immittere⁹².

Dico quarto: Etiam si vestis sit propter humanam tantum politiam destinata ad distinguendos fideles ab infidelibus, si alias per se habet commodum et honestum usum humanum⁹³ praeter significationem, non est intrinsece /
K f. 29 v malum illa uti.

77 sua) om. D O G 78 ad iustitiam) om. K O; etc. D 79 confessio - salutem) om. K O 80 nationis) nationum D 81 bono fine) bona intentione G; om. K 82 Caietanus - art. 2) om. K G 83 idioma) lingua O 84 linguae) om. O G 85 per se) om.

K D O 86 praeter significationem) om. G 87 exemplis) om. O G 88 ne agnosceretur) ut se occultaret K 89 et) om. K D G 90 licet etiam) om. O 91 in navibus) om. D O G 92 immittere) mittere O 93 humanum) om. D O 94 numero 25)

Est contra CAIETANUM et SILVESTRUM^{2r} et NAVARRUM^{2s}
c. 11 numero 25⁹⁴, tenet eam ADRIANUS⁹⁵ supra et commu-
niter tenent⁹⁶ moderni huius temporis.

G p. 428
D f. 268 v

Fundamentum est, quia illud non est profiteri falsam
fidem, sed tantum occultare suam neque ibi continetur
mendacium aut simulatio formalis, quia illae res aut ves-
tes⁹⁷ habent alium finem / et usum honestum, propter
quem possunt convenienter fieri atque adeo praescindi a
significatione, quod manifestis etiam⁹⁸ exemplis confir-
matur⁹⁹: / Nam omnium consensu licet laico indui veste
sacerdotis et mulieri veste viri propter bonum finem et ne-
cessarium² et nullum tunc³ est mendacium, quia illae res
per se⁴ habent suum honestum usum. Similiter duces
christiani utuntur in bello vestibus infidelium, non solum
quibus utuntur intuitu et causa⁵, sed etiam quibus dis-
tinguntur a fidelibus, quomodo christiani inter Turcas utun-
tur aliquando⁶ linteo omnino albo, in quo⁷ distinguntur
Turcae a fidelibus⁸, qui sunt inter illos⁹ et non damnamus
illos^{9a}, quasi male agant¹⁰ imo necessarium saepe est ad
gerendum bellum. Praeterea urget pro hac conclusione¹¹
argumentum illud, quia alias, si Turca vel Iudeus occulte
ad fidem converteretur, statim obligandus esset¹² deponere
huiusmodi¹³ vestimentum¹⁴ et se prodere, quod est duris-
simum. Neque pro contraria sententia est argumentum

add. sed K 95 tenet. - Adria-
nus) est Adriani G 96 communi-
ter tenet) om. K O; tenent) om.
D 97 aut vestes) om. K 98 etiam)
om. K O G 99 confirmatur patet
O G 1 consensu) sententia O G 2
propter necessarium) om. K O; et
necessarium) om. G 3 tunc om.
K O G 4 per se) om. K O 5 et

causa) om. K O G 6 utuntur ali-
quando) om. O G 7 quo) add. tamen
K 8 fidelibus) christianis O 9 qui-
illos) om. K O G 9a damnamus illos)
damnantur isti K 10 quasi-agant)
om. K O G 11 conclusione) senten-
tia O G 12 obligandus esset) obli-
garetur O 13 huiusmodi) illam O;
tale G 14 vestimentum) vestimento

2r) Silvester PRIERIAS: Summa summarum, ed. Antwerpen 1579, tom. I, 395;
tom. II, 31).

2s) Martinus ab AZPILCUETA: Enchiridion sive manuale confessoriorum c. 11
n. 25 (n. 27; ed. Genova 1585, 117).

O f. 383 r ullum urgens, nisi fortasse¹⁵ quod potest a simili sumi ex prima et¹⁶ secunda / conclusione et ex usu etiam verborum, sed facile dicitur non¹⁷ esse simile, quia verba et res illae¹⁸; de quibus loquitur secunda conclusio, non habent alium usum humanum¹⁹ primum praeter significationem.

Ex quo fundamento²⁰ **dico quinto:** Quodcumque vestes vel actiones ex modo suo et communi hominum usu et conceptione²¹ habent aliquem primum usum honestum et accommodatum hominibus praeter omnem significationem caeremonialem aliam²², non est intrinsece malum uti illis / etiamsi secundo accommodatae sint ab infidelibus ad aliquem usum caeremonialem et superstitiosum.

D f. 269 r

Haec²³ conclusio sequitur ex eodem fundamento, ut patet per se.

Et confirmatur etiam²⁴ illo simili: nam qui utitur nunc²⁵ vestibus religiosis, cum religiosus non sit, non mentitur neque se profitetur religiosum, quamvis illae vestes accommodatae sint secundo²⁶ ad hanc caeremoniam, quia habent alium usum primum, ergo similiter²⁷.

Et confirmatur etiam negando argumentum illud²⁸, quia alias, qui est veluti²⁹ sacerdos vel religiosus³⁰ inter infideles occulte conversus ad fidem, teneretur statim omnino³¹ relinquere³² vestes et se prodere, quod est durissimum et similiter³³ esset intrinsece malum christianum vesci³⁴ cibis prohibitis³⁵ inter infideles tempore prohibito, si propterea existimandus esset infidelis, quod tamen sine dubio³⁶ falsum est. Nam propter aliquam necessitatem et

et signo D 15 fortasse) om. K O
16 prima et) om. K O G 17 facile-
non) nego G 18 res illas) signo O
19 humanum) om. K O G 20 ex-
fundamento) om. G; fundamento)
om. O 21 et conceptione) om. K O G
22 aliam) om. K G 23 haec) om. K O
24 etiam) om. K D G 25 nunc) om.

K D G 26 secundo) om. K D G
27 similiter) etc. O; om. D 28 ne-
gando-illud) om. K 29 veluti) om.
K D G 30 vel religiosus) om. O
31 omnino) om. K O 32 relinquere)
deponere O 33 et similiter) ita
etiam G 34 vesci) uti K D G 35
cibis prohibitis) carnibus O 36 sine

cum debitis circumstantiis hoc licet et ratio generalis est, quia, cum res istae de se habeant bonum et convenientem usum, non possunt ab hominibus ita accommodari ad alios fines, ut illum usum reddant per se malum, quem quasi naturalem et a Deo habent.

Sed contra: Ergo licet uti huiusmodi rebus vel vestibus indifferenter etiam sine necessitate, saltem non erit peccatum mortale. Patet, quia ex obiecto non sunt malae istae res³⁷. Ut hoc solvatur, sit sexta conclusio³⁸.

D f. 269 v / **Dico sexto:** Non est omnino³⁹ ita indifferens uti huiusmodi⁴⁰ rebus in casibus istarum trium conclusionum, quin oporteat plures⁴¹ / adhibere circumstantias, ut honeste⁴² fiant, quae eo plures erunt necessariae, quo res aut vestes sunt magis appropriatae⁴³ infidelibus et caeremoniis eorum.

Conclusio habetur ex communi sententia omnium theologorum⁴⁴ et ratio est, quia huiusmodi actio est ex his, quae dicuntur male sonantes vel⁴⁵ habere speciem mali.

Unde prima circumstantia est necessitas, nam qui nisi necessitate his rebus utitur, cum possit aliis, moraliter non censetur uti illis propter solum intrinsecum usum, sed propter id totum, quod in eis est ex accommodatione hominum, unde moraliter se profitetur infidelem.

Hinc secundo oportet, ut talis usus rarus sit⁴⁶, tum quia necessitas non solet esse frequens, tum etiam quia hoc modo moraliter loquendo⁴⁷ praescinduntur⁴⁸ a significationibus⁴⁹. Nam sicut est inter homines hic diversus usus vestium vel⁵⁰ rerum, ita est etiam quasi iure gentium

dubio) om. K O G 37 patet-res) quia obiectum est indifferens O; istae res) om. K D' 38 ut - conclusio propter hoc K D O 39 omnino om. O G 40 huiusmodi) his G 41 plures) multas D O 42 honeste) bene K 43 appropriatae) accommodatae K D

44 habetur - theologorum) est communis K O G 45 dicuntur - vel) dicitur male sonans et K D G 46 rarus sit) raro fit G 47 loquendo) om. K O G 48 praescinditur) praescindidi G 49 significationibus) significatione D G 50 vestium vel) om. K

et⁵¹ quasi communi hominum industria⁵² introductum est mutationem⁵³ huiusmodi vestium vel usum talium rerum fieri non propter significationem, sed propter primum tantum finem earum ad se occultandum vel similes fines et ideo haec significatio ex eadem impositione⁵⁴ hominum non est ita coniuncta cum his rebus, quin separari possit, quod quidem pro diversitate rerum aut materiarum⁵⁵ rarius aut frequentius licebit.

D f. 270 r / Tertio necessarium est, ut ex modo, quo res hic et nunc fit, nullam contineat tacitam iniuriam fidei seu⁵⁶ professionem falsae fidei⁵⁷ vel oboedientiam ad tyrannum⁵⁸ in re, quae repugnat fidei⁵⁹, qua ratione non licet oboedire tyranno praecipienti in odium fidei usum carnium tempore prohibito, ut patet ex historia Machabaeorum [2 Mach. c. et 7] et eadem sententia theologorum et⁶⁰ eadem ratione non licebit oboedire tyranno praecipienti has vel illas caeremonias et res⁶¹ spirituales⁶², etiam alias non intrinsece malas, quando id praecipit, ut cognoscatur tamquam superior in spiritualibus, quia tunc oboedire esset aperte profiteri errorem fidei contrarium⁶³ et idem est in similibus⁶⁴.

Quarto denique vitandum semper est scandalum et praecipue periculum proprii lapsus⁶⁵, quod generale est omnibus operibus etiam⁶⁶ de se non malis.

Dico septimo^{66a} hac quaestione^{66b}: Deponere vestes christianorum proprias in aliqua regione⁶⁷ non est intrinsece malum, sed ut recte fiat, debent etiam certae et⁶⁸ debitaе circumstantiae servari.

51 et) om. K 52 industria) usu O
53 mutationem) mutationes D 54
impositione) significatione D 55 aut
materiarum) om. O 56 iniuriam fi-
dei seu) om. K 57 seu - fidei) om.
O G 58 ad tyrannum) tyranni K O
59 quae - fidei) fidei contraria G
60 eadem - et) om. K O G 61 et res)

om. G 62 et - spirituales) om. K O
63 fidei contrarium) om. K D G 64
et idem - similibus) om. K 65 pro-
prii lapsus) propriae conscientiae D;
conscientiae O 66 etiam) om. K O G
66a) septimo) ultimo O G 66b) in-
quaestione) om. K O G 67 in - re-
gione) om. K 68 certae et) om. K

Est communis et prior⁶⁹ pars a fortiori⁷⁰ sequitur ex omnibus⁷¹ dictis, nam eadem est ratio de usu alienorum vestium et de non⁷² usu propriarum, imo fere haec non sunt duo mala⁷³, sed unum, quia non dimittit quis propria signa christianorum nisi accipiendo aliena⁷⁴ et si aliquando differant, minus est dimittere solum, quia hoc tantum est non confiteri fidem⁷⁵, ut ait CAIETANUS / et aliud habebat⁷⁶ quamdam speciem negationis. Posterior pars clara est etiam ex dictis, nam circumstantiae explicatae proportionaliter hic etiam accommodandae et⁷⁷ servandae sunt.

D f. 270 v

Sed⁷⁸ advertendum⁷⁹ CAIETANUS hic in q. 3 art. 2⁸⁰ et in Summa^{zt} verbo *habitus omissio* limitare hanc conclusionem adhibita quadam distinctione, vult enim hoc licere, quando signa vel⁸¹ vestes sunt proprias christianorum solum⁸² ex usu quodam communi, non vero si / factae sint proprie ex praecepto tyranni persequentis fidem et volentis, ut omnes christiani utantur illo signo vel veste⁸³ in professionem suae fidei. Nam tunc, inquit, interrogantur de sua fide illa lege et signo et / ideo eodem tenentur respondere.

K f. 30 r

G p. 430

Communiter tamen hoc non probatur nec⁸⁴ necessarium, quia talis lex iniusta est nec potest tyrannus praescribere signa protestativa fidei neque facere, ut aliquae vestes vel actiones⁸⁵ sint religiosae christianis vel non.

Deinde quia hic tunc⁸⁶ non interrogantur⁸⁷ proprie in particulari, sed quasi in confuso et ideo non tenentur⁸⁸

O G 69 prior) prima K O 70 a fortiori) om. K 71 omnibus) om. K G 72 non) om. K 73 mala) om. O G 74 aliena) alienas O G 75 fidem) om. K D 76 aliud habebat) illae addebant solum O 77 accommodandae et) om. K O G 78 sed) om. K D O 79 advertendum) add. tamen K

80 hic - art. 80) supra K D O 81 signa vel) om. K D G 82 solum) om. K 83 vel certe) om. K D G 84 probatur nec) om. K O G 85 vel actiones) om. K O 86 tunc) om. K O G 85 vel actiones) om. K O 86 tunc) om. K O G 87 interrogantur) interrogamur D 88 tenentur) te-

respondere et haec sententia per se loquendo vera videtur, praecipue quando christianus alias non est cognitus nec quasi⁸⁹ in odium fidei distincte et immediate⁹⁰ hoc illi praecipitur; nam si hoc modo accideret⁹¹, interdum posset esse⁹² obligatio ad non amittendum signum christiani, quia interveniret honor fidei et praecipue propter scandalum, ut potest explicari⁹³ in exemplo / quadraginta martyrum / de quo statim⁹⁴ in quaestione sequenti⁹⁵.

Quaestio quinta⁹⁶: Utrum fugere tyrannum, neme^{96a} interroget, sit contra praeceptum confessionis⁹⁷ fidei vel potius sit in praecepto⁹⁸.

Dico primo: Interdum potest quis peccare contra caritatem⁹⁹ et contra¹ iustitiam fugiendo, quando imminet magna necessitas propinquorum.

Conclusio est certa et² de fide³, et⁴ de obligatione caritatis dicemus^{4a} infra⁵ agentes de ordine caritatis⁶. Nunc tantum videatur HILARIUS^{zu} et HIERONYMUS^{zv} in id Matth. 10[16]: *estote prudentes sicut serpentes*⁷, dicunt prudentiam et obligationem⁸ christianam esse exponere corpus tormentis propter tuendum caput, quod est Christus, prout habitat non solum in nobis per fidem, sed etiam in aliis fidelibus, idem HIERONIMUS^{zw} in ep. ad Praesidium⁹, EPIPHANIUS^{zx} haeresi³⁷, AUGUSTINUS^{zv} 2 De doc-

nemur D 98 quasi) om. K O G 90 et immediate) om. K 91 accideret) fieret K O 92 posset esse) esset O 93 potest - explicari) patet O 94 statim) om. K D 95 de quo - sequenti) om. O 96 Quaestio quinta) quaeritur quinto K; quaeritur O 96a me) om. K O G 97 confessionis) om. O 98 vel - praecepto) om. O;

in praecepto) praeceptum K 99 caritatem) corr. ex fidem K 1 contra) om. K O 2 certa et) om. G 3 et - fide) om. D O 4 conclusio - fide et) patet K 4a dicemus) om. K 5 infra) in materia O; om. D 6 agentes - caritatis) de caritate D 7 sicut serpentes) om. O; etc. G 8 et obligationem) om. K O G 9 Praesidium)

zu) HILARIUS: In Matth. 10 (16; PL 9, 970).

zv) HIERONYMUS: In Matth. 10 (16; PL 26, 65).

zw) HIERONYMUS: Ep. ad Praesidium de cereo paschali (PL 30, 191).

zx) EPIPHANIUS: Adversus haereses, haeresi 37 (n. 8; PG 34, 47).

trina christiana c. 16 et CYPRIANUS^{zz} sermone De laudibus martyrii.

Ratio est, quia ordo caritatis id postulat et¹⁰ vita spiritualis proximi praeferenda est certe¹¹ vitae corporali propriae. Secunda¹² obligatio iustitiae etiam est certa et habet locum in pastoribus, Ioan. 10[11]: *bonus pastor dat animam suam*¹³ etc., Zacharias 11[17]: *pastor et idolum derelinquens gregem*¹⁴.

Ratio sumitur ex Nicolao papa cap. *Scicitaris* 7 q. 1,^{aaa} *nam si perniciosum est, inquit*¹⁵, *nautam in tranquillitate relinquere navem, quanto magis in fluctibus* et¹⁶ tempore tempestatis¹⁷, / itaque ad hoc obligantur ex officio et propterea¹⁸ etiam¹⁹ recipiunt mercedem; de²⁰ hoc iam latius dicetur in materia de caritae²¹.

Sed²² observanda sunt reliqua²³:

Primo, si pastores possunt subvenire populo²⁴ occulte et non se prodendo, non teneri ad aliud²⁵; similiter si per alios pro tunc satis est, dummodo certus sit gregem nullum pati notabile detrimentum; similiter si per epistolas potest sufficienter confirmare gregem etc.²⁶, ita AUGUSTINUS^{aab} ep. 180, qui notavit Ioan. 10[12] non simpliciter vituperari pastorem fugientem, sed fugientem et deserentem gregem,

O f. 385 r ita divus THOMAS / lect. 3 Ioan. 12 et infra q. 185 art. 5.

Prescitiu D; Protitium G; *add. de re. o perfecti O 10 ordo -et om. K O G 11 certe) om. K D O 12 secundo) om. K O G 13 dat -suam) om. K O G 14 et idolum -gregem) om. K 15 inquit) om. K 16 in -et) om. K 17 et -tempestatis) om. O;*

tempestatis) necessitatis K 18 et propterea) ideo O 19 etiam om. K O G 20 de) om. K D O G 21 hoc -caritate) om. K D O 22 sed) om. G 23 reliqua) om. K D O 24 populo) ovibus G 25 non -aliud) ad nihil aliud teneri K O 26 etc.) om. K O

zz) CYPRIANUS: De laude martyrii c. 25 (PL 4, 831).

aaa) Decretum Gratiani II causa 7 q. 1 c. 47 (CORPUS IURIS CANONICI, ed FRIEDBERG, I 585-86).

aab) AUGUSTINUS: Ep. 180 (ep. 228 n. 6; PL 33, 1015).

Simili modo si persecutio directe orta sit propter odium contra postorem, non solum licebit, sed, etiam interdum necessarium erit fugere. Exemplum est²⁷ in Paulo, Act. 9[24-25] et in Athanasio et aliis²⁸. Ratio est, quia praesentia eius tunc magis noceret²⁹ quam / prodesset.

G p. 431

Tandem si grex esset parvus³⁰ et sine magno incommodo possent fugere cum pastore³¹, ipse non teneretur manere, sed monere, ut sequerentur ipsum, quodsi nolint, imputent sibi³².

Dico secundo: Praeter hos casus³³ licitum est per se loquendo fugere persecutionem tyranni³⁴ simpliciter loquendo.

Et in aliquo sensu haec³⁵ est de fide.

Probatur satis³⁶ primo: Matth. 10[23]: *si vos persecuti fuerint in hac civitate*³⁷, *fugite in aliam* et divus ATHANASIUS^{aac} multa congerit³⁸ libro de sua fuga.

D f. 272 r

Secundo sunt de hoc exempla / Apostolorum in Actibus³⁹ et aliorum sanctorum in historiis et communis consensus Ecclesiae, quia numquam id fuit reputatum peccatum, videatur CYPRIANUS^{aad} libro De lapsis et AUGUSTINUS dicta ep. 180, EUSEBIUS^{aae} lib. 10 c. 18, 32 et 34, NICEPHORUS^{aaf} lib. 10 c. 8 et 16.

27 exemplum est) patet O 28 et aliis) om. O G 29 noceret) obesset O G 30 grex - parvus) oves essent paucae K G 31 cum pastore) om. O 32 imputent sibi) damnum illorum erit D; ipse fugiat O 33 hos casus)

has obligationes G 34 persecutio- nem tyranni) tyrannum G 35 sim- pliciter loquendo) om. K D O 35 in - haec) om G; haec om. K D 36 satis) om. O G 37 in - civitate) etc. O 38 congerit) habet O 39 in Ac-

aac) ATHANASIUS: Apologia pro fuga sua (PG 25, 643-80).

aad) CYPRIANUS: De lapsis (c. 10; PL 4, 487).

aae) EUSEBIUS: Hist. eccl. lib. 10 c. 18; 33; 34.

aaf) NICEPHORUS: Hist. eccl. lib. 10 c. 8 (PG 146, 463); lib. 10 c. 16 (PG 146, 482).

Ratio est clara, quia hoc non est negare, sed solum non confiteri in casu nullius necessitatis.

Secundo interpretative potius⁴⁰ est confiteri: nam ideo quis fugit, ut retineat fidem fugiendo, ergo illam profitetur.

Limitant autem quidam hanc conclusionem ad eos, qui nondum sunt capti et interrogati a tyranno, si quis vero, inquit, esset captus et interrogatus et datum esset illi tempus ad respondendum, teneretur non fugere, quia tenetur⁴¹ respondere. Sed per se loquendo non video in hoc maiorem obligationem, quia revera nulla sequitur iniuria fidei et est quaedam confessio virtualis et quae adduximus, generaliter loquuntur sine tali limitatione⁴² et prosumus confirmare exemplo Petri, qui ab angelo eductus est de carcere, ut fugeret [Act. 12,7-10].

Se obiicitur: Nam interdum pertinebit ad maximum Christi honorem adesse et confiteri fidem, unde Apostoli culpantur, quod fugerint in horto⁴³ et deseruerint Christum⁴⁴ et unus ex quadraginta martyribus⁴⁵ / censetur apostata solum⁴⁶, quia fugit.

Respondeo breviter⁴⁷: si nulla intercedat utilitas vel necessitas⁴⁸ proximorum, sive alli sint iam christiani sive infideles, qui meo exemplo convertentur, non video, quomodo possit / moraliter pertinere ad maximum Christi honorem⁴⁹ et fidei⁵⁰, ut quis non fugiat, quodsi illa utilitas interveniat, iam erit obligatio caritatis et, ut demus interdum posse illud exemplum⁵¹ cedere in magnum splendorem et⁵² honorem⁵³ Ecclesiae, erit illud consilium potius⁵⁴, sed non video sufficientem rationem praecepti⁵⁵. De Apos-

tibus) om. K D 40 potius) om. K G 41 quia tenetur) sed O 42 sine-limitatione) om. K G 43 in horto) om. K D G 44 et -Christum) om. O 45 martyribus) coronatorum O 46 solum) om. K D O 47 breviter) om.

K O 48 vel necessitas) om. K O 49 honorem) amorem G 50 et fidei) om. K O 51 exemplum) om. K D G 52 splendorem et) om. K 53 et honorem) om. O G 54 erit - potius) om. K; potius) bonum G 55 prae-

tolis vero non constat eos pecasse hoc solo, quod fugerunt, nisi fortasse propter scandalum et similiter ad illud exemplum⁵⁶ de quadraginta martyribus⁵⁷ respondetur⁵⁸ illum⁵⁹ pecasse, quia non solum fugit, sed etiam oboedivit tyranno utendo illo signo negationis fidei, quod ipse constituerat ad negandam fidem et praeterea⁶⁰ fuit gravissimum scandalum aliorum et omnium fidelium⁶¹.

Dico tertio: Fugere aliquando potest esse in praecepto, sed non semper.

Prima pars constat⁶² primo: Si quis valde timeat⁶³ de sua constantia et temere se exponat⁶⁴ periculo⁶⁵.

Secundo: Si nullam speret fidelium utilitatem et maximam timeat perturbationem⁶⁶ infidelium⁶⁷ et scandalum⁶⁸, quia tunc esset et sine causa vitam prodigere et dare infidelibus occasionem maioris peccati contra Matth. 7[6], 10[23] et 1 ad Cor. 10[32]: *esto sine offensione Iudaeis et gentibus*, et propter hoc in Concilio ELIBERTINO^{aag} cap. 60 dicitur non esse vocandum martyrem, qui temere irritavit gentiles ad sui necem et AUGUSTINUS^{aah} haeresi 8 similia / facta reprehendit.

K f. 30 v
G p. 432

Secunda pars conclusionis clara etiam est⁶⁹, quia illud non est se occidere / sed tantum est non tueri vitam, quod saepe licet:

D f. 273 r

cepti) nisi consilium K 56) exemplum) om. O 57 de-martyribus) quadraginta martyrum K; om. D 58 respondetur) dico G 59 illum) om. K; add. ex 40 D 60 praeterea) om. K O 61 aliorum-fidelium) om. O; et fidelium) om. G; fidelium om.

K 62 constat) patet K O 63 timeat) dubitet G 64 exponat) exponeret K 65 periculo) om. K D O 66 perturbationem) conturbationem G 67 infidelium) fidelium D 68 et scandalum) om. O 69 clara-est) patet K 70 hoc) om. O G 71 licet-praedica-

aag) ELIBERTINUM (a. 305) c. 60 (MANSI 2, 15).

aah) AUGUSTINUS: De haeresibus, haeresi 8: nihil refert ad rem.

Primo propter utilitatem fidelium: Nam si ea ratione hoc⁷⁰ potest esse praeceptum, quanto magis licitum, sed in hoc, quia interdum potest sequi utilitas fidelium cum magno scandalo infidelium, prudenter in individuo pensandum est, quid magis praeponderet. / Nam si utilitas sit certa et detrimentum dubium, imo cum aequali probabilitate, licet aggredi certamen, scilicet confiteri fidem et praedicare⁷¹, quia ius bonorum est maius et⁷² praeferendum, ita enim servaverunt⁷³ Apostoli et alias non posset defendi vel promulgari fides.⁷⁴ Similiter si utrumque sit certum et utilitas sit maior vel aequalis, praeferenda est, praecipue cum tale scandalum sit quasi pharisaicum; si tamen utilitas esset parva, cavendum esset, quia etiam infideles sunt proximi et offensiones Dei et iniuriae vitandae sunt, quoad fieri potest⁷⁵.

Quaestio sexta⁷⁶: Quae poenae respondeant peccatis contra confessionem fidei puram et externam⁷⁷, quando interior fides retinetur.

Dico primo: Huiusmodi peccatores non incurrunt per se⁷⁸ poenas latas contra haereticos et apostatas simpliciter⁷⁹.

Est communis sententia⁸⁰, SILVESTER^{aa1} verbo *apostasia* et summistae communiter⁸¹, NAVARRUS^{aa2} 11⁸² c. 11 numero 25 et c. 26⁸³ numero 56⁸⁴, divus ANTONINUS^{aa1}

re) est certamen aggrediendum O; certamen - praedicare) difficultatem D G 72 maius et) om. K 73 servaverunt) praedicaverunt D 74 et alias - fidei) om. K O 75 quoad - potest) om. K D O 76 Quaestio sexta) quaeritur sexto K; quaeritur ultimo O

77 et externam) om. K O G 78 per se) om. K O G 79 simpliciter) om. G 80 est - sententia om. K; sententia) om. K G 81 et - communiter) om. K O 82 11) om. D O G 83 c. 26) c. 27 D O G 84 numero 56) numero 76 O 85 et 6) om. O 86 sunt latae) fe-

aa1) Silvester PRIERIAS: Summa summarum, ed. Antwerpen 1579, I, 47.

aa2) Martinus ab AZPILCUETA: Enchiridion sive manuale confessariorum c. 11 n. 25 (n. 27); c. 26 n. 56 (ed. Genova 1585, 117; 612).

aa1) ANTONINUS: Summa moralis tit. 12 c. c. 5; 6.

tit. 12 c. 5 et 6⁸⁵, DIRECTORIUM INQUISITORUM^{aam} verbo haereticus.

Ratio est, quoniam istae poenae sunt latae⁸⁶ contra D f. 273 v apostatas / et hi simpliciter non sunt apostatae, ut divus THOMAS docet⁸⁷ q. 12 art. 1 ad 2, quamvis sint valde affines⁸⁸, ut dicit⁸⁹ HALENSIS 2. p. q. 184 membro 2, nam poenae et odia restringenda sunt.

Secundo confirmatur⁹⁰, quia Ecclesia ponit actum exterioriorem ut malum et contrarium praecepto, participat autem exterior actus malitiam ab interiori, unde per has leges solum punitur exterior negatio, ut procedit ab interiori apostasia et ut est contraria simpliciter praecepto fidei, at vero hic actus exterior, de quo loquimur⁹¹, non participat illam malitiam neque est contrarius simpliciter⁹² illi praecepto confessionis fidei.

Contrarium huius conclusionis tenet⁹⁵ CAIETANUS contra conclusionem⁹⁶ supra⁹⁷ q. 12 art. 1 et infra q. 94 art. 1 primo quia Ecclesia punit actus exteriores, sed hoc solum iam est, punit enim illos ut malos tali malitia⁹⁸ sicut lex, quae punit iudicem verbi gratia prave condemnantem⁹⁹ ex odio, non punit eum, qui iudicat prave ex negligentia /, quamvis actus exterior sit idem, de quo plura in materia de legibus¹.

Sed contra secundo: Nam lex, quae punit homicidium, G p. 433 aequae punit sive quis occidat ex metu sive / propria sponte².

runtur DG; habentur O 87 docet) om. K 88 affines) propinqui K G 89 ut dicit) om. K 90 confirmatur) om. K O 91 de-loquimur) om. K O 92 simpliciter) om. O 93 tantum praecepto) om. O 94 huius conclusionis) om. K O; conclusionis) om. G

95 tenet) tenuit K; habet O 96 contra conclusionem) om. K O 97 supra) om. O G 98 tali malitia) om. O G 99 condemnantem) indicantem K O 1 de quo-legibus) om. O 2 propria sponte) voluntarie O 3 est) esse O 4 vere etiam) om. K O G

Respondeo: illud verum est³, quando manet eadem malitia, unde in proposito, si quis fieret vere apostata ex metu, vere etiam⁴ incurreret poenas, tamen non ita est, ut constat ex dictis.

D f. 274 r / Contra tertio: Nam in cap. *Contra christianos* De haereticis in Sexto^{aan} generaliter dicitur eos, qui trans-eunt ad ritus Iudaeorum, esse puniendos ut haereticos et cap. *Non observatis* 26 q. 7^{aa0} dicitur esse ut apostatam et haereticum puniendum, qui divinationem exercet.

Respondetur primo in foro exteriori ita fieri, quia Ecclesia non potest iudicare animum interiorem⁶, tamen in foro conscientiae primum capitulum intelligendum est⁷ de illis, qui vere ex animo transeunt ad Iudaismum et non fecte tantum⁸. Secundum etiam intelligitur de his, qui credendo aliquid contra fidem⁹ exercent illam artem.

Sed¹⁰ contra quarto¹¹, quia isti absolvuntur, cum redeunt an Ecclesiam et olim, qui tantum¹² in tormentis negabant Christum exterius, non admittebantur ad communionem nisi post longam poenitentia, ut patet ex epistolis CORNELII et CYPRIANI^{aap} et in conciliis AFRICANIS^{13 aaq} et in concilio ANCYRANO^{aar} continentur multae poenae laetae contra hos et DIRECTORIUM INQUISITORUM^{aas} 2. p. q. 43 refert bullam Ioannis XXII. continentem alias poenas.

5 potest iudicare) iudicat O G 6 animum interiorem) de interiori animo K; actum interiorem D; interiora O 7 est) om. K 8 ad-tantum) om. K;

et-tantum) om. O G 9 aliquid-fidem) ex simplicitate O 10 sed) om. D O 11 quarto) ultimo G 12 tantum) om. K O 13 et in conciliis

aan) Liber Sextus lib. 5 tit. 2 c. 13 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, II II 1075).

aa0) Decretum Gratiani II causa 26 q. 7 c. 16 (CORPUS IURIS CANONICI, ed. FRIEDBERG, I 1045).

aap) Epistolae CORNELII et CYPRIANI (PL 3, 722-864).

aaq) Concilia Africana: cfr. MANSI 2. 863 sqq.

aar) ANCYRANUM (a. 314) c. 1-8 (MANSI 2, 514).

aas) Nicolaus EYMERICUS: Directorium inquisitorum 2. p. q. 43, ed. Fr. PEÑA, Venezia 1595, 341-43.

Dico secundo: Bene potest Ecclesia punire et iuste punit huiusmodi peccatores.

Est certa de fide et clara, quia est gravissimum delictum hoc; iterum punit iuste blasphemos, ariolos¹⁴ et similes, ergo, vide CASTRUM^{aat} lib. 1 De iusta haereticorum punitione¹⁵ a c. 12 et SIMANCAM^{aa} tit. 20, 30, 31¹⁶, 37¹⁷ et 60 et DIRECTORIUM supra.

Dico tertio: Tamen de facto nulla est poena neque excommunicatio lata specialiter contra hos, quae ipso facto incurratur.

Ita tenent citati auctores, quia nulla talis reperitur in iure, nisi ea, quae lata est contra haereticos, apostatas vel schismaticos, at vero isti peccatores, de quibus loquimur¹⁸, per se loquendo non comprehenduntur sub illis membris¹⁹, an vero interdum / dicendi sint schismatici, per se non est necessarium, ut²⁰ dicetur suo loco²¹, cum agetur²² de schismate²³.

O f. 387 r

Confirmatur: Nam hac ratione blasphemi, qui peccant contra confessionem²³ fidei, non sunt excommunicati ipso facto.

Unde ad argumentum respondetur istos absolvi in foro exteriori ad cautelam et quia, ut dixi, illud forum non potest cognoscere et iudicare²⁴ internum animum, illa vero antiqua²⁵ iura et poenae non sunt in usu, quamvis fortas-

Africanis) om. K O G 14 ariolos)
idolatrias D G 15 de - punitione) om.
K D O 16 30,31) om. K D O 17 37)
om. O G 18 peccatores - loquimur)
om. K O G 19 membris) om. K D O

20 per - ut) om. K O G 21 suo loco)
om. G; infra O 22 cum agetur) om.
K D O 23 de schismate) om. D O
23 confessionem) rationem K 24 po-
test - iudicare) iudicat K 25 anti-

aat) Alfonsus CASTRO: De iusta haereticorum punitione lib. 1 c. 12 (Opera, Paris 1571, col. 1118).

aa) Iacobus SIMANCAS: De institutionibus catholicis tit. 20; 30; 31; 37; 60.

- K 1. 31 r** se etiam illae ²⁶ non incurrebantur ipso facto, / sed imponebantur ab episcopis. Similiter ²⁷ et illa bulla, quam refert DIRECTORIUM ²⁸, non est in usu neque habet auctoritatem ²⁹, ex quibus intelligitur ³⁰ hoc peccatum contra mere ³¹ externam confessionem non esse reservatum, quia non habet censuram annexam neque reperitur talis reservatio, quin potius in Concilio LATERANENSI ^{aav} sub Leone X. sess. 9 tit. De reformatione curiae specialiter contra blasphemos feruntur aliquae poenae et praecipitur sacerdotibus / ut de illo peccato non absolvant nisi gravissima poenitentia imposita, supponit ergo posse absolvere, quod NAVARRUS ^{aaw} notavit c. 27 numero 257.
- D 275 r**

Et hactenus de materia de fide ³².

qua) *om.* K 26 illae ipsae G; *om.* K 27 similiter) *om.* O 28 quam-Directorium) *om.* O 29 in usu-auctoritatem) recepta K; neque auctoritatem) *om.* O 30 intelligitur) habetur K 31 mere) *om.* K O G 32 et-

fide) finis materiae de fide K; absolvit 9 Ianuarii, deinde incoepit tractatum de spe 23 Maii 1584 D; finis 10 Ianuarii anno 1584 Romae O; *add.* finis. Laus Deo Beateaque virgini. Sequitur materia de spe G.

aav) LATERANENSE V.: Sess. 9 tit. De reformatione curiae can. 9 (MANSI 32, 881).

aaw) Martinus de AZPILCUETA: Enchiridion sive manuale confessoriorum c. 27 n. 257 (ed. Genova 1585, 712).

Corrigenda et addenda

- p. 94 annot. 69 "Tenz-locó", legas: "Tenz den sem bil poslan/abich mohl kazatij pro be/nedictij anebo poziehnaniij ku/ artzjibiskupu vikarzij geho/swatostij papezske w strzedu/ przed Svatú Katerzjnú 1583/ w Rzimie w tom slawnim miestie. Jesus Maria". Hic textus in lingua bohémica conscriptus sic vertitur in latinum sermonen: "Eodem die missus sum ut praedicare possem in consecratione seu promotione in archiepiscopum vicarii suae sanctitatis Papae die Mercuris ante festum Sanctae Catharinae 1583 Romae in ipsa Urbe praeclara".
- p. 15 annot. h: Andreas VEGA: In Tridentinum lib.6 c.6", *add.* "ed. Alcalá 1564, 82-83".
- p. 51 annot. ce: "Andreas VEGA: *add.* "In Tridentinum lib. 6 c. 18, ed. Alcalá 1564, 81-82".
- p. 51 annot. cf: "Jacobus ALMAINUS:", *add.*, Moralia tr. 1 c. 4, [ed. Paris, 1524, f. 5r-6v]".
- p. 82 annot. dp.: "Bartholomeaus de TORRES:", *add.*, In (S. th.) 1.p. q.32 art4, ed. Alcalá 1567".
- p. 90 annot. ew: "Iacobus SIMANCAS: De catholicis institutionibus", *add.* c. 53 p.4 § 6".
- p. 103 annot. gm.: "CHRYSSOSTOMUS: Hom. 50 ad populum", *add.* (inter eius Opera, ed. Basel 1558, tom. 5).
- p. 118 annot. ik: "Toledanum". *add.* dictum cap. 20 in nullo Concilio Toledano *invenitur*".
- p. 151 annot. lz: "CHRYSSOSTOMUS: Hom. 24 Imperfecti", *add.* „[PG 56, 756-58]".